

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**ŽIRAF A V RANĚ NOVOVĚKÝCH
ILUSTROVANÝCH LETÁCÍCH A NAUČNÉ
LITERATUŘE**

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Pražáková, Ph.D.

Autor práce: Jitka Kreichová

Studijní obor: D-ČJL/vSŠ

Ročník: třetí

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma Africká exotická zvířata v raně novověkých letácích, naučné literatuře a ikonografii jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích,

.....

Jitka Kreichová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě srdečně poděkovala Mgr. Kateřině Pražákové, Ph.D., za pomoc při výběru a zpracování tématu bakalářské práce, cenné rady, velkou trpělivost a důkladné vedení, s nímž práce vznikala.

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na zkoumání obrazu žirafy v raně novověkých písemných pramenech. Pojednává o tom, jak byla žirafa vnímána a zobrazována v ilustrovaných letácích, přírodovědných dílech a cestopisech z období raného novověku. Analyzuje, při jakých příležitostech byla žirafa nejčastěji viděna a popisována, které charakteristiky jí byly přisuzovány a jak se lišily její popisy v jednotlivých pramenech. Na základě těchto zjištění zkoumá, jak se pohled na žirafu měnil a vyvíjel od dob antického učence Plinia, přes středověké bestiáře až po raně novověké letáky a literární publikace.

Klíčová slova:

žirafa, exotická zvířata, raný novověk, letáky

Abstract

This Bachelor thesis is focused on the examination of the image of a giraffe in in early modern written sources. It discusses how the giraffe was perceived and depicted in illustrated leaflets, natural history works and travelogues from the early modern age. It further analyzes the occasions on which the giraffe was most often seen and described, which characteristics have been attributed to it and how its descriptions differed in individual sources. Based on these findings, the thesis examines, how the view of the giraffe changed and developed from the time of the ancient scholar Pliny, through medieval bestiaries to early modern leaflets and literary works.

Keywords:

giraffe, exotic animals, early modern age, leaflets

Obsah

1. Úvod	7
2. Ilustrované letáky a naučná literatura v raném novověku	23
2.1 Letáky a noviny	23
2.2 Naučná literatura.....	30
3. Žirafy v antických a středověkých pramenech	35
3.1 Vnímání žiraf v antice	35
3.2 Přírodovědné dílo Plinia Staršího	39
3.3 Physiologus.....	42
3.4 Středověké bestiáře, encyklopedie a cestopisy	43
4. Žirafy v raně novověké naučné literatuře	53
4.1 Zoologická práce Conrada Gessnera	55
4.2 Zoologická práce Michaela Herra	61
4.3 Kosmografie česká Zikmunda z Púchova.....	66
5. Žirafy v raně novověkých ilustrovaných letácích	71
5.1 Leták z roku 1529: <i>Hie steet ein Tier recht kunterfeckt</i>	72
5.2 Leták z roku 1559: <i>Ein seltsam und Wunderbarlicher Tier</i>	75
5.3 Leták vydaný mezi lety 1560-1577: <i>[... t] hier ist gesehen [...]</i>	79
5.4 Leták z roku 1570: <i>Das Wunder Tier</i>	81
6. Žirafy v raně novověkých cestopisech	84
6.1 Cestopisné dílo Kryštofa Haranta.....	86
6.2 Cestopisné dílo Martina Kabátníka	92
7. Závěr	98
8. Obrazové přílohy	106
9. Seznam pramenů a literatury	112
9.1 Nevydané prameny	112
9.2 Vydané prameny	113
9.3 Literatura	114
9.4 Elektronické zdroje.....	121

1. Úvod

Téma pohledu na exotické zvíře v literárních pramenech, jímž se bakalářská práce přednostně zabývá, je součástí komplexní problematiky výzkumu dějin zvířat, animal history. Bádání o zvířatech je neodmyslitelně spjato s výzkumem sociálních interakcí mezi zvířaty a lidmi.¹ Nedílnou součástí tohoto bádání se stává reflexe vztahu člověka a zvířete, charakteristika jeho formování a historického vývoje. Neboť zvířata patřila ke klíčovým činitelům, jimiž byly lidské dějiny soustavně ovlivňovány.

Zvířata se stávala hlavními aktéry i subjekty sociálních, ekonomických a kulturních jevů, jež se odehrávaly napříč dějinami a společnostmi. Odneepaměti představovala zvířata primární zdroj lidské obživy a potravy, byla využívána k práci, lovu i pobavení, stávala se předmětem odborného zkoumání a inspirací uměleckých děl. Zvířata rovněž výrazně figurovala v lidské kultuře a získávala kulturně podmíněné symbolické významy, které byly dále využívány v umělecké tvorbě, náboženské symbolice i rodové reprezentaci. Exotická zvířata, která se dostávala do Evropy díky zámořské expanzi, byla zpravidla předmětem obdivu a zájmu veřejnosti, sloužila k mocenské reprezentaci panovníka, stávala se součástí šlechtických dvorů a figurovala v symbolické komunikaci darů. Získávala tak estetickou, kulturní, symbolickou a reprezentativní funkci, jejímž studiem se současná historiografie intenzivně zabývá.²

Dějiny zvířat je proto nutné studovat v širším historickém kontextu, v souvislosti s politickými, ekonomickými, náboženskými, společenskými a kulturními aspekty. Jedná se o vysoce interdisciplinární směr historického bádání, související s historickou antropologií, dějinami mentalit, dějinami každodennosti, dějinami vzdělání a v neposlední řadě s dějinami environmentálními. Nejvýraznější ukotvení nachází animal history mezi historickou antropologií, kulturními dějinami a dějinami každodennosti. Zásadní obrat vědeckého bádání ke zvířeti, nazvaný „animal turn“³, se projevil ve všech humanitních společenských vědách. Význam zvířat jako aktérů dějin, ovlivňujících

¹ Bruce BOEHRER (ed.), *A Cultural History of Animals in the Renaissance*, Oxford 2007, s. 22.

² Mieke ROSCHER, *Wie viel Akteur steckt im gesammelten und bewahrten Tier? Ein Kommentar aus Sicht der Human-Animal Studies*, in: Silke FÖRSCHLER – Anne MARISS (edd.), *Akteure, Tiere, Dinge. Verfahrensweisen der Naturgeschichte in der Frühen Neuzeit*, Köln 2017, s. 245-253.

³ Milena LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata a jejich lidé*, Praha 2023, s. 14-19.

Obrat ke zvířatům (animal turn) je akcentován rovněž v zahraniční historiografii. Harriet RITVO, *On the Animal Turn*, *Daedalus* 136, 2007, č. 4, s. 118-122.

lidskou společnost, byl vyzdvihován nejen v historii, ale také v psychologii, sociologii, filosofii, antropologii, etnologii a filologii.

Dějiny zvířat mohou být zkoumány a interpretovány prostřednictvím širokého spektra písemných a ikonografických pramenů.⁴ Všechny tyto prameny ovšem vznikají zásluhou člověka a prezentují lidské myšlení. Mohou tudíž zprostředkovat pouze lidskou interpretaci významu zvířat, a nikoli jejich vlastní svědectví. Zásadním problémem animal studies proto zůstává jednostranný, antropocentricky zaměřený pohled na zvíře. Současný výzkum, iniciovaný zejména americkými vědci, proto není zaměřen na prostou empirickou dokumentaci lidského využití zvířat, nebo hledání „úhlu pohledu“ zvířete v dějinách. Jednou z hlavních oblastí jeho zájmu se stává studium vztahů mezi lidmi a zvířaty v dějinách, tedy antrozoologie či human-animal studies.⁵

Bádání o zvířatech se rozvíjelo na základě inovativních metod zahraniční historiografie, které již od roku 1929 uplatňovala francouzská historiografická škola Annales. Původ školy Annales byl spjat se vznikem akademického časopisu *d'histoire économique et sociale*.⁶ Zakladateli časopisu *Annales* a klíčovými představiteli první generace školy Annales se stali Marc Bloch (1886–1944) a Lucien Febvre (1878–1956).⁷ V rámci dlouhodobého vývoje školy Annales se její pozdější představitelé, osobnosti druhé a zejména třetí generace, věnovali inovativním směrům historického bádání. Jednalo se především o dějiny mentalit a přístupy historické antropologie, dále se rozvíjely specifické přístupy dějin každodennosti, smrti, těla, pachů či dětství. Současně historikové školy Annales navazovali spolupráci s dalšími vědními obory, z nichž byla pro rozvoj bádání o zvířatech nejvýznamnější zoologie, psychologie, geografie, biosémiotiky a etologie. V 70. letech 20. století se staly klíčovým proudem zahraniční historiografie tzv. Nové dějiny (*Nouvelle histoire*), jejichž zakladateli byli přední představitelé třetí generace školy Annales, Jacques Le Goff (1924–2014) a Pierre Nora (*1931).⁸ Badatelé *Nouvelle histoire* se zaměřovali na kulturní dějiny, dějiny mentalit a dějiny reprezentací, s nimiž úzce souvisel vznik a rozvoj animal studies.

⁴ Základním zdrojem informací o zvířatech mohou být například antické přírodovědné spisy, středověké bestiáře, raně novověké encyklopedie a kosmografie, chovné knihy, lovecká pojednání, knihy o výcviku zvířat, dvorské účty, prameny osobní povahy, literární umělecké texty, malby, sochy, plastiky a artefakty, využívané v heraldice.

⁵ Susan NANCE, *Animal History: The Final Frontier?*, *The American Historian* 2, 2015, č. 1, s. 28–32.

⁶ Roku 1946 byl časopis přejmenován na *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*.

Převzato z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C5%A0kola_Anales [25. 6. 2024].

⁷ Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004, s. 10, 22–23.

⁸ Jaroslav MAREK – František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, *Český časopis historický* 97, 1999, s. 1–18, zde s. 13–14.

Nové metody a přístupy francouzské školy Annales během 20. století ovlivňovaly vývoj evropské i americké historiografie. Výrazné působení školy Annales se projevilo rovněž v české a československé historiografii, jež se formovala od 19. století. Vývoj českého dějepiscetví na přelomu 19. a 20. století byl ovlivňován zejména francouzskou a německou historickou metodologií. Rozvíjel se inovativní přístup kulturních dějin, které se vymezovaly vůči politicky zaměřenému pozitivistickému dějepiscetví.

Od první poloviny 20. století se v českém prostředí objevovaly první studie o zvířatech, jejichž autory byli většinou odborníci v oblasti biologie a zoologie. Předválečné a meziválečné publikace, zaměřené na dějiny zvířat, reflektovaly především vývoj chovu hospodářských zvířat, případně využívání domácích zvířat v lidovém léčitelství.⁹ Dějinami chovu zvířat se v meziválečném období zabýval ředitel hospodářské školy a agronom Basil Macalík (1861–1940). Stejně jako jeho významný současník, chrudimský profesor a zootechnik František Hessler (1865–1942), který kromě chovu hospodářských zvířat zkoumal jejich význam v lidské kultuře.¹⁰ Počátky zkoumání vztahu člověka a zvířete se v české historiografii objevovaly v souvislosti s rozvojem etnologie a etnografie.¹¹ Vznikající články etnologického časopisu *Český lid* dokládaly interdisciplinární tendence soudobého výzkumu a vliv sociokulturní antropologie, související s bádáním o zvířatech v lidské společnosti a kultuře. Dynamický vývoj československé historiografie a styk s francouzskou školou Annales byl přerušen v období normalizace, kdy se projevovaly snahy o potlačení zahraničních vlivů a zaměření na politické dějiny v duchu marxistického dějepiscetví. Přesto byly přístupy školy Annales některými československými historiky dále přejímány.¹² Od 70. let 20. století se v československé i zahraniční historiografii projevoval vliv *Nouvelle histoire*, prosazující nové proudy kulturních dějin, z nichž se zrodily také animal studies.

Bádání o zvířatech, nazvané animal studies, vznikalo v 70. letech 20. století, v souvislosti s rozvojem kulturních a filozofických otázek přístupu ke zvířatům. Probíhající „hnutí za osvobození zvířat“ v této době formovalo zejména anglo-americké animal studies, které spojovaly dějiny zvířat s historií marginalizovaných fenoménů a

⁹ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 16.

¹⁰ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997, s. 763–764.

¹¹ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 15.

¹² František GRAUS, *Mentalität – Versuch einer Begriffsbestimmung und Methoden der Untersuchung*, in: F. GRAUS (ed.), *Mentalitäten im Mittelalter: Methodische und inhaltliche Probleme*, Sigmaringen 1987, s. 9–48.

skupin.¹³ V evropské historiografii se animal studies formovaly v rámci bádání o renesančních šlechtických dvorech. Četné evropské studie zkoumaly reprezentativní význam exotických zvířat, která byla do Evropy dovážena ze zámořských koloniálních oblastí a figurovala na dvorech renesančních panovníků.¹⁴

Za zakladatele a hlavního iniciátora animal studies v 70. letech 20. století je považován australský filozof a spoluzakladatel organizace pro ochranu zvířat Peter Singer (*1946). Svým dílem *Osvobození zvířat* z roku 1975 podnítil celosvětové hnutí za práva zvířat a představil koncept bioetiky.¹⁵ Myšlenku této filozofie vůči zvířatům rozvíjel francouzský filosof a zakladatel teorie dekonstrukce Jacques Derrida (1930–2004). Jeho dílo s názvem *The Animal That Therefore I Am* vzniklo roku 1997 a shrnovalo Derridův obsáhlý projev na konferenci Cerisy, pojednávající o otázkách ontologie, etiky a rozdílu mezi člověkem a zvířaty.¹⁶ Tematikou bioetiky a humanismu v „otázce zvířete“ se zabýval americký vědec Cary Wolfe (*1959), který v knize *Animal Rites* představil posthumanistický postoj ke zvířatům.¹⁷ V současné historiografii zkoumá problematiku rozdílů mezi člověkem a zvířetem italský filozof Giorgio Agamben (*1942), jehož dílo bylo vydáno v anglickém překladu *The Open. Man and Animal* roku 2004.¹⁸ Klíčovým představitelem studia vztahů mezi lidmi a zvířaty, human-animal studies, se stal francouzský profesor a medievista Robert Delort (*1932). Jeho průkopnické dílo *Les animaux ont une histoire* z roku 1984 bylo přínosem zoohistorie, sledujícím vývoj vztahu člověka a zvířete v dějinách, nebo význam zvířete v lidské kultuře.¹⁹ Na Delortův koncept human-animal studies navázala řada autorů české i zahraniční historiografie.

V české historiografii se metodologický vliv human-animal studies začal projevovat od 90. let 20. století, kdy docházelo k ústupu politicky orientované historiografie a objevovaly se nové badatelské přístupy. Nový výzkum se zaměřoval na roli zvířat v lidské kultuře a jejich význam na šlechtických sídlech. Analýzou role zvířat na raně středověkém hradě se zabýval například český ornitolog a spisovatel Jiří Mlíkovský (*1954),

¹³ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 14-19.

¹⁴ Sarah COCKRAM, *Interspecies understanding. Exotic animals and their handlers at the Italian Renaissance court*, *Renaissance Studies* 31, 2017, s. 277–296.

¹⁵ Peter SINGER, *Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals*, New York 1975.

¹⁶ Originální francouzské dílo bylo později vydáno edičně v anglickém překladu.

Jacques DERRIDA, *The Animal That Therefore I Am*, New York 2008.

¹⁷ Cary WOLFE, *Animal Rites. American Culture, the Discourse of Species, and Posthumanist Theory*, Chicago 2003.

¹⁸ Anglický překlad díla vytvořil Kevin Attell. Giorgio AGAMBEN, *The Open: Man and Animal*, Stanford 2004.

¹⁹ Robert DELORT, *Les Animaux ont une histoire*, Paris, Seuil 1984.

v odborné studii z roku 2003.²⁰ Další historické publikace, v podobě regionálních článků a studií, se věnovaly otázkám lovu zvířat²¹, zakládání loveckých zámečků a obor²², nebo vývoji myslivosti.²³ Projevy soustředěného zájmu o human-animal studies byly od roku 2005 znatelné v historické revue *Dějiny a současnost*.²⁴

Zvířatům, jako ústředním tvůrcům dějinných procesů a historickým subjektům, je v současné historiografii věnována náležitá pozornost. Human-animal studies se stávají jedním z klíčových směrů západní historiografie.²⁵ Současný rozvoj bádání o zvířatech je spjat s výzkumy veterinární medicíny a úzce souvisí se stále aktuálnějšími ekologickými a environmentálními otázkami. Environmentálního pojetí se týká i jedna z hlavních otázek, jímž se současný výzkum human-animal studies věnuje. Totiž, zda jsme schopni, vzhledem k ekologické situaci současného světa, vnímat historii nejen jako záznam lidského jednání, ale především jako „přiblížení kolektivní minulosti všech druhů?“²⁶ Jinými slovy, zda jsme schopni pochopit a vyjádřit, jak minulost prožívaly a utvářely jiné živočišné druhy, než samotní lidé.

Human-animal studies nabízí široké spektrum témat, rozmanité možnosti výzkumu a badatelské perspektivy, jimiž se představitelé tohoto oboru snaží vysvětlit dějiny zvířat z různých úhlů pohledu. Hlavním předpokladem jejich výzkumu se stává myšlenka, že zvířata je nutné považovat za aktivní činitele a kulturní subjekty, jež získávají rovnocenné historické postavení ve vývoji společnosti. Na tomto principu vznikla v posledních letech řada interdisciplinárně zaměřených historických publikací a odborných skupin. Jednou z nejvýznamnějších organizací se stala *The Animal History Group*, která vznikla roku 2016 zásluhou badatelů z Velké Británie a USA. Jedná se o skupinu, spojující rostoucí

²⁰ Jiří MLÍKOVSKÝ, *Zvířata a jejich role na raně středověkém hradě Stará Boleslav (střední Čechy)*, in: Ivana BOHÁČOVÁ (ed.), Praha 2003 (= *Mediaevalia archaeologica* 5), s. 347–365.

²¹ Jan IVANEGA, *Lovecká smečka Adama Františka ze Schwarzenberku*, *Prameny a studie* 48, 2012, s. 131–144; Jindřich FRANCEK, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, Praha 2008; Vojtěch VANĚK, *Lov zvěře a těžba dřeva. Doklady o využívání lesa ve středověkém Českém Švýcarsku z pohledu písemných pramenů*, in: kol. (edd.), *Minulosti Českého Švýcarska: sborník příspěvků historického semináře 2006*, České Budějovice 2007, s. 38–47.

²² Antonín NOVOTNÝ, *Královská obora*, Praha 2000; Jana JANÁČKOVÁ, *K 430. založení Černické obory*, in: kol. (edd.), *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, České Budějovice 2017, č. 3, s. 163–176; Robin AMBROŽ, *Lánská obora jako místo významných lovů a politických setkání*, *Prameny a studie* 53, 2014, s. 10–27.

²³ Ctirad RAKUŠAN, *Hlubocké myslivecké bratrstvo nebylo jiné*, *Obnovená tradice* 14, 2003, s. 2–3; Jan ŠTĚPÁN, *Myslivost a zastřelené drobné zvěře na panství města Olomouce mezi lety 1617–1618*, in: kol. (edd.), *Střední Morava: vlastivědná revue*, Olomouc 2010, č. 30, s. 96–98.

²⁴ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 17.

²⁵ Komplexní hodnocení přístupů, témat a oblastí výzkumu animal studies poskytuje publikace *Handbook of Historical Animal Studies*. Mieke ROSCHER–André KREBBER – Brett MIZELLE, *Handbook of Historical Animal Studies*, Berlin-Boston 2021.

²⁶ S. NANCE, *Animal History*, s. 28–32.

počet badatelů a akademických pracovníků, kteří ve svých výzkumech uplatňují a rozvíjí obor animal history.²⁷

V rámci zahraniční historiografie se bádání o zvířatech rozvíjí především na základě kulturních dějin, jimiž se zabývá americká profesorka a přední představitelka animal studies Linda Kalof. Její šestidílná řada *A Cultural History of Animals* poskytuje komplexní přehled kulturních interakcí mezi zvířaty a lidmi od starověku do současnosti.²⁸ Obdobným způsobem charakterizuje vývoj vztahů a mezi lidmi a zvířaty dílo *Interspecies Interactions*, na jehož vydání spolupracovala skotská historička Sarah Cockram (*1982) a pracovník německé univerzity Göttingen Andrew Wells. Kolektivní monografie zdůrazňuje vliv zvířat jako autonomních historických činitelů a přibližuje různé podoby jejich interakcí s člověkem, napříč několika staletími a kontinenty.²⁹

Přístupy kulturních dějin jsou uplatňovány rovněž ve výzkumu exotických zvířat, která zásadním způsobem formovala podobu evropských renesančních dvorů. V tomto ohledu přináší unikátní poznatky dílo *Exotic Animals in the Art and Culture of the Medici Court in Florence*, v němž americká historička Angelica Groom charakterizuje kulturní a politický význam exotických zvířat na italském dvoře Medicejských. Studie popisuje především význam tzv. florentské či medicejské žirafy.³⁰ Obecně byly příležitosti darování žirafy v období středověku a raného novověku velice unikátní, proto jejich průběh reflektovala řada dobových autorů. Tato skutečnost svědčí o vzácném postavení žirafy v hierarchii exotických zvířat na dvorech evropských panovníků a dokládá způsob, jakým byla darovaná žirafa vnímána dobovými pozorovateli. Vliv medicejské žirafy a dalších exotických zvířat zkoumá ruská historička umění Marina Belozerskaya (*1966) v monografii *The Medici Giraffe and Other Tales of Exotic Animals and Power*.³¹ Obdobným způsobem popisuje historický význam žirafy rovněž švédský historik Erik Ringmar (*1960), jehož studie *Audience for a Giraffe* se zabývá konkrétními příležitostmi získávání a darování exotických živočichů, díky zámořské expanzi.³²

²⁷ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 16.

²⁸ Linda KALOF, *A Cultural History of Animals*, Oxford – New York 2007; TÁŽ, *Looking at animals in human history*, Londýn 2007.

²⁹ S. COCKRAM – Andrew WELLS (edd.), *Interspecies Interactions. Animals and Humans between the Middle Ages and Modernity*, Abingdon-New York 2018.

³⁰ Angelica GROOM, *Exotic Animals in the Art and Culture of the Medici Court in Florence*, Leiden – Boston 2019 (= *Rulers & Elites. Comparative Studies in Governance XVI*).

³¹ Marina BELOZERSKAYA, *The Medici Giraffe and Other Tales of Exotic Animals and Power*, New York 2006.

³² Erik RINGMAR, *Audience for a Giraffe. European expansionism and the quest for the exotic*, *Journal of World History* 17, 2006, č. 4, s. 375–397.

Roli exotických zvířat na renesančních dvorech habsburských panovníků zkoumá portugalská historička umění Annemarie Jordan Gschwend (*1957), jejíž dílo *The Story of Süleyman the Elephant*³³ pojednává o významu slona a dalších exotických živočichů v renesančním Portugalsku. Úlohu exotických živočichů ve středoevropských menažeriích dále reflektuje v odborné studii *Renaissance Menageries*.³⁴ Dějiny zvířat v prostředí raně novověkých evropských dvorů popisuje jedna z nejnovějších zahraničních publikací v oboru human-animal studies, nazvaná *Animals and Courts*. Tuto kolektivní monografii z roku 2020 editovali němečtí historici Mark Hengerer (*1971) a Nadir Weber (*1985). Jednotlivé příspěvky kolektivu autorů charakterizují vývoj renesančních dvorů, vztahy a interakce mezi zvířaty a lidmi, a především role zvířat v kultuře dvora.³⁵ Jiným způsobem zpracovává dějiny exotických zvířat americký historik Alan Mikhail (*1979), jehož kniha *The Animal in Ottoman Egypt* pojednává o významu exotických zvířat ve vývoji politických, sociálních a hospodářských dějin Egypta.³⁶

Přístup human-animal studies se výrazně uplatňuje též v současné německé historiografii. Jednu z nejvýznamnějších německých monografií dějin zvířat představuje dílo *Mensch und Tier in der Geschichte Europas*. Rakouský historik a medievista Peter Dinzelbacher (*1948) v tomto díle líčí funkci a význam zvířat ve všech oblastech lidského života, od pravěku až k moderním dějinám.³⁷ Přínosné informace o vývoji oboru human-animal studies, dějinách přírodovědného zkoumání a vnímání zvířat v raném novověku přináší také kolektivní publikace *Akteure, Tiere, Dinge*, která vznikla zásluhou německé kunsthistoričky Silke Förschler.³⁸ Obecný pohled na exotická zvířata v dějinách zprostředkovává dílo *Rendezvous der Fabelwesen*, jehož autorem je švýcarský univerzitní profesor Heinz-Ulrich Reyer. Přestože Reyerova práce je zaměřena hlavně na zkoumání bájných tvorů, poskytuje rovněž informace o středověkém a raně novověkém vnímání některých exotických živočichů.³⁹

³³ Annemarie JORDAN GSCHWEND, *The Story of Süleyman. Celebrity elephants and other exotice in Renaissance Portugal*, Zürich 2010.

³⁴ Almudena PÉREZ DE TUDELA – A. JORDAN GSCHWEND, *Renaissance Menageries. Exotic Animals and Pets at the Habsburg Courts in Iberia and Central Europe*, in: Karl A. E. Enenkel – P. J. Smith (edd.), *Early Modern Zoology: The Construction of Animals in Science, Literature and the Visual Arts*, Leiden 2007, s. 418–447.

³⁵ Mark HENGERER – Nadir WEBER (edd.), *Animals and Courts. Europe, c. 1200–1800*, Boston 2020.

³⁶ Alan MIKHAIL, *The Animal in Ottoman Egypt*, Oxford 2014.

³⁷ Peter DINZELBACHER, *Mensch und Tier in der Geschichte Europas*, Stuttgart 2000.

³⁸ Silke FÖRSCHLER – Anne MARISS (edd.), *Akteure, Tiere, Dinge. Verfahrensweisen der Naturgeschichte in der Frühen Neuzeit*, Köln 2017.

³⁹ Heinz-Ulrich REYER, *Rendezvous der Fabelwesen. Drache, Einhorn & Co. zwischen Mythos und Wirklichkeit*, Darmstadt 2021.

Jelikož exotická i běžně známá zvířata vstupovala do dobové symboliky a získávala řadu významů, stává se výzkum symbolické komunikace nedílnou součástí bádání o vztazích mezi lidmi a zvířaty. Významnou odbornicí dějin symbolické komunikace je německá historička Barbara Stollberg-Rilinger (*1955), jež zkoumá prvky symbolické komunikace a ritualizovaného chování aktérů dějin raného novověku.⁴⁰ Autorka se v rámci dějin symbolické komunikace zaměřuje na významné politické události, slavnosti a ceremonie, v nichž často figurovala symbolicky vnímaná zvířata. Symbolický pohled na zvířata uplatňuje také americká studie *Thinking with Animals*, která vznikla z iniciativy americké historičky Lorraine Daston (*1951) a univerzitního profesora Gregga Mitmana (*1960). Příspěvky kolektivu autorů reflektují symbolický význam zvířat v antropomorfním myšlení člověka.⁴¹ Symbolické vnímání zvířat ve středověku lze nejlépe pozorovat na základě zkoumání bestiářů, kde byl vzhled exotických zvířat často spojován s existencí bájných tvorů. Takovéto vnímání žiraf a jejich spojení s kentaury v období pozdního středověku objasňoval již zesnulý historik umění Charles David Cuttler (1913–2008), ve studii *Exotics in Post-Medieval European Art*.⁴² Komplexním zkoumáním středověkých symbolů v západní kultuře se zabývá francouzský historik Michel Pastoureau (*1947), jenž se věnuje také významu zvířat ve středověkých bestiářích.⁴³

Tematika dějin zvířat a inovativní přístup human-animal studies nabývá na významu rovněž v současné české historiografii. Klíčovým českým dílem, uplatňujícím metodologii human-animal studies, se stala nejnovější publikace historičky Mileny Lenderové (*1947) s názvem *Zvířata a jejich lidé*.⁴⁴ Jedná se o komplexně pojaté dílo, jež z různých úhlů pohledu reflektuje vývoj vztahu člověka a zvířete v dějinách. Ve velké míře se zaměřuje na zvířata exotická, jejichž význam v evropském prostředí nejčastěji souvisel se symbolikou darů a mocenskou reprezentací. Interakce člověka s exotickými živočichy však nebyly omezeny pouze na příležitosti veřejného vystavování, sběratelství a darování. Exotická zvířata získávala symbolický význam ve středověkých bestiářích, dostávala se do povědomí evropské společnosti díky zámořským cestám, byla zkoumána

⁴⁰ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Des Kaisers alte Kleider: Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches*, München 2013; TÁŽ–Tim NEU (edd.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013.

⁴¹ Lorraine DASTON – Gregg MITMAN, *Thinking with Animals. New Perspectives on Antropomorphism*, New York 2006.

⁴² Charles D. CUTTLER, *Exotics in Post-Medieval European Art: Giraffes and Centaurs*, *Artibus et Historiae* 12, 1991, č. 23, s. 161-179.

⁴³ Michel PASTOUREAU, *Medvěd. Dějiny padlého krále*, Praha 2011; TÝŽ, *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*, Praha 2018.

⁴⁴ Milena LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata a jejich lidé*, Praha 2023.

v rámci zoologie a užívána pro léčebné účely. Všechny tyto role exotických zvířat jsou v knize zohledňovány. Autorka charakterizuje mnoho oblastí „zvířecích dějin“, které dosud nebyly plně probádány, a poskytuje tak podněty k dalšímu zkoumání.

Dějiny zvířat jsou v současné české historiografii nahlíženy různými způsoby. Pro zkoumání symbolického významu zvířat je klíčovou publikací *Slovník symbolů*, jehož autory jsou historik umění Jan Royt (*1955) a odbornice v oboru lexikografie Hana Šedinová.⁴⁵ Dílo poskytuje komplexní popis bohaté symboliky středověku, která kromě exotických a běžně známých živočichů zohledňovala také významy čísel, kamenů, rostlin, nebo bájných tvorů. Symbolický pohled na zvíře v pozdním středověku dále zkoumal již zesnulý filozof a literární historik Luboš Antonín (1952–2016) v díle *Bestiář*.⁴⁶ Význam zvířat ve středověké symbolice přiblížil prostřednictvím dobových knižních ilustrací. Jiný přístup k dějinám zvířat uplatňuje biolog a historik Stanislav Komárek (*1958), jehož díla líčí vývoj biologického zkoumání živočichů a souvislost lidské kultury s přírodním prostředím.⁴⁷ Dějinami přírodovědného zkoumání se podrobně zabývá Zbyněk Roček (*1945), který v obsáhlé publikaci *Kronika zoologického poznávání* líčí vývoj vědeckého zkoumání zvířat od starověku do současnosti.⁴⁸

Vztah středověkého či raně novověkého člověka k exotickým zvířatům znázorňují obrazy zvířat v dobových cestopisech. Další významný pohled české historiografie na dějiny zvířat proto souvisí se zkoumáním cestopisných děl a zámořských objevů, jimiž se zabývají například Marie Koldinská (*1971)⁴⁹, Lucie Storchová (*1979)⁵⁰ a Hana Bočková (*1955).⁵¹ Exotická zvířata dále získávala klíčový význam v podobě darů, tímto způsobem se také nejčastěji dostávala do prostředí evropských zvěřinců, šlechtických dvorů a sbírek panovníků. Roli exotických zvířat v kultuře pražských renesančních dvorů a zvěřinců habsburských panovníků zdůraznila historička umění Sylva Dabalová (*1973)

⁴⁵ Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.

⁴⁶ Luboš ANTONÍN, *Bestiář. Bájná zvířata, živlové bytosti, monstra, obludy a nestvůry v knižní ilustraci konce středověké Evropy*, Praha 2003.

⁴⁷ Stanislav KOMÁREK, *Ochlupení bližní. Zvířata v kulturních kontextech*, Praha 2012; TÝŽ, *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*, Praha 2008.

⁴⁸ Zbyněk ROČEK, *Kronika zoologického poznávání*, Praha 2013.

⁴⁹ Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.

⁵⁰ Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustiti. České cestopisy o Egyptě 15. – 17. století*, Praha 2005.

⁵¹ Hana BOČKOVÁ (ed.), *Oldřich Prefát z Vlkanova. Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, Praha 2007; TÁŽ – Markéta MELOUNOVÁ (edd.), *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Putování aneb cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země svaté, země Jüdské a dále do Egypta a velikého města Kairu I - II*, Brno 2017.

ve studii *Einheimische und exotische Tiere im Prag der Renaissance*.⁵² Významem exotických zvířat ve sbírkách evropských panovníků se okrajově zabývala také historička umění Eliška Fučíková (*1940), v rámci výzkumu kunstkomory císaře Rudolfa II.⁵³

Výzkum zvířat je v české historiografii nejčastěji uplatňován v souvislosti s dějinami šlechtických dvorů. Významem zvířat v životě šlechty raného novověku se zabývá řada studií představitelů Historického ústavu Jihočeské univerzity. Velkým přínosem současného českého výzkumu dějin zvířat jsou historické publikace profesora Václava Bůžka (*1959), který se zabývá, mimo jiné, symbolickým významem zvířat v rodové reprezentaci Habsburků. V odborné studii *Elephants in the Political Propaganda of Maximilian II.* objasňuje význam daru exotického zvířete, konkrétně slona, v symbolické komunikaci a politické propagandě Maxmiliána II.⁵⁴ O klíčové roli exotických zvířat v raně novověkých zvěřincích a jejich symbolickém využití v reprezentaci habsburských panovníků pojednává rovněž nejnovější studie Václava Bůžka *Zvíře v reprezentaci Habsburků počátkem novověku*.⁵⁵ Historické bádání o symbolickém významu zvířat výrazně obohatila studie Rostislava Smíška (*1977) s názvem *Slavnosti a zábavy na dvoře Leopolda I.*, která se stala součástí kolektivní monografie *Koně v piškotech*.⁵⁶ Autor unikátním způsobem interpretoval slavný koňský balet císaře Leopolda I., velkolepou barokní slavnost, v níž hrálo klíčovou roli symbolické vnímání zúčastněných zvířat a jejich předvedení. Zkoumáním zvířat se v rámci Historického ústavu Jihočeské univerzity zabývá také Jakub Kalivoda, jehož přínosné kvalifikační práce a nejnovější vědecká studie v Opera Historica jsou věnovány problematice zvířat jako darů a jejich významu v každodenní symbolické komunikaci šlechtických dvorů raného novověku.⁵⁷

⁵² Sylva DOBALOVÁ, *Einheimische und exotische Tiere im Prag der Renaissance*, in: Sabine Haag (ed.), *Echt tierisch! Die Menagerie des Fürsten*, Wien 2015, s. 37–43.

⁵³ Eliška FUČÍKOVÁ, *Praha rudolfínská*, Praha 2014.

⁵⁴ Václav BŮŽEK, *Elephants in the Political Propaganda of Maximilian II.*, in: Stefan Hanß – Dorothea McEwan (edd.), *The Habsburg Mediterranean 1500–1800*, Vídeň 2021, Österreichische Akademie der Wissenschaften (= Archiv für österreichische Geschichte 145), s. 279–303.

Významu zvířat v reprezentaci raně novověkého panovníka se věnuje rovněž studie profesora Bůžka o hrabavém ptactvu. TÝŽ, *Hrabavé ptactvo v reprezentaci Ferdinanda Tyrolského*, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř – Lukáš Reitinger – Martin Wihoda (edd.), *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Brno, Matice moravská 2020, s. 733–747.

⁵⁵ V. BŮŽEK, *Zvíře v reprezentaci Habsburků počátkem novověku*, *Český časopis historický* 121, 2023, s. 1047–1085.

⁵⁶ Rostislav SMÍŠEK, *Slavnosti a zábavy na dvoře Leopolda I.*, in: Kateřina Fajtlová - Miroslav Kindl (edd.), *Koně v piškotech. Slavnosti na dvoře císaře Leopolda I.*, Olomouc 2017, s. 11–19.

⁵⁷ Jakub KALIVODA, *Zvíře v každodenní komunikaci na dvoře Jindřicha staršího ze Švamberka*, České Budějovice 2021 (Bakalářská práce); J. KALIVODA, *Dar v symbolické komunikaci šlechtické společnosti českých zemí počátkem novověku*, České Budějovice 2023 (Diplomová práce); TÝŽ, *Dary zvířat jako prostředek symbolické komunikace předbělohorské šlechty*, *Opera Historica* 24, 2023, č. 2, s. 209–229.

Jelikož hlavním tématem bakalářské práce je zkoumání obrazu žirafy v ilustrovaných letáčích a naučných dílech raného novověku, byly jednou skupinou klíčových pramenů tištěné letáky ze 16. století. Nedílnou součástí práce se proto stala analýza významu letáků v české a zahraniční historiografii. Přestože tištěné letáky disponují velkou výpovědní hodnotou, byl jejich význam akademickou historiografií dlouho přehlížen. Ilustrovaný leták, jako specializovaný předmět výzkumu, proto nemá v české historiografii dlouhou tradici. Počáteční inspirací studia raně novověkých komunikačních médií byly práce z oblasti germanistiky. Starší práce se omezovaly na pozitivistické kompilace a nekomentované výpisy z fondů, přičemž leták byl využíván hlavně jako doplňkový pramen historického výzkumu. Řada vědních disciplín se zaměřovala na úzce vymezený obsah letáku, což vedlo k izolovanému zkoumání různých aspektů, bez celkové analýzy média. V posledních letech byla komunikačním médiím přisuzována nová pramenná hodnota.⁵⁸ Vznikající edice umožnily poznat široké spektrum možností letáku v oblasti politiky, vědy, kultury, náboženství a společenských hodnot. Současné výzkumy se zaměřují na celkové pojetí letákové literatury z hlediska témat, motivů a ikonografie. Zkoumání letáků proto vyžaduje překračování hranic jednotlivých vědních oborů.

Letáky byly v minulosti studovány pouze z hlediska obsahu a formy sdělení. Postupně se pozornost přesouvala k interpretaci letáků a začaly se využívat modely komunikačních teorií. Ve 30. letech 20. století proběhl interdisciplinární výzkum mezilidské komunikace, jenž poskytl první impulzy ke zkoumání letáků. Harold Dwight Lasswell (1902–1978) následně formuloval klíčové otázky, z nichž vychází historiografické bádání dodnes: „*Kdo komu co sděluje, jakou cestou a s jakým výsledkem*“⁵⁹. Tyto otázky reprezentují výzkum komunikátora, recipienta, obsahu sdělení, média a účinnosti sdělení. Dosah letákové komunikace se uplatnil zejména při konstrukci obrazu sebe sama a obrazu „jiného“.⁶⁰ V současném bádání převládá studium aktivní účasti recipienta, které nahradilo dřívější zájem o obsah letáku.

Od 80. let 20. století se výzkum zaměřoval na hodnocení interdisciplinárních inspirací letáků. Kromě studia komunikace se při zkoumání letáků uplatňovaly badatelské zájmy

⁵⁸ Wolfgang HARMS – Alfred MESSERLI – Frieder von AMMON – Nikola von MERVELDT (edd.), *Wahrnehmungsgeschichte und Wissensdiskurs im illustrierten Flugblatt der Frühen Neuzeit (1450-1700)*, Basel 2002, s. 23.

⁵⁹ „Who says what in which channel to whom with what effect?“ Harold Dwight LASSWELL, *The Structure and Function of Communication in Society*, in: Lyman Bryson (ed.), *The Communication of Ideas*, New York 1948, s. 37.

⁶⁰ Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619-1632*, Praha 2010, s. 14-15.

sociologie, literatury, psychologie, kulturní historie a dějin knihy. Mnohé poznatky přinesl Hans-Joachim Köhler (1917–1997). V centru pozornosti se objevilo téma vztahů a interakcí recipienta, které spadalo do výzkumných zájmů školy Annales a historické antropologie. Oproti speciálním studiím letáků převládalo globální mapování čtenářského prostředí. Vznikaly regionálně vymezené výzkumy, zohledňující sociokulturní vztahy.⁶¹ Širší vhléd umožnily práce Ericha Schöna (1911–1995), Rogera Chartiera (*1945) a Guglielma Cavalla (*1938). Rudolf Schenda (1930–2000) se zabýval komparací lidové četby s úlohou letáků raného novověku.⁶²

V kontextu vědeckého zkoumání letáků je třeba zohlednit, že neposkytují obraz bezprostřední historické skutečnosti, ale mediální reality. Neboť šíření letáků bylo ovlivňováno řadou historických okolností, dochovalo se malé množství systematických sbírek. Vzácným příkladem je sbírka Johanna Jakoba Wicka (1522–1588), uložená v Centrální knihovně v Curychu.⁶³ Obdobný přínos představuje knihovna vévody Augusta Brunšvicko-Wolfenbüttelského (1579–1666). Sbírkami ilustrovaných letáků disponují fondy mnoha významných evropských knihoven.⁶⁴

Na výzkum letáků se v současnosti zaměřují projekty Institutu Maxe Plancka pro dějiny v Göttingenu, který pracuje pod vedením Hanse Medicka (*1939).⁶⁵ Výraznou oporu při zkoumání letáků představují práce, věnované významu emblematické a fenoménu tzv. *bibliothèque bleue*⁶⁶. Práce, vycházející z tištěných médií raného novověku, mohou jen výjimečně počítat s kompletně evidovanými zdroji, jak potvrdila přední česká odbornice Mirjam Bohatcová (1919–2007)⁶⁷. Proto má velký význam jejich

⁶¹ Jednalo se především o práce Henri Jeana Martina (1924–2007), Alberta Labarra (1927–2010) a Rolfa Engelsinga (1930–1986).

⁶² Rudolf SCHENDA, *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910*, Frankfurt 1970 (= Studien zur Philosophie und Literatur des 19. Jahrhunderts. Band, 5, zugleich Habilitationsschrift Universität Tübingen 1970).

⁶³ Wolfgang HARMS – Michael SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts*, Bd. VII. Die Sammlung der Zentralbibliothek Zürich. Kommentierte Ausgabe. Teil 2: Die Wickiana II (1570–1588), Tübingen 1997.

⁶⁴ Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch* (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 44), München 2004, s. 870–871.

⁶⁵ Zde vznikl například významný ediční projekt Benigny von Krusenstjern. Benigna VON KRUSENSTJERN – Hans MEDICK (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999 (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte. Bd. 48).

⁶⁶ J. HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký*, s. 36.

⁶⁷ Mirjam Bohatcová byla česká badatelka v oblasti dějin knihtisku, historička a bibliografka. Jejím průkopnickým dílem se stala edice ilustrovaných jednolistů z doby stavovského povstání a třicetileté války. Mirjam BOHATCOVÁ, *Irrgarten der Schicksale. Einblattdrucke vom Anfang des Dreißigjährigen Krieges*, Praha 1966; TÁŽ, *Vzácná sbírka publicistických a portrétních dokumentů k počátku třicetileté války* (Knihovna Národního muzea v Praze 102 A 1–199), Praha 1982.

zpřístupňování prostřednictvím edičních projektů.⁶⁸ V českém prostředí byly zásadní práce Pravoslava Kneidla (1927–2003) a Josefa Scheybala (1928–2001). Zásadním pokrokem ve výzkumu raně novověkých letáků se stala komentovaná edice Wolfganga Harmse (1936–2021) a Michaela Schillinga (*1949) *Deutsche illustrierte Flugblätter*, která zpřístupnila 776 jednolistů z wolfenbüttelské sbírky a fondy z Hessenské zemské a univerzitní knihovny. Edice zohlednila rovněž data o českých pramenech, přičemž čerpala z prací Mirjam Bohatcové. Nejkonkrétnější pohled na funkce ilustrované publicistiky raného novověku poskytl Michael Schilling.

Hlavní část bakalářské práce byla věnována zkoumání obrazu žirafy v německých ilustrovaných letácích ze 16. století. Analyzované letáky zpřístupňovala právě rozsáhlá edice Wolfganga Harmse a Michaela Schillinga, nebo neméně významná komentovaná edice Ingrid Faust.⁶⁹ Jelikož německé tištěné letáky v období raného novověku intenzivně a výrazně ovlivňovaly české prostředí, lze předpokládat, že se ilustrované letáky o žirafě dostávaly do rukou českých čtenářů. Zkoumané německé letáky proto mohly zásadním způsobem ovlivnit formování představ o žirafě v našem prostředí.

Podstatou bakalářské práce je zkoumání obrazu žirafy v raně novověkých písemných pramenech, proto se jejími hlavními zdroji, vedle německých ilustrovaných letáků, staly přírodovědné spisy naučné literatury a cestopisy. Zvolené německé prameny byly v období raného novověku hojně šířeny do českého prostředí, kde získávaly velký vliv. V rámci zkoumání proto lze reflektovat vzájemné inspirace českých a německých přírodovědných děl, nebo získat představu o šíření informací o žirafách do českého prostředí. Pro tvorbu práce se staly klíčovými prameny přírodovědné texty naučné literatury. Využívána byla zejména německá díla Conrada Gessnera (1516–1565)⁷⁰ a

⁶⁸ Výrazným přínosem byl například systematický přehled ilustrovaných listů, jenž poskytl W. Coupe. William A. COUPE, *The German Illustrated Broadsheet in the Seventeenth Century*, Historical and Iconographical Studies I, Baden-Baden 1966.

⁶⁹ Použité ilustrované letáky byly zpřístupněny v podrobně zpracovaných německých edicích, které přibližovaly obsah mnoha raně novověkých letáků, zobrazujících domácí i exotická zvířata. Tvůrci edic často objasňovali také kulturně-historické aspekty, kontext vydání příslušného tisku a bližší specifikaci zvířete, které popisoval.

Ingrid FAUST – Klaus BARTHELMESS – Klaus STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III. Paarhufer: Schweine, Kamele, Hirsche, Giraffen, Rinder*, Stuttgart 2001; Wolfgang HARMS – Michael SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts VI. Die Sammlung der Zentralbibliothek Zürich. Teil 1. Die Wickiana I (1500-1569)*, Tübingen 2005.

⁷⁰ Conrad GESSNER, *Thierbuch Das ist ein kurtze beschreybung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden und in wassern wonend. Icones animalium quadrupedum viviparorum et oviparorum*, Zürich 1563.

Michaela Herra (konec 15. století–1550)⁷¹. Zoologické poznatky Conrada Gessnera, jenž byl pro rozsah svého díla nazýván „švýcarský Plinius“, měly zásadní vliv na celkový rozvoj raně novověkých znalostí o zvířatech. Práce Michaela Herra rovněž patřila k nejvlivnějším přírodovědným spisům 16. století a přinášela unikátní informace o zvířatech, v souvislosti s lékařstvím. Zásadním naučným dílem z českého prostředí byla *Kosmografie česká* Zikmunda z Púchova († asi 1584)⁷². *Kosmografie česká* představovala originální český překlad latinské *Cosmographie universalis*, která byla vrcholným naučným dílem 16. století a formovala poznání celé tehdejší společnosti. Neopomenutelným zdrojem práce se staly raně novověké cestopisy dvou významných českých autorů, Kryštofa Haranta (1564–1621)⁷³ a Martina Kabátніка (1428–1503)⁷⁴, kteří originálním způsobem reflektovali setkání se žirafou v exotickém prostředí. Oba zkoumané cestopisy v době svého vydání disponovaly velkým významem a představovaly unikátní svědectví vývoje raně novověké cestopisné literatury.

Jelikož historické představy o vzhledu, chování a významu žirafy se formovaly již od antiky a výrazně ovlivňovaly její pozdější vnímání v období raného novověku, bylo nutné zohlednit rovněž obraz žirafy ve vybraných antických a středověkých pramenech. Reprezentativní příklady popisu žirafy v antických a středověkých dílech byly využívány pouze kompilačně, za účelem celkové analýzy vývoje pohledu na žirafu od starověku do 16. století. Představena byla zejména práce antického učenca Plinia Staršího (23–79), z níž čerpala většina raně novověkých děl.⁷⁵ Dále byly zařazeny středověké encyklopedické spisy, které se většinou inspirovaly antickým popisem zvířete a reflektovaly křesťanské

⁷¹ Michael HERR, *Gründlicher Unterricht, wahrhaffte und eigentliche Beschreibung, wunderbarer seltsamer Art, Natur, Krafft und Eigenschaft aller vierfüßigen Tier, wild und zam, so auf und in der erden oder wassern wonen*, Straßburg 1546.

⁷² Zikmund z PÚCHOVA – Jan z PÚCHOVA – Sebastian MÜNSTER, *Kosmografie česká*, Praha 1554.

⁷³ Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek, sv. II*, Praha 1608. Cestopis byl rovněž zpřístupněn v edicích. Hana BOČKOVÁ – Markéta MELOUNOVÁ (edd.), *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic. Putování aneb cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země svatě, země Jůdské a dále do Egypta a velikého města Kairu I - II*, Brno 2017.

⁷⁴ Cestopis Martina Kabátніка byl vydán v několika edicích.

Justin Václav PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátніка Cesta z Čech do Jeruzalema a Kaira r. 1491-92*, Praha 1900; Martin KABÁTNIK, *Cesta do Jeruzalema*, in: Josef Dostál (ed.), *Cesty do Svatě země. Ze starých českých cestopisů vybral a upravil Josef Dostál*, Praha 1948, s. 7–24; L. STORCHOVÁ (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustiti. České letopisy o Egyptě 15.-17. století*, Praha 2005; Miloslava VAJDLOVÁ (ed.), *Martin Kabátník. Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta r. 1491-1492*, Litomyšl 2019.

⁷⁵ Philemon HOLLAND (ed.), *Gaius Plinius Secundus. The History of The World Commonly Called The Natural Historie of C. Plinius Secundus*, Londýn 1634. Dostupné online:

<https://archive.org/details/historyworldIPlin/page/204/mode/2up?view=theater> [26. 6. 2024].

vnímání přírody. Jelikož žirafa výrazně nefigurovala ve středověkých bestiářích, byl zvolen pouze ilustrační příklad jejího zobrazení ve vybraném díle.

Bakalářská práce si klade za cíl odborný výzkum pohledu na exotické zvíře, konkrétně žirafu, ve vybraných historických pramenech. Hlavní badatelská otázka se zaměřuje na způsob, jakým byla žirafa vnímána a zobrazována v období raného novověku. Analýza konkrétních pramenů zkoumá klíčové vzhledové rysy, které byly žirafě připisovány. Klade si otázky, zda doboví pozorovatelé reflektovali, z našeho pohledu nejvýraznější, fyzické znaky žirafy, jako je dlouhý krk či zbarvení srsti. Případně zdůrazňovali jiné neobvyklé prvky jejího vzhledu. Analýza se dále zaměřuje na povahové vlastnosti, které byly žirafě přisuzovány. Zkoumá, zda byla žirafa vnímána jako nebezpečné zvíře, kvůli své mimořádné velikosti, nebo na raně novověké pozorovatele působila naopak mírumilovně. Vystává rovněž klíčová otázka, jestli příslušní autoři a pozorovatelé připisovali žirafě zvláštní schopnosti a vlastnosti, související například s léčivými účinky. V rámci bližšího zkoumání jednotlivých pramenů jsou zohledňovány otázky, k jakému druhu zvířat byla žirafa konkrétními autory řazena a připodobňována, či jak velký prostor byl jejímu popisu v jednotlivých dílech věnován. Nedílnou součástí práce je výzkum souvislostí mezi charakteristikami žirafy v jednotlivých pramenech a způsobů, jakými na sebe mohly některé prameny vzájemně reagovat. Jedním z hlavních cílů práce je analýza vývoje pohledu na vlastnosti žirafy od antiky do raného novověku a charakteristika způsobu, jakým se raně novověké popisy zvířat inspirovaly v antických či středověkých pramenech. Zásadní význam měla také badatelská otázka, zda zkoumané popisy žiraf vnikaly na základě přímého spatření. Výzkum raně novověkých pramenů má za cíl blíže objasnit, při jakých příležitostech byla žirafa nejčastěji viděna a popisována, nebo zda došlo k jejímu spatření a zobrazení v souvislosti s konkrétní historickou událostí.

Výchozí metodou, která byla v předkládané bakalářské práci uplatněna, je metoda komparativní, v rámci níž byly vzájemně srovnávány popisy žiraf v jednotlivých pramenech, přístupy konkrétních autorů a způsoby vnímání exotického zvířete v různých dějinných epochách. Dále byla uplatněna metoda sondy, na základě které byl proveden reprezentativní výběr antických, středověkých a raně novověkých pramenů, v nichž se nacházel popis žirafy. Jelikož hlavní badatelské otázky práce se zaměřují na názory raně novověkého pozorovatele a reflektují jeho pohled na vzhled a význam žirafy, byl v rámci metodologie uplatněn především přístup human-animal studies a animal history. Klíčovým přístupem byly rovněž kulturní dějiny a dějiny mentalit, uplatněné v rámci

zkoumání významu žirafy v myšlení a vnímání raně novověkého člověka. Součástí práce bylo také zkoumání symbolického významu žirafy a uplatnění přístupu symbolické komunikace. Dále bylo v práci uplatněno zkoumání obrazu „toho druhého“, aplikované na konstrukci obrazu exotických zemí a zvířat v cestopisech. Jelikož zásadními prameny pro tvorbu bakalářské práce byly raně novověké ilustrované letáky a klíčové otázky se týkaly vlivu tištěných letáků jako takových, byl výzkum zaměřen na dějiny komunikace a komunikačních médií. Podstatná část práce vycházela z pramenů naučné literatury, proto byly výrazně uplatněny dějiny vzdělání a vědeckého poznání. V souvislosti s interpretací popisu žirafy v díle raně novověkého lékaře Michaela Herra byly okrajově využity dějiny léčitelství. Součástí bakalářské práce se stala rovněž sémantická analýza historických názvů žirafy, které se objevovaly v jednotlivých pramenech.

Pro citace zkoumaných pramenů byla použita metoda transkripce či transliterace. V bakalářské práci byly citovány české překlady cizojazyčných textů, v poznámkách pod čarou pak bylo uváděno jejich znění v originále. České skloňování cizojazyčných jmen vycházelo z nejnovějších edic odborných historických děl. Citace pramenů a literatury byly prováděny po vzoru časopisu *Opera Historica*.

2. Ilustrované letáky a naučná literatura v raném novověku

Přínosu literatury k civilizačním procesům a raně novověké společenské disciplinaci byla v posledních letech věnována velká badatelská pozornost.⁷⁶ Díla naučné literatury, stejně jako tištěné ilustrované letáky, jsou nositeli a svědky kultury i všeobecných společenských podmínek své doby. Proto považujeme tato média za významné historické prameny, díky nimž lze nejen zkoumat dějinné události, ale především proniknout do myšlenkového světa jejich čtenářů a z historického odstupu „číst“ kulturu raného novověku.⁷⁷ V raném novověku byly tištěné texty v mnoha jazykových i stylistických formách významným informačním a komunikačním prostředkem. Jejich podobu utvářely kulturní a sociální podmínky původu, požadavky autora i očekávání čtenářské veřejnosti. Obsažené informace byly šířeny a předávány v prostoru, který nazýváme „veřejný“.⁷⁸ Christian Oggolder a Karl Vocelka v díle *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*⁷⁹ uvádějí, že veřejnost může být chápána jako předpokládaná komunita všech potenciálních příjemců sdělení příslušného média. Ve veřejném prostoru získávají komunikační média zásadní význam. Možnost propojení a komunikace veřejnosti závisí na stupni rozvoje médií, v tomto případě raně novověkých letáků a tištěných textů.

2.1 Letáky a noviny

Termínem ilustrovaný leták je označován tištěný list menšího rozsahu, obsahující text a obraz, který je určen k hromadnému šíření ve společnosti, s cílem podávat stručné informace o nejrůznějších událostech a ovlivňovat veřejné mínění.⁸⁰ Přesné vymezení obsahu letáků bylo v minulosti pro řadu historiků obtížné. Definice se často zaměřovaly na dílčí aspekty a nikoli leták jako celek. Nejzávažnější terminologický nedostatek představovala otázka rozsahu. Od konce 19. století se objevovaly různé definice letáku,

⁷⁶ Michael SCHILLING, *Bildpublizistik der frühen Neuzeit: Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis um 1700*, Tübingen 1990, s. 7.

⁷⁷ W. HARMS – A. MESSERLI – F. AMMON – N. MERVELDT (edd.), *Wahrnehmungsgeschichte*, s. 19.

⁷⁸ J. PAUSER – M. SCHEUTZ – T. WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde*, s. 861-863.

⁷⁹ TAMTÉŽ.

⁸⁰ Čeněk ZÍBRT, *Bibliografie české historie I-V*, Praha 1900–1912; Hans-Joachim KÖHLER, *Die Flugschriften. Versuch der Präzisierung eines geläufigen Begriffs*. In: Festgabe für Ernst Walter Zeeden, Münster 1976; Hans von ZWIEDINEK-SÜDENHORST, *Die öffentliche Meinung im Zeitalter Ludwigs XIV.*, Stuttgart 1888; M. SCHILLING, *Bildpublizistik der frühen Neuzeit: Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis um 1700*, Tübingen 1990.

zaměřené na jeho rozsah či funkci.⁸¹ Velké množství letáků popsal Čeněk Zíbrt v *Bibliografii české historie*.⁸² Definicí letáku nalezneme též v Ottově slovníku naučném.⁸³ Přesnějším vymezením letáku se zabývali především němečtí odborníci z oblasti dějin publicistiky.⁸⁴ Pro vyjádření rozsahu letáku jsou v češtině užívány pojmy jednolist, letákový spis a brožura. Pojem jednolist označuje jeden jednostranně či oboustranně potištěný list, zatímco pojem brožura či letákový spis se používá pro tisk s rozsahem více než jedné strany. Později byly zavedeny pojmy novinový leták a letákové noviny.⁸⁵ Obsah letáku byl zpravidla stručný, zapamatovatelný a přehledný, jeho výroba vyžadovala méně času a relativně malé náklady. Ilustrované letáky se stávaly nejrozšířenější formou obrazové publicistiky a dosahovaly maximální účinnosti, díky spojení textu s obrazem.

Problémy vymezení a definice letáku však nebyly pro raně novověké čtenáře rozhodující. Jednotný jazykový úzus pro vyjasnění pojmu leták se v 16. a 17. století nevyskytoval, existovala pouze pojmenování, která rámcově informovala o obsahu. Obsahová stránka je proto hlavním kritériem zařazení letáku. Jednolisty i vícestránkové letáky jsou příbuzná média, vznikající ve stejné době a přenášející podobný obsah. Spojitost různých druhů letáků dokazuje fakt, že ilustrovaný jednolist mohl běžně vyjít jako reakce na vícestránkový leták a naopak.

Tiskařský technický pojem *leták* byl užíván mnoha vědeckými disciplínami. Jeho vývoj souvisel s použitím metafory létání, na níž odkazuje nejen český název, ale také latinské *folium volans*, francouzské *feuille volante* a německé *Flugblatt*. Metafora létání vyjadřovala rychlé šíření letáků ve společnosti a jejich působení na velké množství lidí. Komunikační média raného novověku disponovala větším množstvím označení pro stejný typ tisku, nebo byly naopak různé tisky označovány jedním termínem. Základním kritériem rozlišení se proto stala velikost. Francouzské *feuille volante*, které stálo u zrodu

⁸¹ Hans von Zwiedinek-Südenhorst vymezil letáky jako „literární produkty, při jejichž vytváření existoval úmysl šířit osvětlující stanovisko k tomu, co se právě stalo, ovlivňovat názory a mínění současníků, vykládat stanoviska jednotlivých stran, hájit se proti obžalobám či obžaloby vznášet.“ H. von ZWIEDINEK-SÜDENHORST, *Die öffentliche Meinung*, s. 5.

⁸² Č. ZÍBRT, *Bibliografie české historie I-V*, Praha 1900–1912.

⁸³ V Ottově slovníku naučném je leták popsán jako „drobný tiskopis k hromadnému rozšíření“, poskytující „stručné zprávy o zvláštních událostech, nebo se často i veršem, honosivým nebo posměšným způsobem týkaly nějaké osoby atd., jsouce často opatřeny též obrázky mědirytovými nebo dřevoryty. V příčině té lze považovat je za počátky časopisů a mají značnou důležitost zvláště pro XVI. a XVII. století.“ Ottův slovník naučný, sv. XV, Praha 1900, s. 937.

⁸⁴ Michael Schilling uvádí, že: „Termínem ilustrovaný leták lze označit skupinu listů, které mají zpravidla vyvážený vztah mezi obrazem a textem, vyplňují polovinu nebo celý tiskový arch ve formátu na výšku a kromě grafiky obsahují také tisk písma.“ M. SCHILLING, *Bildpublizistik*, s. 3.

⁸⁵ Podle Vladimíra Klimeše pojem novinový leták označuje tisk obsahující pouze jednu zprávu, zatímco letákové noviny jsou tisky obsahující více zpráv.

německého i českého pojmenování, označuje jednolist či tiskový arch. V německém prostředí se vyvinulo též časté označení *Flugschrift*. Později se projeví snahy zavést název *Flugblatt* pro jednolist, spolu se synonymem *Einblattdruck*, a název *Flugschrift* pro vícestránkový leták.⁸⁶ Jelikož ani v češtině nebyla otázka rozsahu letáku důsledně vyřešena, zaměřovali se badatelé spíše na jeho obsah.

Ilustrovaný leták raného novověku byl situační, měl utilitární charakter a byl součástí každodenní kultury. Letáková publicistika sloužila k šíření informací všeho druhu, nejčastěji však líčila výjimečné události. Letáky obsahovaly zprávy o významných událostech, katastrofách, trestních případech, bitvách, narození, úmrtí či setkání panovníků. Naučné letáky poutavě informovaly o domácích i exotických zvířatech, dalekých zemích, monstrech či neobvyklých přírodních jevech. Letáky rovněž přenášely náboženské polemiky, soukromá sdělení, pozvánky k disputacím a informace úředního charakteru.⁸⁷ Tištěné letáky disponovaly velkou vnější různorodostí. Široká škála jejich podob zahrnovala ilustrované i neilustrované letáky, jednostranně i oboustranně potištěné listy, nebo vícestránkové tisky. Tiskaři běžně vydávali listy s totožným obsahem v několika jazykových verzích.

Ilustrovaný leták byl zpravidla rozdělen na dvě části, obrazovou a textovou. Textové a obrazové prvky na sebe odkazovaly a jejich spojení ovlivňovalo sdělnost média. Obrazová část měla zásadní význam při prvním kontaktu s listem a mohla oslovit nejširší okruh recipientů. Ilustrace rozvíjely vnímání světa z různých perspektiv a zdůrazňovaly emocionální prvky, zároveň mohly shrnovat textový popis. Jejich použití bylo výhodné zejména při zobrazování živočichů a rostlin. V 16. století byl nejužívanější formou ilustrace dřevořez, v 17. století jej nahradila mědirytina. Neméně důležitou funkci plnila textová část letáků. Autoři volili vhodné jazykové prostředky a formu textu, s ohledem na zamýšlený cíl sdělení i předpokládaný okruh recipientů. Kombinace obrazových a textových prvků byla často inspirována knihami emblémů⁸⁸ a původci letáků předpokládali, že soudobým čtenářům bylo vlastní emblematické myšlení.⁸⁹

⁸⁶ Definici tohoto typu letáku zavedl Hans-Joachim Köhler: „*Letákový spis je samostatná, neperiodická a nevázaná tiskovina, která se obrací na širokou veřejnost za účelem agitace (tj. ovlivnění jednání) a/nebo propagandy (ovlivnění přesvědčení)*.“ H. J. KÖHLER, *Die Flugschriften*, s. 50.

⁸⁷ J. HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký*, s. 31.

⁸⁸ Významem emblémů se zabýval francouzský historik a přední představitel školy Annales, Jacques Le Goff: „*Emblém je znakem označujícím identitu jedince nebo skupiny jedinců: Emblémy jsou především jména, erby, ikonografické znaky. Symbol naproti tomu označuje nikoli fyzickou osobu, ale určitý abstraktní celek, myšlenku, představu, pojem*.“ Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 778.

⁸⁹ J. HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký*, s. 60.

Ilustrovaný leták představoval masové médium, spojující apelovou strukturu s estetickou kvalitou, jehož záměrem bylo ovlivňovat veřejné mínění. Poutavé zpracování letáku bylo určující podmínkou úspěchu. Letáky mohly podávat samy o sobě široké svědectví a zobrazit vlastní pouť světem.⁹⁰ Kromě záživného zobrazení skutečnosti si kladly za cíl oslovit široký okruh recipientů. Obsah letáku zpravidla popisoval malé množství věcí, jednotlivé aspekty a části složitějších celků.⁹¹ Pro čtenáře se stával zajímavým zdrojem nových informací a získával velký vliv na dobové vnímání světa. Projevy v tištěných listech nepodléhaly pevnému systému pravidel a jejich původ mohl mít vysoké i nízké kulturní zázemí. Přestože cílem letáků bylo poskytovat bezprostřední informace o skutečnosti, jejich konečné chápání ovlivňovala dobová mentalita, hodnocení zobrazených událostí, vlády, cenzury a dalších médií. Letáky vyvolávaly široký soubor představ a různé možnosti interpretace. Současný čtenář pohlíží na obsah raně novověkého letáku z časově opačné perspektivy a pomocí vybraných podnětů, proto je nutné při interpretaci letákového sdělení postupovat obezřetně.

Ilustrovaným letákům byly přisuzovány zejména funkce vzdělávací a socializační. Reprezentovaly sociální interakce a zprostředkovávaly společenské normy a hodnoty. Většina raně novověké obrazové publicistiky se využívala k propagandistickým účelům. Politická instrumentalizace tisku v raném novověku je obecně známým a často dokonce absolutizovaným jevem.⁹² Michael Schilling vymezil sedm funkčních oblastí ilustrovaných letáků. Leták mohl fungovat jako zboží, zpravodajské a reklamní médium, prostředek politiky, socializace či křesťanské pastorační péče, a jako umělecké dílo.

Na vzniku ilustrovaných letáků se podílela řada profesí a jejich šíření probíhalo různými způsoby. Údaje na titulním listu, nebo v dolní části letáku, informovaly o tom, ve které oficíně a městě je daný tisk k dostání. Jelikož letáky byly vnímány jako zboží, probíhala jejich distribuce prostřednictvím kolportážního a podomního prodeje.⁹³ O odbytu se starali sami tiskaři, nakladatelé a knihkupci. Dále letáky prodávali obchodníci, kramáři a od 17. století poštovní kočí. Většina raně novověké publicistiky byla prodávána v přímém kontaktu s příjemcem. Letáky většinou nezůstávaly u původního kupce, po přečtení putovaly od jednoho majitele k druhému a jejich kopie se dostávaly k většímu množství příjemců. Texty letáků se často opisovaly, ilustrované letáky a jejich opisy

⁹⁰ J. HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký*, s. 51-52.

⁹¹ W. HARMS – A. MESSERLI – F. AMMON – N. MERVELDT (edd.), *Wahrnehmungsgeschichte*, s. 15.

⁹² M. SCHILLING, *Bildpublizistik*, s. 10.

⁹³ J. PAUSER – M. SCHEUTZ – T. WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde*, s. 868-869.

mohly být rovněž součástí dobových kronik. V 16. a 17. století se letáky stávaly předmětem sběratelského zájmu, který se často týkal urozených osob z řad šlechty. Distribuce tištěných letáků souvisela s jejich cenami, jelikož jednolistový leták představoval nejlevnější produkt, lze pro něj předpokládat největší sociální rozšíření. Náklady a ceny letáků se měnily s dobou, místem a zájmem o přenášené sdělení. Ceny letáků závisely na jejich rozsahu, odrážely finanční možnosti kupců i investice tiskařů a nakladatelů. Údaje o cenách letáků z českého prostředí se nedochovaly, máme však k dispozici ceny z německých oblastí, kam putovaly také letáky tištěné v Čechách. Vedle prodejní ceny letáků měly velký vliv na jejich rozšíření obsahové aspekty. Ilustrované letáky měly šanci oslovit větší publikum. Dřevoryt se stával populárním artiklem masové komunikace, díky levné a snadné výrobě. Elitní forma tištěné knihy byla naopak mnohem nákladnější. Kromě skutečné gramotnosti populace byla v raném novověku vyvinuta také „*schopnost číst obrazy, chápat poselství nesené obrazem, či vnímat změny v konvenčních obrazových vzorcích*“⁹⁴, jež měla pro šíření ilustrovaných letáků zásadní význam.

Historie ilustrovaných letáků sahá k počátkům knihtisku roku 1450. V tomto období vznikaly, zejména v Německu, první jednolisty. Zdokonalování tiskařských technik a ilustrací během 15. století přispělo k rozvoji poznání. Byly ověřovány možnosti tištěných letáků a účinnost spojení obrazu s textem, měnil se poměr mezi obrazovou a textovou složkou, a stoupala veřejná obliba ilustrovaných letáků. Rozmach nakladatelského obchodu umožňoval rychlý rozvoj literatury a zásluhou potulných tiskařů probíhalo šíření letáků do českých zemí. K významným tiskařům raného novověku patřili Sebastian Brant, Johannes Alacraw a Mikuláš Bakalář.⁹⁵

Na počátku 16. století se již osvědčila působnost letáků. Ve velké míře se využívaly při řešení sporů, což proniklo do sféry každodenního života. Vývoj letákové publicistiky zásadně ovlivnil nástup reformace a německé selské války. Nejznámějším představitelem reformace a nejaktivnějším autorem byl Martin Luther, jehož spisy tvořily pětinu všech letáků, vycházejících v Německu do roku 1550.⁹⁶ Prostřednictvím letáků se šířily názory reformátorů i novokřtěnců, utopické představy o uspořádání společnosti, či programy německé selské války. Do polemik se zapojovaly též ženy a vycházely letáky, jejichž autorkami byly bývalé jeptišky, měšťanky i šlechtičny. Čeští tiskaři se snažili udržovat spojení se zahraničím a informovat o situaci v Evropě.

⁹⁴ J. PAUSER – M. SCHEUTZ – T. WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde*, s. 864.

⁹⁵ J. HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký*, s. 40.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 41.

Nejen v raném novověku byla cenzura klíčovým prostředkem vlády, využívaným ke kontrole a omezování produkce tisku.⁹⁷ V raně novověké společnosti vedla morální cenzura ke společenské konformitě ilustrovaných letáků. Pomocí obrazové publicistiky byla udržována rovnováha mezi požadavky autorit a touhou publika po kompenzaci sociální disciplíny. V českých zemích začaly projevy cenzurní praxe za vlády Jagellonců. Během 16. století byla situace českého tisku pod přísnou kontrolou, došlo však k rozšíření kontaktů s německými tiskárnami. Ve druhé polovině 16. století se poměry zpřísnily, vlivem potridentské cenzurní praxe. Roku 1562 přešla cenzura do rukou katolické církve, po smrti Ferdinanda I. nastalo uvolnění, roku 1567 však byly vydány cenzurní mandáty Maxmiliána II. a zakázány kontakty s Norimberkem. Jelikož knihtisk nebyl regulován cechovními předpisy a pravidly konkurence, měli o určitou kontrolu zájem i sami tiskaři. Významným cenzurním úřadem byla Císařská knižní komise ve Frankfurtu, která podnikala zásahy do produkce tisku ve prospěch protireformace.⁹⁸ Projevily se též snahy využít preventivní cenzuru, která zahrnovala určení místa tisku a názvu tiskárny. Povolení k výrobě tisků bylo často udělováno jako privilegium od panovníka.

Podle Michaela Schillinga⁹⁹ dosahovala produkce tištěných letáků nejvyššího množství mezi lety 1550 a 1650. V tomto období probíhaly zásadní historické změny v hospodářské, politické, sociální a kulturní oblasti raně novověké společnosti. V českém prostředí vzrůstala kvalita letákové produkce, jak dokládá sbírka shromážděná Václavem Dobřenským. Za vlády Rudolfa II. proběhl rozmach letákové publicistiky. Trvalá přítomnost císařského dvora v Praze znamenala impulz pro pražské tiskaře. Praha se stala zpravodajským centrem a výlučně postavení si udržela i v počátku třicetileté války.

Ilustrované letáky často vyjadřovaly představy o vzdálených zemích a kulturách. Díky těmto médiím se v raně novověké společnosti objevily nové vzorce vnímání exotiky, což povzbudilo touhu po objevování světa. Vizualizace exotických jevů prostřednictvím ilustrovaných letáků vyvolávala údiv společnosti. Pro chápání cizích zemí bylo klíčové zobrazení čtyř kontinentů. Zatímco ve středověku byly rozlišovány pouze tři kontinenty, v raném novověku došlo k objevení a zařazení čtvrtého kontinentu. V rámci zobrazování vzdálených zemí se objevoval typický protiklad „evropské“ a „exotické“.¹⁰⁰ Během 16.

⁹⁷ M. SCHILLING, *Bildpublizistik*, s. 6.

⁹⁸ J. PAUSER – M. SCHEUTZ – T. WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde*, s. 869.

⁹⁹ M. SCHILLING, *Bildpublizistik*, s. 3-4.

¹⁰⁰ Příslušné chápání a oddělování „evropského“ a „barbarského“ světa bylo patrné zejména v cestopisném díle Kryštofa Haranta. Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek*, sv. II, Praha 1608.

století se, spolu s humanistickými popisy světa v tzv. světových knihách¹⁰¹, zaměřil nový pohled na místní charakteristiky zemí. Popisy cizokrajných živočichů a obyvatel byly shromažďovány v encyklopedických sbírkách. S nástupem masové produkce obrazových médií byly zdůrazňovány emblematické prvky.¹⁰² Ve vyobrazení se proto objevovaly viditelné identifikační, rozlišovací a přiřazovací znaky. Raně novověká společnost projevovala velký zájem o vše neobvyklé, vzácné a exotické. V rámci recepce zámořských objevů se Evropané, zásluhou letáků, dozvídali o množství exotických živočichů. Zejména od poloviny 16. století sílilo empirické zkoumání přírody.

Tištěné letáky lze považovat za předchůdce a souputníky prvních tištěných novin.¹⁰³ Ručně psané periodické noviny se objevovaly od konce 16. století a pro jejich šíření bylo klíčové poštovní spojení. Praha byla významným centrem distribuce psaných novin, kde se díky pravidelnému zpravodajství šířily informace o domácích i zahraničních událostech.¹⁰⁴ Později se, kromě psaných novin, začaly šířit i noviny tištěné.¹⁰⁵ Na počátku 17. století vznikaly první tištěné periodické listy, jejichž původ se nacházel ve Vratislavi.¹⁰⁶ Nejstarší tištěné periodické noviny vycházely od roku 1605.¹⁰⁷ Rozdíl mezi periodickými novinami a letáky spočíval v rozsahu, obsahu a samozřejmě pravidelnosti vydávání. V periodických novinách převažovaly věcné faktické informace. Nicméně, hranice mezi tištěnými médii byly prostupné, proto mohly letáky v některých případech napodobovat provedení týdenních novin.¹⁰⁸

¹⁰¹ M. SCHILLING, *Bildpublizistik*, s. 156.

¹⁰² W. HARMS – A. MESSERLI – F. AMMON – N. MERVELDT (edd.), *Wahrnehmungsgeschichte*, s. 155, 159.

¹⁰³ J. HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký*, s. 32.

¹⁰⁴ Alena RICHTEROVÁ, *Praha v psaných novinách na počátku 17. století*, *Documenta Pragensia* 19, 2001, s. 225-232.

¹⁰⁵ Zdeněk Šimeček byl významný český historik a znalec psaných i tištěných novin. Vydal několik pojednání o počátcích novinového zpravodajství, jeho tématech, šíření a proměnách v 16. a 17. století. Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (Do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011; TÝŽ, *Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století*, *ČsČH* 27, 1979, s. 540-571; TÝŽ, *Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách*, *FHB* 11, 1987, s. 287-303.

¹⁰⁶ J. HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký*, s. 50.

¹⁰⁷ *Noviny Relation Aller Fürnemmen und gedencwürdigen Historien z dílny Johanna Carola*. Eva STEJSKALOVÁ, *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740*, Praha 2015, s. 37.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 27-28.

2.2 Naučná literatura

V období raného novověku byla četba knih a znalost odborné literatury nedílnou součástí renesanční a humanistické vzdělanosti. Díla naučné literatury odhalovala širokou škálu znalostí a vědomostí své doby, přičemž byla dostupná zejména duchovenstvu a šlechtě. Během 16. a 17. století však řada odborných spisů pronikala též do měst. Rozvoj naučné literatury a přírodovědného bádání souvisel s celkovým vzděláním, které mělo význam zejména v životě raně novověké šlechty. Významní šlechtici, kteří absolvováním kavalírské cesty dovršili několikaleté vzdělání a získali cenné zkušenosti¹⁰⁹, nadále prohlubovali své vědomosti četbou knih a udržovali kontakty se zahraničními univerzitními profesory, učenci a teology, formou korespondence. Mnozí z nich posléze působili jako patroni, mecenáši a zprostředkovatelé vzdělání, kteří svým příbuzným a mladíkům ze spřátelených šlechtických rodin poskytovali štědrú finanční podporu při studiích i osobní kontakty v centrech vzdělání po celé západní Evropě.¹¹⁰

Většina antických, středověkých a vznikajících raně novověkých přírodovědných spisů byla, za účelem osobních zájmů i obecného vzdělávání, shromažďována zejména představiteli nejvyšších společenských vrstev a stávala se součástí knihoven. Podobu raně novověkých knihoven zásadně ovlivnil nástup knihtisku i rychlý rozvoj vzdělání a školství. Od poloviny 16. století vznikaly rozsáhlé dvorské knihovny, kterým byl dopřán kontinuální vývoj.¹¹¹ Na konci 16. století se nejvíce rozvíjely knihovny sběratelské, jejichž majitelé usilovali o shromáždění co nejrozsáhlejší sbírky knih, zahrnující všechny obory lidského vědění. Řada raně novověkých šlechticů považovala sbírání knih a budování knihoven za klíčovou součást svých životních aktivit. Výsledky mecenášské a sběratelské činnosti některých urozených osob tak dodnes působí jako součást kulturního bohatství národa.¹¹² Bezpochyby nejznámějším českým představitelem byl Petr Vok z Rožmberka, který se mohl kvalitou své knihovny měřit s největšími evropskými sběrateli raného novověku. Vzácné svědectví o jeho kulturních zájmech a jednom z

¹⁰⁹ O významu kavalírských cest a cestování české šlechty v současné české historiografii pojednávají například následující publikace. Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010; Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ (edd.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje I-II*, Praha 2014.

Podrobné informace o životě české šlechty v období raného novověku, včetně reflexe celkového vývoje vzdělání a významu zahraničních cest, poskytuje kolektivní monografie *Věk urozených*.

Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.

¹¹⁰ Tomáš KNOZ, *Karel st. ze Žerotína: Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008, s. 39.

¹¹¹ Lenka VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005, s. 24.

¹¹² Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 346.

nejbohatších knižních souborů v raně novověké střední Evropě bylo zachováno, zásluhou rožmberského archiváře a knihovníka Václava Březana.¹¹³

Mezi nejběžnější způsoby získávání knih patřilo dědictví, plánovaná koupě, darování od spřátelené šlechty, nebo přímá dedikace autory. Představitelé české šlechty získávali mnoho spisů ze zahraničí a prostřednictvím cestování, zpravodajství i osobních styků přejímali kulturní podněty cizích zemí. Mnohostranné sepětí se zahraničím obohacovalo vzdělanost, společenský přehled a kulturní vývoj české šlechty i celé společnosti. V raně novověkých sbírkách, které byly zpravidla mnohojazyčné, se shromažďovaly výsledky vědeckého poznání od starověku do 17. století. Jelikož hlavním cílem knižních sbírek bylo obsáhnout všechny obory lidského vědění, zahrnovala většina raně novověkých knihoven základní tituly ze všech oborů lidské činnosti. Běžná byla přítomnost oblíbených kosmografií, encyklopedií a geografických spisů. Shromažďovala se díla o kultuře, umění, politice a teologii. Zásadní význam pro rozvoj přírodovědného bádání měly encyklopedické sbírky, lékařské spisy, cestopisy a díla klasické antické literatury.

České šlechtické knihovny se pyšily vysokou kvalitou. Existovaly knihovny intelektuálního zaměření, pro které byl typický menší počet knih a promyšlená akvizice. K tomuto typu se řadily například knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Jana staršího Hodějovského z Hodějova a Jana Zajíce z Házmburka. Sbírký pánů z Hradce a Pernštejnů se nacházely na pomezí mezi malými a sběratelskými knihovnami. Knihovna Karla staršího ze Žerotína představovala smíšený typ bibliofilsko-intelektuální knihovny.¹¹⁴ Mezi nejvýznamnější moravské šlechtické knihovny náležela knihovna Ladislava z Boskovic a knihovna Ctibora Tovačovského z Cimburka. Barokní typ knihovny představovala sbírka Adama z Dietrichstejna.

Jednou z nejvýznamnějších šlechtických knihoven byla Rožmberská knihovna, která se pod správou Václava Březana stala univerzální a mnohonásobně přesáhla čtenářské možnosti svého majitele. Podle dochovaných katalogizačních záznamů obsahovala přes deset tisíc knižních titulů a osm tisíc svazků z oblasti teologie, historie, medicíny, práva, filozofie, poetiky a hudby.¹¹⁵ Jako jedna z nejrozsáhlejších knihoven své doby obsahovala díla odborné literatury, krásné písemnictví, soubory map, grafických listů a hudebnin, tištěné noviny, iluminované rukopisy a nákladně pořízené opisy nedostupných děl. Petr Vok se často obracel k vědě a udržoval styky s raně novověkými učiteli, kteří mu zasílali

¹¹³ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 298.

¹¹⁴ T. KNOZ, *Karel st. ze Žerotína*, s. 183-185.

¹¹⁵ L. VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, s. 120-122.

přírodovědné spisy. V rožmberské knihovně proto nechyběla rozsáhlá přírodovědná díla, týkající se zoologie či lékařství¹¹⁶, mezi nimiž mělo zásadní význam zoologické dílo Conrada Gessnera *Historiae animalium*.¹¹⁷

Renesanční učenci se nejčastěji obraceli k předkřesťanským tradicím a antickým pramenům. Raně novověké přírodovědné texty zpravidla odkazovaly na spisy starověku a v menší míře reflektovaly také díla z období středověku. V souvislosti s recepcí antiky vznikala nová vydání antických spisů, což výrazně přispělo k rozvoji literatury. Populární byl zejména přírodovědný spis Plinia Staršího s názvem *Naturalis Historiae*¹¹⁸, který v období vrcholného středověku zprostředkoval v přírodovědné encyklopedii Vincent z Beauvais. V raně novověké naučné literatuře se stávaly antické spisy základní zdrojem poznání o přírodě, zejména v rámci popisu exotických zvířat. Renesanční a humanističtí učenci považovali antické zdroje za důvěryhodné, proto vycházeli z jejich obsahu, který dále obohacovali o vlastní poznatky. Tímto způsobem vznikalo jedno z nejvýznamnějších raně novověkých naučných děl v oblasti zoologie, totiž dílo švýcarského lékaře a přírodovědce Conrada Gessnera. Autor byl díky kvalitě a mimořádnému rozsahu své práce¹¹⁹ dokonce považován za „švýcarského Plinia“.

Nové výzkumy a přírodovědné poznatky raně novověkých učenců se projevovaly vznikem naučných encyklopedických děl, v nichž hrála klíčovou roli představa o vzájemné propojenosti a hierarchické struktuře všech bytostí. Encyklopedické sbírky a kosmografie se stávaly klíčovým žánrem raně novověké naučné literatury a zpravidla se těšily velké čtenářské oblibě. Jejich hlavním cílem bylo poskytnout soudobým čtenářům souhrn veškerých informací o tehdejším světě. Zoologické encyklopedie, které měly zásadní vliv na formování představ o neznámých exotických zvířatech, se snažily poskytnout komplexní sbírku poznatků a informovat o exemplářích světové fauny. Jejich texty byly zpravidla ovlivňovány recepcí antických tradic a jejich popisy exotických zvířat vycházely z antických pramenů.¹²⁰ Autoři encyklopedií často nemohli všechny informace osobně ověřovat, proto ve svých dílech tuto skutečnost mnohdy přiznávali a rozhodnutí o jejich důvěryhodnosti do jisté míry nechali na samotném čtenáři.¹²¹

¹¹⁶ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 298-300.

¹¹⁷ L. VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, s. 150.

¹¹⁸ Roderich KÖNIG – Gerhard WINKLER (edd.), C. Plinii Secundi, *Naturalis Historiae*, Mnichov 2007.

¹¹⁹ Conrad GESSNER, *Historiae animalium*, Curych 1551.

¹²⁰ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 82-83.

¹²¹ Takto jednal např. italský lékař Ulisse Aldrovandi. TAMTÉŽ, s. 85.

Všeobecné vzdělání a vnímání světa v polovině 16. století zásadně ovlivnila německá *Cosmographia* univerzitního učenca a humanisty Sebastiana Münstera, jež se řadila k nejrozsáhlejším a nejhojněji vydávaným ilustrovaným knihám. Stejně jako řada dalších raně novověkých spisů, čerpala Münsterova *Cosmographia* především z antických pramenů, mezi nimiž se objevovala historická díla Polybia, Tacita, Ammiana Marcellina, Solina a především zmiňovaného Plinia Staršího. Kromě antických spisů se autor odkazoval též k cestopisu Marca Pola.¹²² Český překlad *Kosmografia česká*, vycházející roku 1554 zásluhou spisovatele a učenca Zikmunda mladšího z Púchova, výrazně přispěl k rozvoji vzdělání v prostředí Českého království.

Přírodní vědy byly v období raného novověku úzce spjaty s lékařstvím. Spojení, které panovalo mezi přírodními vědami a lékařstvím, bylo patrné zejména při pohledu na výzkumy konkrétních raně novověkých učenců. Řada přírodovědců a zoologů svými poznatky přispívala k rozvoji raně novověké medicíny, obdobně se mnozí významní lékaři věnovali rovněž zoologii či botanice. Počátky soustavného zkoumání přírody mají kořeny v 15. století, kdy mezi průkopníky přírodních věd patřil umělec a vynálezce Leonardo da Vinci (1452–1519). Jako jeden z prvních učenců zkoumal anatomii lidského i zvířecího těla, čímž dosáhl podrobného poznání mnoha živých tvorů.¹²³ Neméně významným představitelem přírodovědného zkoumání v 15. století byl německý lékař Johannes de Ketham (1415–1470), jehož zásluhou byla roku 1491 vydána první tištěná lékařská kniha *Fasciculus medicinae*, obsahující anatomické ilustrace.¹²⁴ Klíčovým českým autorem této epochy byl polyhistor a lékař Pavel Žídek (1413–1471), jenž proslul vydáním unikátní latinské encyklopedie, určené pro krále Jiřího z Poděbrad.¹²⁵

Na přírodovědné a lékařské objevy z 15. století navázala řada významných autorů. Klíčovou osobností v oblasti medicíny 16. století byl alchymista, přírodovědec a lékař Paracelsus (vlastním jménem Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim, 1493–1541), jenž svými objevy položil základ vzniku moderního lékařství. Mezi další významné odborníky raně novověkého lékařství patřil například vlámský anatom Andreas Vesalius (1514–1564), který působil jako osobní lékař císaře Karla V. a

¹²² Cestopis nazývaný *Milión*. Giovanni Battista RAMUS (ed.), Marco Polo. *Milión*, Praha 1961.

¹²³ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 105-106.

¹²⁴ TAMTÉŽ, s. 110.

¹²⁵ Encyklopedie mistra Pavla Žídka, která nesla latinský název *Liber viginti artium (Encyclopedia Scientiarum)*, v českém překladu *Knih dvacatera umění*, poskytovala informace o všech známých vědách 15. století. O první vydání přírodovědné části této encyklopedie se zasloužila Alena Hadravová. A. HADRAVOVÁ, *Knih Dvacatera umění mistra Pavla Žídka. Část přírodovědná*, Praha 2008.

španělského krále Filipa II.¹²⁶ Klíčovou událostí z hlediska medicíny a lékařského pokroku v českých zemích se stala první veřejná pitva v Praze, kterou provedl roku 1600 věhlasný český lékař a filosof Jan Jessenius (1566–1621).¹²⁷

Mezi uznávané lékaře a přírodovědce 16. a 17. století, kteří se zabývali zoologickým zkoumáním, patřil francouzský učenec Guillaume Rondelet (1507–1566), jehož žákem byl slavný Ulisse Aldrovandi. Rondelet nacházel uplatnění v zoologickém zkoumání i medicíně, neboť jako osobní lékař kardinála Tournona pobýval v přímořských oblastech, kde se věnoval pozorování a popisu mořských živočichů.¹²⁸ Mezi hlavní představitele českého přírodovědného bádání patřil humanistický lékař Jan Černý (asi 1456–1530), který ve svém česky psaném herbáři z roku 1517 uplatnil nové botanické výzkumy a poznatky, ale zároveň se částečně navracel ke středověkým dílům Isidora Sevillekého.¹²⁹ Významným přírodovědcem byl také olomoucký biskup Jan Dubravius (1486–1553), autor první odborné publikace o rybníkářství.¹³⁰ Jednou z nejuznávanějších osobností raně novověké etymologie se stal italský přírodovědec Ulisse Aldrovandi (1522–1605), jenž proslul vydáním první systematické práce o hmyzu. Byl též autorem jedenáctisvazkového díla *Historia animalium*, v němž představil zoologický systém, rozdělující živočichy do deseti tříd.¹³¹

¹²⁶ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 105-111.

¹²⁷ Osobnosti Jana Jessenia se věnoval český historik Josef Polišenský. Josef POLIŠENSKÝ, *Jan Jesenský-Jessenius*, Praha 1965. O významné popravě Jana Jessenia pojednával Josef Petráň. Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 1985.

¹²⁸ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 115-119.

¹²⁹ Jan ČERNÝ, *Knihla lekarska kteraz slowe herbarz: aneb zelinarz: welmi vziteczna: z mnohých knieh latinskych. y zskutecznych praczij wybrana: poczina se sstiasmie*, 1517.

¹³⁰ Latinské dílo Jana Dubravia *Libellus de piscinis et piscium, qui in eis aluntur natura* z roku 1547 bylo věnováno Antonínu Fuggerovi. Později vydaný český překlad díla nesl název *O rybnících*. Jan DUBRAVIUS, *O rybnících*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1953.

¹³¹ Katharine MACDONOGH, *A Woman's Life: The Role of Pets in the Lives of Royal Women at the Courts of Europe from 1400–1800*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 323–342, zde s. 332.

3. Žirafy v antických a středověkých pramenech

3.1 Vnímání žiraf v antice

Ve starověku byly představy o podobě a významu exotických zvířat utvářeny na základě mýtů, legend i přírodovědných textů uznávaného Aristotela či Plinia.¹³² Intenzivní interakce mezi lidmi a zvířaty se stávala základem obchodního a společenského života většiny starověkých civilizací. Záliba v masových podívaných, spjatých s produkcí zvířat, se zrodila v kultuře antického Řecka a Říma.¹³³ Exotická zvířata byla obdivována pro unikátní vzhled i schopnosti, přesahující lidská měřítka, a představovala nejatraktivnější podívanou. Byla proto využívána především k lovu, nebo pro veřejné pobavení, v podobě her a slavností. V souvislosti s výsostnou symbolikou lovu byly v dobách antického Řecka pořádány velkolepé průvody panovníků, kde rovněž figurovala řada exotických živočichů.¹³⁴ Díky stoupající atraktivitě exotických zvířat vzrůstala popularita jejich veřejného vystavování a předvádění v římském cirku.

V souvislosti se vzrůstajícím zájmem o exotická zvířata se rozvíjela myšlenka jejich chovu ve speciálních výběžích, kterou převzala řada raně novověkých panovníků. Tradice zakládání zvířecích výběhů se zrodila ve starověkém Egyptě, kde byla zvířata chována v palácových zahradách od doby Staré říše.¹³⁵ Vytváření soukromých zvířecích výběhů, nazývaných *therotropheia* či *vivaria*, se stávalo praxí orientálních vládců, řeckých králů, římských císařů a představitelů aristokracie. Exotická zvířata byla chována a veřejně vystavována ve výběžích, které se často nacházely v blízkosti paláců. V helénistické éře antického Řecka byla řada exotických živočichů chována v Alexandrii.¹³⁶

Největší zájem budili především lvi a sloni, kteří byli ve výběžích zastoupeni zpravidla nejpočetněji. Mezi známé a žádané jedince patřily také žirafy, jejichž zastoupení bylo doloženo ve zvířecích výběžích římských císařů Gordiana II., Nerona, Domitiana a Gordiana III.¹³⁷ Lze předpokládat, že velká část divokých exotických zvířat, chovaných

¹³² H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 37.

¹³³ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 39.

¹³⁴ Řecký spisovatel Athénaios například popsal velkolepý průvod krále Ptolemaia Philadelpa, v němž lovci s pozlacenými oštěpy nesli ulovená exotická zvířata. P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 35.

¹³⁵ A. MIKHAIL, *The Animal*, s. 109.

¹³⁶ S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 176.

¹³⁷ Podle dobových pramenů se ve zvěřinci císaře Gordiana III. (225/226–244) nacházelo velké množství exotických zvířat, přičemž nejpočetnější bylo zastoupení lvů, jako nejvýznamnějších a nejrepresentativnějších exotických živočichů. Císař vlastnil konkrétně 60 lvů, 32 slonů, 10 žiraf, 10 losů, 10 tygrů, 30 krotkých levhartů, 10 hyen, 6 hrochů, 10 bílých lvů, 20 divokých oslů, 20 divokých koní a jednoho nosorožce. P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 90-91.

v císařských výběžích, byla používána také pro představení v amfiteátru. O římských sbírkách exotických zvířat pojednávaly soudobé přírodovědné i životopisné texty, především dílo *Naturalis historia* Plinia Staršího, ale též *Římské dějiny* Cassia Dia (155/163/164–229) a *Životopisy dvanácti císařů* Gaia Suetonia (75–130/140).¹³⁸ Ve společnosti starověkého Říma byla od 2. století př. n. l., oproti chovu a vystavování exotických zvířat, upřednostňována praxe veřejných představení a honů v cirku.¹³⁹ Zvláště pozoruhodné exempláře exotických zvířat pak byly předváděny nejen v arénách, ale také v ulicích Říma.¹⁴⁰ Divoká a cizokrajná zvířata byla masově transportována z nejrůznějších oblastí římské říše, což svědčí o existenci rozsáhlého organizovaného obchodu s exotickými zvířaty.

Propracované veřejné hry a průvody, v nichž vzácná exotická zvířata figurovala, byly zaznamenávány římskými historiky. Jednou z nejvýznamnějších doložených událostí se stal „čtyřnásobný triumf“ Gaia Julia Caesara (100 př. n. l.–44 př. n. l.), uspořádaný roku 46 př. n. l. na oslavu Caesarova vítězného tažení na Východě.¹⁴¹ V honosném průvodu se objevila exotická zvířata z Egypta, která měla být vystavována, nebo použita pro výstavní lovy, tzv. *venationes*.¹⁴² Kromě mnoha lvů, slonů a býků přivezl Caesar také žirafu, jejíž popis se objevil v díle Plinia Staršího.

Přestože antická kultura vnímala zvíře především jako nástroj moci, využívaný k bojovým účelům či reprezentaci panovníka, projevoval se také symbolický pohled. Symbolika zvířat vznikala v kultuře starověkých civilizací a hrála roli v každodenním životě. Symbolické vnímání se rozvíjelo na základě reflexe vlastností zvířat a významů, které jim byly přisuzovány.¹⁴³ Zvířata, jimž člověk přisuzoval zvláštní význam, byla uctívána jako ztělesnění božstev či symbol posvátné moci.¹⁴⁴ Zatímco některá zvířata figurovala jako posvátná, jiná byla považována za „nečistá“.¹⁴⁵ Symbolické vnímání zvířat reflektovaly umělecké texty, které zdůrazňovaly vlastnosti živočichů, v souvislosti s jejich alegorickým zobrazením. Prvky symbolického vyjádření a antropomorfizující prezentace zvířat se objevovaly v antické poezii a bajkách. Vznikala podobenství, v nichž

¹³⁸ A. GROOM, *Exotic Animals*, s. 141.

¹³⁹ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 93.

¹⁴⁰ S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 176-177.

¹⁴¹ A. GROOM, *Exotic Animals*, s. 141, 196-198; David Lee BOMGARDNER, *The Story of the Roman Amphitheatre*, London 2000; P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 94.

¹⁴² P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 94-95.

¹⁴³ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 230-231.

¹⁴⁴ TAMTĚŽ, s. 21-24; S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 83-84.

¹⁴⁵ S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 102.

bylo chování zvířat dáváno do analogie s chováním lidí.¹⁴⁶ Alegorická interpretace zvířat se projevila ve vznikající symbolice křesťanství, kde zvířata figurovala v rámci teologického podobenství a plnila funkci morálního poučení.¹⁴⁷

Líčení zvířat se nacházelo v eposech slavného řeckého básníka Homéra (asi počátek 8. století př. n. l.).¹⁴⁸ Významným představitelem řecké tvorby byl též Hésiodos (8. století př. n. l.–7. století př. n. l.), který se věnoval tematice zvířat v básni *Chironovy předpisy*. Pokračovatelem Hésioda se stal Hérodotos (asi 484 př. n. l.–430/420 př. n. l.), jenž v díle *Histories apodeixis* zprostředkoval veškeré dosavadní vědění o světě.¹⁴⁹ Neméně význačný autor Plútarchos (asi 46–127) se v jednom ze svých spisů věnoval otázce *Kteří živočichové jsou rozumější, suchozemští či vodní*.¹⁵⁰ Prvky zvířecí symboliky se stávaly nedílnou součástí děl řeckých dramatiků Aischyla (525 př. n. l.–456 př. n. l.), Sofokla (497/496 př. n. l.–406/405 př. n. l.) a Euripida (asi 480 př. n. l.–405 př. n. l.).¹⁵¹ Nejvýrazněji figurovalo alegorické zobrazení zvířat v bajkách spisovatele Ezopa (620 př. n. l.–564 př. n. l.), jenž byl zakladatelem žánru bajky.¹⁵² Obdobnou charakteristikou zvířat se zabýval římský autor Claudius Aelianus (asi 175–asi 235), který v díle *De Natura Animalium* popisoval vlastnosti živočichů formou bajek.¹⁵³

Žirafa nicméně nepatřila mezi exotická zvířata, figurující ve vznikajících antických bajkách a alegoriích. Tato skutečnost byla pravděpodobně zapříčiněna menším symbolickým významem žirafy, jejíž vzhled a chování nebyly symbolicky spojovány s žádnou lidskou vlastností. Zájem o popis žirafy proto zůstával hlavně přírodovědný a charakteristikou jejích vlastností se zabývali autoři přírodovědných encyklopedických spisů. V umělecké literatuře žirafa zpravidla nefigurovala a její symbolický význam nebyl v dobové tvorbě výrazněji reflektován.

Exotičtí živočichové byli rovněž popisováni v antických cestopisných dílech, líčících neznámé země a cizí národy. Řecký cestovatel a geograf Megasthenés (asi 350 př. n. l.–

¹⁴⁶ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 59.

¹⁴⁷ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 257.

¹⁴⁸ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 60-62.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 67-70.

¹⁵⁰ Na Plútarchovo dílo rovněž odkazoval raně novověký cestopis Kryštofa Haranta, v souvislosti s popisem delfinů. Hana BOČKOVÁ – Markéta MELOUNOVÁ (edd.), *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Putování aneb cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země svaté, země Júdské a dále do Egypta a velikého města Kairu I*, Brno 2017, s. 517-518.

¹⁵¹ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 63.

¹⁵² TAMTÉŽ, s. 64-65.

¹⁵³ Edičně vydaný překlad Aelianova díla. Alwyn Faber SCHOLFIELD (ed.), *Claudius Aelian. On the nature of animals*, 1958.

Dostupné online: <http://www.attalus.org/translate/animals3.html#41> [26. 6. 2024].

asi 290 př. n. l.) v díle *Indika* popsal zážitky z mise do Indie, zahrnující podobu tamní přírody a exotické fauny. O cizokrajném přírodním bohatství v zemích Keltů a Germánů se zmiňoval i samotný Gaius Julius Caesar v díle *Zápisky o válce galské*.¹⁵⁴

Antická kultura předznamenala vědecké zkoumání přírody, které se zaměřovalo nejen na podobu a klasifikaci zvířat, ale také na jejich využití v lékařství. Živočišné léky byly nedílnou součástí starověkého léčitelství, založeného na nábožensko-magických praktikách. Poznatky o živočišných lécích rozvíjel řecký lékař Alkmaión z Krotónu (asi 6. století př. n. l.).¹⁵⁵ Klíčovou osobností starověkého lékařství byl Hippokratés (460 př. n. l.–370 př. n. l.), jehož poznatky měly zásadní význam pro vývoj lékařské vědy. Rozhodující podněty k užívání živočišných léků poskytli Hérofilos (335 př. n. l.–280 př. n. l.) a Erasistratos (304 př. n. l.–asi 250 př. n. l.), kteří zkoumali základy anatomie a fyziologie.¹⁵⁶ Klíčovým představitelem antického lékařství byl Claudios Galénos (129–200/216), jehož systém lékařské vědy byl přejímán do raného novověku. Galénos rovněž prováděl první pitvy na domácích i exotických zvířatech.¹⁵⁷ Obdobně bylo v raném novověku přejímáno lékařské dílo Pedania Dioscorida (40–90).¹⁵⁸

Přírodovědné zkoumání zvířat nabývalo na významu od poloviny 4. století př. n. l., v souvislosti se vzrůstem všeobecného zájmu o přírodní vědy v době aristotelského bádání, kdy dosáhla antická zoologie nejvyšší úrovně. Pozdější zkoumání živočichů se upínalo k jejich nadpřirozeným schopnostem. V antice začínala též profesionalizace veterinární medicíny. Nejstarším profesním označením bylo latinské *equarius medicus* z řeckého *hippiatros*. V době pozdního římského císařství se ustálily termíny *mulomedicus*, *medicus veterinarius*, *medicus iumentarius* či *medicus pecuarius*.¹⁵⁹

Vrcholný řecký filozof Aristoteles (384 př. n. l.–322 př. n. l.), žák Platona a vychovatel Alexandra Makedonského, položil ve svém encyklopedickém díle základy systematickému přírodovědnému zkoumání živočichů. Zavedl unikátní klasifikaci živočišných rodů a druhů, která ovlivnila zoologické zkoumání během následujících staletí. Jeho klíčové dílo *Historia animalium*, spolu se spisy *De generatione animalium*, *De partibus animalium*, *De motu animalium*, představovalo nejrozsáhlejší syntézu

¹⁵⁴ Gaius Iulius CAESAR, *Commentarii de bello Gallico*. Dostupné online: <https://www.thelatinlibrary.com/caesar/gall6.shtml> [26. 6. 2024].

¹⁵⁵ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 26.

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 42.

¹⁵⁷ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 139; S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 232; Z. ROČEK, *Kronika*, s. 46.

¹⁵⁸ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 138-139.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 137.

dosavadních znalostí o zvířatech. Možnosti zkoumání exotických živočichů a rozvoje znalostí o nich získával Aristoteles díky darům Alexandra Makedonského, který svému vychovateli nechával posílat exotická zvířata, získaná během vojenských tažení.¹⁶⁰ Uzavřený logický systém, podle něhož Aristoteles třídil a specifikoval druhy zvířat, byl přejímán mnoha raně novověkými autory. Klíčovým faktorem, na jehož základě rozdělil zhruba 500 živočichů, bylo zjištění, zda mají či nemají krev. Živočichy s krví členil na živorodé, k nimž řadil veškeré savce včetně člověka, a vejcorodé, ptáky a ryby. Mezi živočichy bez krve řadil Aristoteles mořské tvory, hmyz a včely. Učenec navíc objevil skupinu živočichů dvojjakých, kteří disponovali znaky obou uvedených skupin. Mezi tyto živočichy řadil velryby, tuleně, sviňuchy, netopýry, žahavce a tzv. zoofyta.¹⁶¹

3.2 Přírodovědné dílo Plinia Staršího

Klíčovým představitelem antického přírodovědného bádání se stal římský polyhistor, vzdělaný a zcestovalý úředník, válečník a prefekt římského loďstva Gaius Plinius Secundus, známý jako Plinius Starší (23/24–79).¹⁶² Kromě zoologie se zabýval filozofií, historií, etnografií, botanikou, lékařstvím, literaturou a gramatikou. Oblast Pliniovyh zájmů byla velice široká, svá díla nejčastěji tvořil v reakci prožitky a poznatky z dalekých cest, jež absolvoval. Mezi Pliniova nejvýznamnější díla patřily spisy *De iaculatione equestri*, *Bella Germaniae*, *Dubii sermonis libri octo*, *Studiosus* a především *Naturalis historia*, která se jako jediná ze všech Pliniovyh děl dochovala.

Naturalis Historia byla nejvlivnější antickou encyklopedií, kterou Plinius vytvořil roku 77 našeho letopočtu a věnoval římskému císaři Titovi (39–81).¹⁶³ Původně sestávala ze 36 knih, jež sepsal sám Plinius Starší, poslední kniha vznikla po autorově smrti, kdy rozsáhlé dílo dotvořil a vydal jeho synovec Plinius Mladší (61–113).¹⁶⁴ Čtyři knihy

¹⁶⁰ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 37.

¹⁶¹ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 75-76; Z. ROČEK, *Kronika*, s. 34-35.

¹⁶² O životě a díle Plinia Staršího souhrnně pojednávají především zahraniční publikace. John F. HEALY, *Pliny the Elder on science and technology*, Oxford 1999; Mary BEAGON, *Roman Nature. The Thought of Pliny the Elder*, Oxford 1992; Roderich KÖNIG – Gerhard WINKLER, *Plinius der Ältere. Leben und Werk eines antiken Naturforschers*, Mnichov 1979; Trevor MURPHY, *Pliny the Elder's Natural History. The Empire in the Encyclopedia*, Oxford 2004.

Pliniovo dílo *Naturalis Historiae* bylo vydáno edičně. R. KÖNIG – G. WINKLER (edd.), *C. Plinii Secundi. Naturalis Historiae*, Mnichov 2007.

¹⁶³ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 133-134.

¹⁶⁴ S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 42-43.

z celkového počtu byly vyhrazeny zoologii. Jednalo se o knihy, věnované suchozemským zvířatům zdomácněným i exotickým, vodním živočichům a mořským příšerám, ptákům a hmyzu. Encyklopedie podávala ucelený obraz antické zoologie, zahrnující jednotlivé druhy živočichů i jejich charakteristiky. Kromě zoologických poznatků se dílo věnovalo rovněž mineralogii a lékařství. Plinius poskytl rozsáhlé informace o možnostech výroby léků z exotických i domácích zvířat. Ačkoli se snažil distancovat od magických praktik, zůstával přesvědčeným zastáncem živočišných léčiv.¹⁶⁵ V rámci popisu jednotlivých zvířat se Plinius zabýval jejich vzhledem, vlastnostmi, chováním, výskytem a přirozenými sympatiemi či antipatiemi k jiným živočichům. Empiricky podložené poznatky o zvířatech doplňoval líčením zvláštních schopností.¹⁶⁶ Plinius zdůrazňoval, že každý živočišný druh žije podle vlastních přirozených zákonů. Všechny živočichy však vnímal v antropologických kategoriích a největší důraz kladl na možnosti jejich využití pro člověka, v podobě léčivých účinků či pokrmů.

Naturalis Historia byla souhrnnou kompilací téměř 500 antických autorů, z jejichž poznatků a spisů Plinius vycházel.¹⁶⁷ Plinius v některých aspektech navazoval na dílo Hésioda a Hérodota, inspiroval se rovněž spisy římského autora Vergilia (70 př. n. l.–19 př. n. l.) a prvky dobových středomořských tradic. Největším zdrojem Pliniových poznatků o zvířatech se staly přírodovědné spisy slavného Aristotela a jeho klasifikace živočichů. *Naturalis Historia* měla rozhodující vliv na soudobé vnímání zvířat a stala se nejčtenějším antickým dílem. Představovala klíčový zdroj poznatků o přírodě, který využívali zejména učenci raného novověku.¹⁶⁸

Charakteristika žirafy se nacházela v osmé knize Pliniova díla, v části pojednávající o suchozemských exotických zvířatech. Kromě žirafy byli v příslušných kapitolách *Naturalis Historie* obširně popisováni například sloni, lvi, panteři, tygři, velbloudi a nosorožci. Popis žirafy navazoval na kapitolu o velbloudech, jelikož autor zdůrazňoval přímo spojitost a podobnost mezi těmito dvěma zvířaty. Charakteristika žirafy byla poměrně stručná, v porovnání s rozsáhlým líčením slonů či lvů, jimž se Plinius věnoval nejvíce. Popisu žiraf, velbloudů a jiných kopytníků byl v díle věnován zhruba stejný prostor, jenž zdaleka nedosahoval velikosti kapitol o nejznámějších exotických šelmách a zvířatech s hlubším symbolickým významem.

¹⁶⁵ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 138-139.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 134.

¹⁶⁷ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 43-44.

¹⁶⁸ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 134, 135.

Pliniův popis žirafy zásadně formoval způsob, jakým toto exotické zvíře vnímali a charakterizovali autoři přírodovědných děl, encyklopedií a cestopisů následujících staletí. Název žirafy, jenž Plinius použil, byl přejímán mnoha přírodovědci a cestovateli. Latinské pojmenování *Camelopard* či *Camelopardalis* Plinius zavedl jako kombinaci názvů *Camel* a *Pardus*, tedy velbloud a leopard.¹⁶⁹ Tímto způsobem vyjádřil podobnost žirafy s uvedenými živočichy. V úvodní části Pliniova popisu byla žirafa představena jako jedno ze dvou zvířat, která se „v něčem podobají velbloudům.“¹⁷⁰ Kromě názvu *Camelopardalis* použil domorodé pojmenování *Nabun*, jímž žirafu nazývali Etiopané.¹⁷¹

Z hlediska fyzických znaků žirafy Plinius paradoxně nezdůraznil dlouhý krk, který je pro zvíře typický a který vyzdvihovala řada pozdějších autorů. Naopak uvedl, že žirafa „*má krk jako kůň*“.¹⁷² Jelikož přirovnání odporuje skutečné podobě, je pravděpodobné, že Plinius nevycházel z pozorování živého zvířete. Vzhledem k opomenutí dlouhého krku žirafy, jenž je patrný na první pohled, mohl autor vycházet pouze ze spatření žirafí kůže a nikoliv živého zvířete. Proto se pokusil krk žirafy pouze připodobnit k běžně známému zvířeti. Přirovnání ke vzhledu běžně známého zvířete autor využil rovněž v popisu nohou žirafy, jež připodobnil k nohám vola.¹⁷³ Přestože připodobnění nebylo zcela přesné, Plinius tímto výrokem prokázal znalost, že žirafa je sudokopytník. Nejdůkladněji Plinius popsal hlavu žirafy a zbarvení její srsti, v souvislosti s podobností k velbloudu a leopardu. Příslušné vzhledové rysy autora patrně nejvíce zaujaly, neboť také odůvodňovaly zavedené pojmenování *Camelopardalis*. Plinius uvedl, že zvíře „*má hlavu jako velbloud*“, zdůraznil „*rudou / červenou barvu srsti, posetou bílými skvrnami*“ a vysvětlil, že díky těmto znakům zvíře „*získalo název Camelopardalis*.“¹⁷⁴

Unikátní součást Pliniova popisu tvořilo uvedení konkrétní příležitosti, při níž bylo exotické zvíře údajně poprvé viděno. Autor vylíčil, že žirafa byla „*poprvé spatřena v Římě, při hrách v Cirku, které uspořádal diktátor Caesar*.“¹⁷⁵ Pliniova charakteristika odkazovala k triumfu Gaia Julia Caesara v roce 46 př. n. l. a velkolepému průvodu,

¹⁶⁹ Philemon HOLLAND (ed.), Gaius Plinius Secundus. *The History of The World Commonly Called The Natural Historie of C. Plinius Secundus*, Londýn 1634, s. 205. Dostupné online: <https://archive.org/details/historyworldIPlin/page/204/mode/2up?view=theater> [26. 6. 2024].

¹⁷⁰ „[...] *that resemble in somesort, the Camels*.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

¹⁷¹ „*The one is called of the Eithyopians, the Nabun*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

¹⁷² „[...] *Jnecked like an horse*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

¹⁷³ „[...] *Jfor legge and foot not unlike the boeufe*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

¹⁷⁴ „[...] *Jheaded for all the world as a camell, beset with white spots upon a red ground, whereupon it taketh the name of Cameleopardalis*.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

¹⁷⁵ „*The first time, that it was seen at Rome, was in the games Circenses set out by Caesar Dictatour*.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

v němž figurovala exotická zvířata, přivezená z Egypta. Jedním z představených zvířat byla právě žirafa, o níž lze na základě Pliniova popisu předpokládat, že vzbudila velký obdiv a upoutala pozornost dobových autorů. Plinius dále uvedl, že zvíře bylo od té doby v Římě „čas od času k vidění“¹⁷⁶, což svědčí o opakovaném vystavování a pozorování žirafy v době Pliniova působení v Římě. Povaha žirafy, na rozdíl od jejího pozoruhodného vzhledu, nebyla Pliniem nějak zdůrazňována. Autor přiznával, že žirafa se jevila „nápadnější / pozoruhodnější svým vzhledem, než divokostí,“¹⁷⁷ z čehož lze usoudit, že mírná povaha žirafy dobového pozorovatele příliš nezaujala a hlavním zdrojem její atraktivity byla fyzická podoba. V závěru popisu Plinius sděloval, že žirafa byla na základě nevýrazné a mírné povahy nazývána „divoká ovce.“¹⁷⁸

3.3 Physiologus

Unikátním raně křesťanským dílem, jež ovlivnilo vnímání zvířat během následujících staletí, byl *Physiologus*. Jednalo se o rozsáhlý řecky psaný spis, vytvořený neznámým autorem v Alexandrii, mezi 2. a 4. stoletím našeho letopočtu.¹⁷⁹ Díky hojným překladům do latiny a národních jazyků byl druhým nejprekládanějším starověkým textem po Bibli. *Physiologus* shromažďoval všechny dosavadní poznatky o přírodě. Obsahoval 48 pojednání o zvířatech, rostlinách i kamenech, charakterizovaných v souvislosti s křesťanskou symbolikou.¹⁸⁰ Jeho údaje často vycházely z egyptské mytologie, tradic a legend středomořských kultur, ale také z děl Aristotela či Plinia Staršího.¹⁸¹ Jednotlivá pojednání *Physiologu* se zpravidla skládala ze dvou hlavních částí. První část obsahovala odkaz na biblickou pasáž, v níž bylo dané zvíře zmíněno, formulaci „*Physiologus* říká“ a popis výskytu, vzhledu a chování zvířete.¹⁸² Ve druhé části se nacházely antropomorfní alegorie zvířat, využívané v křesťanské teologii.

¹⁷⁶ „[...]since whichtime, hee commeth now and then to Rome, [...]“ P. HOLLAND (ed.), Gaius Plinius Secundus. *The History*, s. 205. Překlad autorka.

¹⁷⁷ „[...]to be looked upon more for sight than for any wild nature that he hath.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

¹⁷⁸ „[...] whereupon some have given her the name of a Savage sheepe.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

¹⁷⁹ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 207-211; Z. ROČEK, *Kronika*, s. 51.

¹⁸⁰ Michael J. CURLEY (ed.), *Physiologus. A Medieval Book of Nature Lore*, Chicago 2009, s. 9-33.

¹⁸¹ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 208.

¹⁸² Z. ROČEK, *Kronika*, s. 52-53.

Kromě faktických údajů o živočišné říši poskytoval křesťanský pohled a přisuzoval živočichům morální význam. Dlouhodobý vliv *Physiologu* tkvěl v křesťanském výkladu starověkého přírodovědného učení. Autor zdůrazňoval zejména všudypřítomnost Božího díla v přírodě. Na základě tohoto poselství se formoval celkový pohled na svět, který ovlivnil utváření křesťanského symbolismu, spojeného se zvířaty. *Physiologus* proto disponoval zvláštním významem a stal se základním zdrojem středověkých bestiářů.¹⁸³ Obsahem *Physiologu* se inspirovali nejvýznamnější autoři středověku, jako Albert Veliký, Isidor Sevillecký a Vincent z Beauvais (1190–1264/1267). Z uvedených zdrojů dále vycházelo raně novověké cestopisné dílo Kryštofa Haranta.¹⁸⁴

Přestože *Physiologus* shromažďoval informace o značném množství exotických živočichů, charakteristika žirafy se v jeho textu nenacházela. Tato skutečnost mohla být způsobena nedostatečným výskytem žirafy v dobových alegoriích a křesťanské symbolice, pro něž žirafa neměla zásadní význam. Jelikož role žirafy v antické i křesťanské symbolice byla spíše neutrální a samotná žirafa nebyla spojována se silným morálním významem, je pravděpodobné, že její charakteristika nebyla pro tvůrce *Physiologu* rozhodující. Vzhledem k zamýšlenému poselství *Physiologu* se jeho popisy zaměřovaly především na charakteristiky zvířat, využívaných v křesťanské symbolice.

3.4 Středověké bestiáře, encyklopedie a cestopisy

Zvířata ve středověku představovala především zdroj pracovní síly, proto byla nejčastěji využívána v hospodářství a dopravě. Lov divokých zvířat se stával privilegiem panovníků a šlechty.¹⁸⁵ Ve vztahu ke zvířatům se projevovala skutečnost, že všechny oblasti lidského života prostupovalo a formovalo křesťanské náboženství. Vnímání exotických zvířat proto ovlivňoval křesťanský pohled na svět, v němž hrál klíčovou roli strach z neznámého a vědomí hrozby ze strany divokého zvířete.¹⁸⁶ Zároveň se však projevovala dobová kulturní predispozice k obdivu všeho mimoevropského a exotického.¹⁸⁷ Exotická zvířata byla často prezentována, spolu s vyobrazením mýtických

¹⁸³ M. J. CURLEY (ed.), *Physiologus*, s. 9-33.

¹⁸⁴ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 210-211.

¹⁸⁵ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 185.

¹⁸⁶ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 48.

¹⁸⁷ Catarina SIMÕES, *Non-European Animals and the Construction of Royalty at the Renaissance Portuguese Court*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 55–77, zde s. 57.

bytostí, což dokládalo patrné spojení mezi exotikou a podivuhodností ve středověké kultuře. Bližší kontakt s exotickými zvířaty byl v evropském prostředí dopřán zejména panovníkům, kteří zvířata chovali na svých sídlech a ve vznikajících menažeriích.¹⁸⁸

Od starověku bylo rozšířené zejména politické využití exotických zvířat, proto řada středověkých panovníků navazovala na antickou tradici jejich chovu a vystavování.¹⁸⁹ Držení exotických zvířat mělo demonstrovat moc a prestiž jejich majitele. Exotická zvířata, která byla považována za zvláště vzácná a ušlechtilá, byla často slavnostně darována evropským panovníkům. Používání exotických zvířat jako ceremoniálních darů hrálo klíčovou roli v diplomatických vztazích. Důležitým nástrojem politické komunikace se stávaly veřejné oslavy a ceremonie, v nichž exotická zvířata často figurovala.¹⁹⁰ Vlastnictvím exotických zvířat proslulo mnoho středověkých panovníků. Jindřich I. Anglický (asi 1068–1135) například vybuodoval zvěřinec, jehož součástí bylo několik kočkovitých šelem a velbloudů. Privilegovaný přístup k exotické fauně využívali portugalské králové, kteří vystavovali africká exotická zvířata při slavnostních příležitostech. Držení exotických zvířat získávalo význam také pro církevní instituce, což dokládá skutečnost, že papežové od 12. století chovali v Římě lvy.¹⁹¹

Císař Fridrich II. Štaufský (1194–1250) získával exotická zvířata od orientálních panovníků a často je vystavoval v italské Cremoně. Roku 1261 Fridrich II. získal žirafu, kterou mu daroval egyptský sultán, výměnou za vzácného bílého medvěda.¹⁹² Následně byla tato událost reflektována středověkými autory, často v souvislosti s popisem samotné žirafy, která patrně vzbudila velký obdiv a zájem veřejnosti. Jelikož žirafa patřila k málo známým exotickým zvířatům, její podoba byla pro mnohé autory jen obtížně představitelná. Žirafa navíc ve středověku nedisponovala tak silným symbolickým a mocenským významem, proto se v evropském prostředí obvykle nestávala předmětem diplomatických darů, na rozdíl známějších a reprezentativních exotických živočichů.

Tradice sbírání exotických zvířat a budování menažerií se mezi evropskými panovníky šířila zejména od 15. století. Cizokrajná zvířata hrála roli v každodenním životě

¹⁸⁸ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 41.

¹⁸⁹ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 57-58; P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 204.

¹⁹⁰ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 60.

¹⁹¹ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 205-207.

¹⁹² C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 57; E. RINGMAR, *Audience*, s. 375-397;

P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 206; Z. ROČEK, *Kronika*, s. 74.

Tato skutečnost navíc svědčí o výjimečné hodnotě, kterou měl exotický živočich pro evropského panovníka. Neboť bílý medvěd představoval rovněž unikátní exemplář zvěřince a měl velký význam v dobové symbolice. M. PASTOUREAU, *Medvěd. Dějiny padlého krále*, Praha 2011.

významných měst a patřila k nejpůsobivějším prvkům královských rezidencí. Často také docházelo ke konzumaci afrických živočišných produktů na hostinách. Pokrmy z exotických zvířat získávaly politickou hodnotu a dodávaly pocit exkluzivity.¹⁹³

Zvířata získávala v myšlení středověkého člověka klíčový význam, nejen z hlediska hospodářského a politického využití, ale také z hlediska symboliky. Stávala se nositeli symbolických významů a figurovala v bajkách, alegoriích či legendách.¹⁹⁴ Symbolický jazyk středověku byl formován autoritou Bible a náboženským chápáním přírody.¹⁹⁵ Symbolika zvířat, rostlin, barev, kamenů nebo čísel, byla zařazována do výkladu přírodních jevů a biblických příběhů. S různými podobami tohoto výkladu pracovaly liturgické texty, encyklopedie, bestiáře či lapidáře. Exotická zvířata získávala v křesťanské symbolice specifický, kladný či záporný, význam. Některá zvířata mohla získávat pozitivní i negativní význam zároveň.¹⁹⁶ Kořeny středověké zvířecí symboliky sahaly do starověku, kdy byla určitá zvířata vnímána jako posvátná. Křesťanská symbolika těmto zvířatům přisuzovala morální rozměr.¹⁹⁷

Významnými díly, v nichž byla popisována symbolika živočichů, se stávaly středověké bestiáře. Název těchto knih byl odvozen z latinského pojmu *bestia*, tedy zvíře, čímž přímo odkazoval k jejich hlavní tematice.¹⁹⁸ Bestiáře lze charakterizovat jako přírodovědná i moralizující literární díla, jejichž hlavním cílem byl popis živočichů a alegorický výklad jejich vlastností či schopností.¹⁹⁹ Klíčový význam bestiářů spočíval v kombinaci popisů zvířat, inspirovaných přírodovědnými spisy, s křesťanskými moralizujícími výklady jejich vlastností a snahou sdělit skrze popis zvířete náboženské poselství. Struktura bestiářů vždy obsahovala alegorický popis zvířete a historicko-morální výklad jeho vlastností.²⁰⁰ V bestiářích byla popisována také neobvyklá a dosud téměř neznámá exotická zvířata. Jejich existence byla v očích středověkého člověka stejně pravděpodobná, jako existence bájných tvorů, s nimiž byl vzhled exotických zvířat často spojován.²⁰¹ Nedílnou součástí bestiářů se stávaly precizní ilustrace živočichů, přispívající k názornější představě jejich podoby. Obrazové části bestiářů získávaly velký

¹⁹³ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 59.

¹⁹⁴ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 235, 237.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 218.

¹⁹⁶ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 98-99.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ.

¹⁹⁸ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 207; P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 257.

¹⁹⁹ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 207-211.

²⁰⁰ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 258-259.

²⁰¹ Ch. D. CUTTLER, *Exotics in Post-Medieval European Art*, s. 161-179.

význam, neboť zprostředkovávaly bližší seznámení s popisovanými exotickými zvířaty, která byla pro středověkého člověka často neznámá. Popularita ilustrovaných bestiářů se projevovala zejména v době vrcholného a pozdního středověku.

Základním zdrojem středověkých bestiářů byl výše charakterizovaný *Physiologus*, jehož tradicí se inspirovala většina autorů. Nejobsáhlejším bestiářem se stala latinská kniha křesťanského učenice Heinricha von Schüttenhofen (druhá polovina 13. století) *Liber de naturis animalium cum moralitatibus*, v níž charakterizoval 266 živočichů.²⁰² Populárním zdrojem symbolických popisů zvířat se stávaly anglické bestiáře, které byly šířeny v mnoha evropských jazycích. Jedním z nejznámějších ilustrovaných bestiářů byl *Aberdeenský bestiář*, vznikající ve Skotsku od 12. století.²⁰³ *Aberdeenský bestiář* byl inspirován textem *Physiologu* a vykazoval souvislosti se soudobým *Bestiářem Ashmole*. Oba jmenované bestiáře vznikaly ve stejné době, zásluhou obdobných umělců a písařů, což dokazuje jejich stylistické i řemeslné zpracování. Přestože *Aberdeenský bestiář* proslul precizním provedením a bohatým obsahem, čítajícím charakteristiky mnoha exotických zvířat, popis žirafy se v jeho textu nenacházel. Důvodem byl pravděpodobně opět menší symbolický význam žirafy, v porovnání se skupinou jiných a známějších exotických živočichů, kteří byli ve středověku obdařeni bohatou symbolikou.²⁰⁴

Mimořádným dílem středověké přírodovědné literatury byl holandský bestiář *Der Naturen Bloeme*, vytvořený mezi lety 1300–1325 v Nizozemí. Jednalo se o rozsáhlé dílo ve verších, které obsahovalo prvky přírodovědné encyklopedie. Autorem byl vlámský básník a učenec Jacob van Maerlant (1230/1240–1288/1300)²⁰⁵, jenž dílo vytvořil na přání šlechtice Nicolaase van Catse, který požadoval shrnutí všech dostupných znalostí o přírodním světě. *Der Naturen Bloeme* sestávalo ze 13 knih, pojednávajících o lidech,

²⁰² P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 258.

²⁰³ Text Aberdeenského bestiáře a informace o něm jsou dostupné na internetových stránkách Aberdeenské univerzity: <https://www.abdn.ac.uk/bestiary/history.php> [26. 6. 2024].

²⁰⁴ Jednalo se především o lvy a slony, jejichž popisy figurovaly v naprosté většině středověkých bestiářů. Mezi symbolicky významná exotická zvířata patřily některé druhy hmyzu, například štíři, mnozí vodní živočichové, jako delfini, krabi, velryby a korály, zástupci exotického ptactva, například papoušci, pelikáni, jeřábi, ibisové, pávi, pštrosi a supi, různé druhy plazů, zejména krokodýli, hadi a chameleoni, a v neposlední řadě exotičtí savci, kromě slonů a lvů také hyeny, leopardi, panteri, tygři, opice a gazely. Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů*, Praha 1998.

Klíčovým významem v symbolice středověké Evropy disponovali především medvědi.

M. PASTOUREAU, *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*, Praha 2018.

²⁰⁵ Vlamský autor Jacob van Maerlant se věnoval překladům francouzské poezie a tvořil vlastní alegorické básně s otázkami teologie a etiky. Později se zaměřil na tvorbu vědeckých a historických prací. Jeho nejrozsáhlejším dílem byla veršovaná kronika *Spiegel Historiae*, vytvořená překladem a doplněním díla *Speculum historiale* Vincenta de Beauvais. K nejvýznamnějším knihám patřil veršovaný překlad Bible nazvaný *Rijmbijbel*, nebo díla s tematikou Svatého grálu, *Historie van den Grale* a *Boec van Merline*. Převzato z internetového zdroje: <https://bestiary.ca/manuscripts/manu5284.htm> [26. 6. 2024].

čtvernožcích, ptácích, mořských tvorech a rybách, jedovatých hadech, hmyzu a lezoucích zvířatech, stromech, bylinách, drahokamech a kovech. Klíčovou součástí knih byly precizně vyhotovené ilustrace. Dílo vzniklo na základě úpravy a překladu přírodopisné encyklopedie *De natura rerum* Thomase z Cantimpré, obsahovalo dodatky z díla *Historia scholastica*, které vytvořil francouzský teolog Petrus Comestor (1100–1180).

Součástí knihy o čtvernohých zvířatech byl stručný popis žirafy a její vyobrazení. Krátká část díla, pojednávající o žirafě, byla zařazena mezi popisy jiných exotických i domácích kopytníků a plynule navazovala na charakteristiku a vyobrazení velblouda. Jacob van Maerlant použil pro žirafu složený název *Camelus pardalis*, vycházející z latinského pojmenování *Camelopardalis*. Kromě uvedeného názvu se ve středověku objevovala také domorodá pojmenování *Anabulla*, *Cameloparda*, *Nabun* či *Oraflus*. Charakteristika žirafy uváděla, že se jedná o živočicha, který „vypadá jako velbloud, ale má na těle skvrny leoparda“. Na základě podobnosti s velbloudem a leopardem bylo vysvětleno pojmenování *Camelopardus*. Tato informace byla převzata z popisu Plinia Staršího a nacházela se ve všech analyzovaných středověkých přírodovědných dílech, což svědčí o vlivu antických spisů na podobu středověké naučné literatury. Kromě přejatých informací o vzhledu žirafy autor zařadil originální líčení její tělesné konstrukce. Uvedl, že přední část těla je tak vysoká a zadní tak nízká, že žirafa „vypadá, jako by stále seděla.“²⁰⁶ Neúměrné zdůrazňování velikosti přední části těla žirafy se objevovalo také v dřívějším popisu vlámského přírodovědce Thomase z Cantimpré, nebo v pozdějším *Cestopisu takřečeného Mandevilla*, a bylo přejímáno raně novověkými autory.

Nedílnou součástí popisu žirafy ve středověkém bestiáři byla pozoruhodná ilustrace.²⁰⁷ Jelikož autor kladl důraz na podobnost žirafy s velbloudem, ilustrace zvířete této představě plně odpovídala. Vyobrazená žirafa měla na zádech pozůstatky velbloudích hrbů a její hlava byla zobrazena totožně, jako hlava velblouda na předcházející ilustraci bestiáře. Hlava žirafy byla navíc vyplněna modrošedou barvou. Přestože textový popis pojednával o skvrnách na těle žirafy, srst zobrazeného zvířete byla bez kresby, zvýrazněná pouze tmavě hnědou barvou, která na krku přecházela do oranžové. Barevné vykreslení

²⁰⁶ „A beast that looks like a camel but has the spots of a leopard. The giraffe (camelopardus) is so named because it has the appearance of a camel but the spots of a pard or leopard. It is so tall in front and so short in back that it looks like it is sitting down.“

Anglický překlad převzat z: <https://bestiary.ca/manuscripts/manu5284.htm> [24. 6. 2024].

Jacob van MAERLANT, *Der Naturen Bloeme*, 1340–1350, fol. 50v. Digitalizovaná verze rukopisu: <https://galerij.kb.nl/kb.html#/nl/dernaturenbloeme/page/52/zoom/3/lat/-43.13306116240613/Ing/-16.34765625> [24. 6. 2024].

²⁰⁷ Viz obr. 1.

žirafy se neshodovalo s textovými popisy a pravděpodobně souviselo s estetickým vnímáním středověkého umělce, jenž kresby vytvořil pro zaujetí čtenáře.

S barevným zobrazením žirafy se lze setkat v další dochované ilustraci bestiáře, jež odpovídala popisu výšky přední části těla zvířete.²⁰⁸ Ilustrace zdůrazňovala dlouhý krk žirafy a velikost předních nohou, zadní část těla byla naopak vykreslena zmenšeně, takže žirafa skutečně působila, jako by seděla. Původce kresby nezohlednil fleky na srsti a jednotlivé části těla žirafy zvýraznil pestrými barvami, nepodobnými skutečnému zbarvení zvířete. Jelikož středověké ilustrace žirafy působily velmi zkresleně a odporovaly skutečné podobě, lze předpokládat, že jejich původci se s exotickým zvířetem nikdy nesetkali a kresby tvořili na základě zprostředkovaných informací, pod vlivem soudobých představ o zvláštní podobě cizokrajných živočichů. Zejména vzhled žirafy, který působil na středověkého autora neobvyklým dojmem, mohl být připodobňován k podobě bájného zvířete. Takovýmto způsobem byla vyobrazena žirafa s kentaurem v iluminovaném rukopisném díle *The Belles Heures of Jean de France, Duc de Berry*, jež vzniklo na počátku 15. století.²⁰⁹

Exotická zvířata se ve středověku stávala též zdrojem vědeckého poznání.²¹⁰ Vedle bestiářů se proto objevovala v nově vznikajících encyklopedických sbírkách a odborných přírodovědných dílech.²¹¹ Jelikož dobové znalosti o zvířatech vycházely výhradně z antických tradic, přebírala většina autorů raně středověkých encyklopedií poznatky z děl Plinia Staršího, Gaia Julia Solina (asi 3. století n. l.) či Galéna.²¹² Některá zásadní encyklopedická díla raného a vrcholného středověku poskytovala rovněž odbornou charakteristiku žirafy, vycházející z příslušných antických zdrojů.

Jedním z nejvýznamnějších učenců byl Isidor Sevilský (asi 560–636). Tento raně středověký biskup proslul tvorbou encyklopedického díla *Etymologiae*, ze 7. století našeho letopočtu. Obsáhlá sbírka dvaceti knih představovala souhrn dosavadního lidského poznání v oblasti zoologie, geografie, lékařství, kultury a sedmi svobodných umění, o nichž pojednávaly první tři knihy *Etymologiae*.²¹³ Popisu zvířat byla věnována dvanáctá kniha *De animalibus*, v níž autor charakterizovaná zvířata rozděloval osmi skupin, dle vlastní taxonomie. Zvláště popisoval chovný a tažný dobytek, šelmy, drobná

²⁰⁸ Viz obr. 2.

²⁰⁹ Ch. D. CUTTLER, *Exotics in Post-Medieval European Art*, s. 161-179.

²¹⁰ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 74.

²¹¹ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 241.

²¹² TAMTĚŽ, s. 255.

²¹³ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 58.

zvířata, hady, červy, ryby, ptáky a malé okřídlené živočichy.²¹⁴ V charakteristice zvířat vycházel Isidor Sevillský z poznatků Plinia Staršího a Aristotela. Stručná charakteristika žirafy v díle Isidora Sevillského byla převzata z antických popisů Plinia Staršího a Gaia Julia Solina. Autor totožným způsobem vysvětloval původ názvu *Camelopardus* a podobnost žirafy s velbloudem a leopardem. Zdůrazňoval, že je žirafa „*posetá bílými skvrnami*“ a má „*krk podobný koni, nohy vola a hlavu jako velbloud*.“ Dále uvedl, že zemí původu tohoto exotického zvířete byla Etiopie.²¹⁵ Popis Isidora Sevillského znovu dokládá přímou inspiraci antickou tradicí, z níž čerpala většina středověkých přírodovědných encyklopedií.

Popisem žirafy se zabýval také neméně významný středověký přírodovědec a vlámský kazatel Thomas z Cantimpré (1201–1272), který se proslavil latinským encyklopedickým dílem *Liber de natura rerum*, sepsaným mezi lety 1228-1241.²¹⁶ V rozsáhlé encyklopedii, složené z dvaceti svazků, popisoval anatomii a duši člověka, cizí národy, léčivé rostliny a mnoho živočichů. Ve svazku, jenž byl věnován charakteristice čtyřnohých živočichů, se nacházely tři záznamy o žirafě, která byla popisována pod třemi různými názvy. V prvním popisu žirafy použil Thomas z Cantimpré pojmenování *Anabulla*. Odkazoval na spis Plinia Staršího a uvedl, že zvíře pocházelo z Etiopie. Dále převzal Pliniovo tvrzení, že má žirafa „*krk podobný koni, nohy vola a hlavu velblouda*.“ Zvláště se zaměřil na barvu žirafi srsti, kterou vnímal jako „*zdobně a posetou bílými skvrnami*.“ Kresbu žirafi srsti zdůraznil, v souvislosti s její vzácností a vysokou cenou.²¹⁷

Druhá uvedená charakteristika nazývala žirafu převzatým latinským pojmenováním *Cameleopardis* a rovněž odkazovala k antickým autorům. Žirafa byla stručně popsána jako zvíře s „*krkem podobným koni, velbloudí hlavou a červenou srstí posetou bílými*

²¹⁴ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 58.

²¹⁵ „*The giraffe [camelopardus] is so called because while it is speckled with white spots like the pard [pardus], it has a neck like a horse, ox-like feet, and a head like a camel [camelus]. Ethiopia produces this animal.*“ Stephen A. BARNEY – W. J. LEWIS – J. A. BEACH – Oliver BERGHOF (edd.), *The Etymologies of Isidore of Seville*, Cambridge 2006, s. 252. Překlad autorka.

Dostupné online: <https://sfponline.org/Uploads/2002/st%20isidore%20in%20english.pdf> [19. 6. 2024].

²¹⁶ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 83; P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 258-259.

²¹⁷ „*The anabulla, as Pliny writes, is a beast of Ethiopia. This animal has a neck similar to a horse, the feet and legs of an ox, and the head of a camel. It has white spots, the color red greatly decorating every limb. The animal is sprinkled with so much decoration, so that the uncommon pelt is sold much more expensively; this pertains to the luxury of the spots, which are scarcely ever seen.*“

Anglický překlad převzat z: <https://bestiary.ca/beasts/beastsources/4722.htm> [24. 6. 2024].

Thomas de CANTIMPRÉ, *Liber de natura rerum*, 1280, fol. 51v.

Digitalizovaná verze rukopisu: [https://patrimoine-numerique.ville-](https://patrimoine-numerique.ville-valenciennes.fr/ark:/29755/B_596066101_MS_0320/v0104.simple.selectedTab=thumbnail)

[valenciennes.fr/ark:/29755/B_596066101_MS_0320/v0104.simple.selectedTab=thumbnail](https://patrimoine-numerique.ville-valenciennes.fr/ark:/29755/B_596066101_MS_0320/v0104.simple.selectedTab=thumbnail) [24. 6. 2024].

skvrnami. “Nohy a kopyta popsané žirafy autor přirovnával k nohám jelena a buvola.²¹⁸ Třetí a nejrozsáhlejší charakteristika nazývala žirafu blíže nevysvětleným pojmem *Oraflus*. Živočich byl obdivně charakterizován jako „*nadmíru úžasné zvíře, kterému příroda nadělila krásné zbarvení*.“ Thomas z Cantimpré uvedl, že žirafa může dosáhnout „*dvaceti loket*“ a zdůraznil rozdíl velikosti přední a zadní části těla. Nohy a ocas žirafy opět přirovnal ke vzhledu jelena a krásu žirafí srsti považoval za obdobu umění.

Poslední a nejzajímavější část popisu dokládala, že autor byl důkladně obeznámen s chováním žirafy, nebo ji sám spatřil. Žirafa si údajně byla „*vědoma své vlastní krásy*“. Autor se dokonce domníval, že když vystavovaná žirafa spatří diváky, „*otáčí se na všechny strany, aby ji všichni mohli spatřit a obdivovat*.“ S tak autentickým popisem chování vystavované žirafy se neseťkáváme v žádném jiném díle, proto lze předpokládat, že poznatek vycházel z přímého pozorování. Závěr popisu uvedl, že v době autorovy současnosti „*toto zvíře daroval babylonský sultán římskému císaři Fridrichovi*.“²¹⁹ Výpověď přímo odkazovala k darování žirafy Fridrichu II. v roce 1261. Jelikož tato událost byla reflektována mnoha soudobými autory, jednalo se bezpochyby o jedinečnou příležitost spatření žirafy v evropském prostředí. Vzorem latinsky psaného díla *De natura rerum* Thomase z Cantimpré se ve 14. století dále inspiroval německý katolický spisovatel Konrad von Megenberg (1309–1374), jehož obsáhlá kniha *Buch der Natur* se stala prvním a nejrozsáhlejším německy psaným přírodovědným dílem středověku.²²⁰

Charakteristiku žirafy zařadil do svého přírodovědného díla též anglický přírodovědec a teolog Bartholomaeus Anglicus (1203–1272). Rozsáhlou encyklopedickou sbírku *De proprietatibus rerum* sepsal po odjezdu do Magdenburgu, před rokem 1260. Popisu

²¹⁸ „*The cameleopardis is a beast, as Glosa says, with a neck like a horse, feet of a deer, head of a camel, feet of a buffalo, with a red luster, sprinkled with white spots.*“

Anglický překlad převzat z: <https://bestiary.ca/beasts/beastsource4722.htm> [24. 6. 2024].

T. de CANTIMPRÉ, *Liber de natura rerum*, fol. 55r.

Digitalizovaná verze rukopisu: https://patrimoine-numerique.ville-valenciennes.fr/ark:/29755/B_596066101_MS_0320/v0111.simple.selectedTab=thumbnail [24. 6. 2024].

²¹⁹ „*Oraflus is an animal marvelous beyond measure, and to which nature has given beauty above all animals in color. In the front part it is very high and prominent, so that with the head extended it can reach a height of twenty cubits. But in the back part, which is like a deer, it is lowered. It has the feet and tail of a deer, an extended neck, and the head of a horse, though of a smaller form; but the skin is so variously marked by all kinds of colors, that man tries in vain to imitate its natural beauty by art. Nor does she appear to be ignorant of her proper beauty, for indeed, when she sees men standing around her, she turns and inverts herself from every side, so as to turn herself to the admiration of all. In our time, this animal was given to Frederick the Roman emperor by the sultan king of the Babylonians.*“

Anglický překlad převzat z: <https://bestiary.ca/beasts/beastsource4722.htm> [24. 6. 2024].

T. de CANTIMPRÉ, *Liber de natura rerum*, fol. 74v.

Digitalizovaná verze rukopisu: https://patrimoine-numerique.ville-valenciennes.fr/ark:/29755/B_596066101_MS_0320/v0150.simple.selectedTab=thumbnail [24. 6. 2024].

²²⁰ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 262.

suchozemských živočichů byla věnována osmnáctá kniha, nazvaná *De animalibus*. V odborném popisu žirafy autor odkazoval na konkrétní kapitoly z děl Plinia Staršího a Isidora Sevillského, s nimiž byl patrně dobře obeznámen a z nichž vycházely mnohé pozdější přírodovědné texty.

Žirafa byla představena jako *Cameleoperdus* či *Cameleoperdalis*, žijící v Etiopii. Pro popis celkového vzhledu žirafy autor převzal charakteristiky dřívějších autorů, které uváděly, že má žirafa „*hlavu velblouda, krk koně a nohy býka*.“ Autor zdůraznil kresbu žirafi srsti a „*bilé jasné skvrny*“, jimiž se kůže žirafy podobá kůži leoparda. Dále citoval Pliniovu charakteristiku mírné povahy, kvůli níž byla žirafa spojována s ovci. Poslední část charakteristiky odkazovala ke konzumaci masa žirafy, v souvislosti s biblickými zákony. Autor poukazoval na zmínku o konzumaci zvířat v páté knize Starého zákona Deuteronomium 14. Bartholomaeus uváděl, že žirafa byla „*podle Mojžíšova zákona chována pro maso*“ a bylo dovoleno ji jíst, neboť patřila mezi sudokopytníky „*jako býk*“ a „*přežvykovala jako velbloud*“, její maso však nesmělo sloužit k obětování.²²¹ Líčení možného využití masa, v souvislosti s Biblií, dokládalo snahu o poznání významu žirafy v náboženské rovině. Jednalo se o unikátní způsob vnímání tohoto exotického zvířete, s nímž žádný ze zkoumaných přírodovědných spisů nepracoval.

S bádáním o zvířatech souviselo rovněž lidové léčitelství. Nedílnou součástí léků byly složky živočišného původu, které získávaly zvláštní význam.²²² Ve středověkém lékařství byla využívána také některá exotická zvířata,²²³ k nimž ovšem žirafa nepatřila. Její domnělý lékařský význam byl poprvé popsán až v raně novověkém díle Michaela Herra. O lékařském použití zvířat pojednávala svatá Hildegarda z Bingenu (1098–1179), která v dílech *Liber simplicis medicine* a *Liber composite medicine* zkoumala fyziologii živočichů a jejich využití pro léčebné účely.²²⁴

²²¹ „*Cameleoperdus is called Cameleoperdalis also, and is a beast of Aethiopia, as Isidore sayth, libro. 12. and Plinius libro. 8. cap. 30. And hath the head of a camell, and the necke of a horse, and legges and feet of a Bull, and specks of the Perde, and is a beast befrong with white speckes distinguished with bright colour and cléere, and is called Cameleoperdalis, for he hath the head of a Camell, and speckes of the Perde. And Plinius sayth, that this beast is more worth in sight then in fiercenesse, and is so milde & soft, that he had almost the name of a sheepe. As he sayth, this beast was clene to meat by Moses lawe, but not to sacrifice, for he is clove footed as a Bul, and cheweth his cudde as a Camell, and therefor it was lawfull to eate thereof, as it is written Deut. 14.*“ Stephen BATMAN, *Batman uppon Bartholome, his booke, De proprietatibus rerum, newly corrected, enlarged and ammended: with such additions as are requisite*, London 1582, s. 678. Překlad autorka. Digitalizovaná verze dostupná v internetovém archivu: <https://archive.org/details/b30320859/page/678/mode/2up> [24. 6. 2024].

²²² M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 257-258; P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 263-266.

²²³ Mezi exotické živočichy, kteří byli považováni za léčivé, patřily mořské korály, perlorodky, narvali, škorpióni či sloni. M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 261.

²²⁴ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 259.

Klíčovým zdrojem znalostí o exotických zvířatech se stávaly cestopisy. Významným průkopníkem zámořských objevů a cestopisné literatury byl benátský kupec Marco Polo (1254–1324), jenž v díle *Milion* popsal své putování do Asie v letech 1271–1295.²²⁵ Cestopis stručně charakterizoval také žirafy, spatřené ve střední Indii²²⁶ a na ostrově *Ganguibar*. Marco Polo zmiňoval žirafy spíše v rámci výčtu všech exotických živočichů, s nimiž se setkal. Spatřené žirafy považoval za „*velmi krásné na pohled*“ a mírumilovné, čímž vyjádřil kladný postoj k jejich vzhledu i chování. Zdůraznil rozdíl výšky přední a zadní části těla žiraf a uvedl, že „*přední nohy a krk jsou velice dlouhé.*“ Cestovatele patrně nejvíce zaujalo zbarvení žirafí srsti.²²⁷ Je pravděpodobné, že jeho popis vycházel z přímého pozorování, byť některé prvky mohl převzít též z přírodovědných spisů.

Popis žirafy poskytoval rovněž jeden z nejrozšířenějších středověkých cestopisů, sepsaný mezi lety 1357–1371.²²⁸ *Cestopis takřečeného Mandevilla* charakterizoval přírodní, politické i kulturní podmínky středověké Asie a Afriky. V díle byla stručně popsána rovněž žirafa, kterou autor spatřil v Arábii. Pro žirafu použil domorodý název *gyrsaunt*, jež se neobjevuje v žádném jiném zkoumaném díle. Zdůraznil velikost, díky níž žirafa dosahovala k „*vysokým domům*“, a mimořádnou délku jejího krku. Žirafu líčil jako „*krásné zvíře*“, čímž opět vyjádřil kladné emoce středověkého cestovatele při jejím spatření.²²⁹ Na rozdíl od Marca Pola autor nezmiňoval zbarvení žirafí srsti ani velikost přední a zadní části těla, což svědčí o odlišném pozorování. Z cestopisných charakteristik vyplývalo, že žirafa byla ve středověku pozitivně vnímaným a obdivovaným exotickým zvířetem. Bylo rovněž patrné, že středověcí cestopisci nepřijímali antický popis Plinia Staršího v takové míře, jako autoři přírodovědné encyklopedické literatury.

²²⁵ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 37-38.

²²⁶ „*Žije tam mnoho žiraf a mnoho jiných zvířat, [...]*“ František Alois MALEČEK (ed.), Marco Polo. *Milion čili Cesty po Asii, po Africe a po moři Indickém popsané ve století XIII.*, Praha 1904, s. 238.

²²⁷ „*Také mají velmi krásné žirafy, a povím vám, jak vypadají: mají krátký ocas, jsou poněkud nižší vzadu, protože zadní nohy jsou malé, za to přední nohy a krk jsou velice dlouhé a měří od země dobré tři stopy, hlava je malá a nikomu neubližují; barvy je bílé s červenými skvrnami a je velmi krásná na pohled.*“ TAMTÉŽ, s. 234.

²²⁸ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 37-38.

Český překlad *Mandevillova cestopisu* vytvořil významný spisovatel husitské doby Vavřínek z Březové (1370–asi 1437), o jehož životě a díle pojednávají publikace předních českých historiků.

František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 1. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995; Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003.

²²⁹ „*In Arabye beth many bryddes and som men callen hem gyrsaunt, that is a wel fayr beest, and hit is heyer than a gret courser other a stede, but his necke is neygh 20 cubites longe, and his cruper and his tayle is lyke to an hert and he may loke over an high hous.*“ Tamarah KOHANSKI – C. David BENSON (edd.), *The Book of John Mandeville*, Michigan 2007. Překlad autorka.

Digitalizovanou verzi zprostředkovala Univerzita v Rochesteru:

<https://d.lib.rochester.edu/teams/text/kohanski-and-benson-the-book-of-john-mandeville> [24. 6. 2024].

4. Žirafy v raně novověké naučné literatuře

V období raného novověku vzrůstala touha po poznání exotické fauny, zejména vlivem rozvoje přírodních věd a lékařství. Informace o cizokrajných tvorech byly žádané napříč společnostmi, proto se exotická zvířata stávala námětem literárních a ikonografických děl. S příchodem nových myšlenkových proudů se změnilo celkové vnímání světa. Objektivní, nábožensky orientovaný postoj ke zvířatům, přetrvávající ve středověku, byl v průběhu raného novověku nahrazen zcela odlišným pohledem.²³⁰ S rozvojem renesance, humanismu a antropocentrického učení příroda přestávala být vnímána jako posvátná, výlučně náboženské interpretace byly nahrazeny vědeckým bádáním a rozvíjel se objevný pohled na přírodu. V naučné literatuře převládala snaha o realistické zobrazení exotických živočichů. Popisy zvířat vycházely z antických přírodovědných spisů, středověkých bestiářů, nebo z cestopisných zpráv dobových objevitelů. Raně novověká literatura nejčastěji odrážela setkávání s exotickými zvířaty jako nevšední zážitek.²³¹

V raném novověku se objevovala hojná spolupráce mezi vědou a uměním, díky níž umělci čerpali náměty z vědeckých poznatků o zvířatech, nebo ilustrovali přírodovědné knihy.²³² Žirafa se stávala oblíbeným námětem florentských umělců, neboť v dějinách rodu Medicejských nabývala zvláštního politického významu. „Florentská žirafa“, zaslaná Lorenzovi Medicejskému jako diplomatický dar od egyptského sultána Qā'itbāye (1416/1418–1496) roku 1487²³³, byla jedním z nejznámějších příkladů přítomnosti africké fauny v renesanční Itálii. Jelikož představovala první exemplář žirafy, spatřený v Evropě od 13. století, mnozí autoři významnou událost zaznamenali. Aby se památka na vzácného tvora dále zachovala, byla žirafa po své smrti roku 1489 stažena z kůže, jež představovala vzácnou kuriozitu a památku exotického zvířete.²³⁴ Podoba žirafy byla umělecky ztvárněna na freskové výzdobě Grotta Grande, kterou zhotovil Bernardino Poccetti v letech 1586-1587²³⁵, a stala se součástí souboru soch v Grotta degli animali.

²³⁰ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, IX (Vorwort).

²³¹ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 56-57.

²³² S. FÖRSCHLER – A. MARISS, *Die frühneuzeitliche Naturgeschichte und ihre Verfahrenswelsen*, in: S. FÖRSCHLER – A. MARISS (edd.), *Akteure, Tiere, Dinge*, s. 7–29, zde s. 14–15.

²³³ A. GROOM, *Exotic Animals*, s. 32–34; E. RINGMAR, *Audience*; M. BELOZERSKAYA, *The Medici Giraffe*.

²³⁴ Fabian JONIETZ, *Animal Deaths, Commemoration, and Afterlives at the Gonzaga Court and Beyond*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 361–396, zde s. 384.

²³⁵ Poccettiho zobrazení žirafy připomínalo obraz *Cameloparda* v díle Conrada Gessnera. Poccetti se patrně nesetkal se skutečným zvířetem, jak dokazuje zobrazené paroží na hlavě žirafy, ale pravděpodobně použil vyobrazení žirafy s ošetřovatelem, které se podobá obrazům v přírodovědných textech.

Mnohá naučná díla vznikala na základě přímého setkání s exotickými zvířaty, díky jejich pozorování v obchodních metropolích či na panovnických dvorech.²³⁶ Kontakt s exotickými zvířaty byl v evropském prostředí dlouho dopřáván pouze panovníkům, kteří chovali zvířata na svých dvorech.²³⁷ Sbíráním vzácných exotických zvířat a provozováním zvěřinců navazovala šlechta raně novověké Evropy na tradici, známou od starověku. Exotická zvířata získávala na evropských dvorech specifický význam v rámci politické propagandy,²³⁸ byla vystavována v královských rezidencích, používána při veřejných ceremoniích a nabízena jako diplomatické dary²³⁹. Při těchto příležitostech byla také nejčastěji pozorována a popisována dobovými učiteli. Do Evropy se v 16. a 17. století dovážela exotická zvířata z Afriky, Asie a Jižní Ameriky. Jejich šance na delší přežití však byly poměrně nízké a mnoho zvířat uhynulo brzy po příjezdu.²⁴⁰

V případě uhynutí byly uchovávány kůže a tělesné pozůstatky exotické fauny, které se vystavovaly jako trofeje a kuriozity, sloužily k vědeckému zkoumání nebo lékařským účelům. Exotická zvířata proto představovala zdroje, objekty a zprostředkovatele nového vědeckého poznání.²⁴¹ Rozvoj přírodních věd a medicíny umožnil zkoumání exotických tvorů a jejich využití k lékařským účelům. Raně novověká medicína a zoologie svými postupy navazovala na starověkou praxi, v rámci níž byly živočišné suroviny užívány k přípravě lékařských prostředků.²⁴² Léky ze zvířat, která byla považována za zvláště silná, nezranitelná či dlouhověká, představovaly nejžádanější zboží.

²³⁶ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 357-358.

²³⁷ Výjimkou byla menažerie v německém Ebersdorfu ze 16. století. Roku 1664 vznikla menažerie Ludvíka XIV. ve Versailles, následovala menažerie v Postupimi, portugalském Belému a holandském Het Loo. V českém prostředí plnil klíčovou funkci pražský zvěřinec, především za vlády Rudolfa II. M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 41.

²³⁸ A. GROOM, *Exotic Animals*, s. 32-33; M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 299-306.

²³⁹ Otázkám zvířecích darů a exotických zvířat v rodové reprezentaci se v současné historiografii podrobně věnoval prof. Václav Bůžek. Příslušným tématem se rovněž zabývala současná publikace Mileny Lenderové. V. BŮŽEK, *Zvíře v reprezentaci Habsburků počátkem novověku*, *Český časopis historický* 121, 2023, s. 1047-1085; M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 293-295.

²⁴⁰ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 326.

²⁴¹ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 72-74.

²⁴² Ještě v 18. století bylo v Evropě 15-20% všech léků vyrobeno ze zvířecích látek.

H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 230; M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 257-268.

4.1 Zoologická práce Conrada Gessnera

Švýcarský lékař a humanista Conrad Gessner (1516–1565), který byl pro mimořádný rozsah svého díla nazýván „švýcarský Plinius“²⁴³, patřil mezi nejvýznamnější přírodovědce raného novověku a je považován za zakladatele moderní zoologie.²⁴⁴ Přestože pocházel z chudé rodiny curyšského kožešníka, dostalo se mu kvalitního vzdělání. Conrad Gessner byl v mládí poslán na výchovu ke svému strýci, od něhož získal mnoho přírodovědných znalostí, zejména v oblasti botaniky, díky sběru léčivých bylin. Následně získal univerzitní vzdělání, nejprve v rodném Curychu, poté na prestižních univerzitách ve Francii a Štrasburku, kde byl Gessner, jakožto velice nadaný žák, finančně podporován svými profesory. Roku 1536 získal příležitost studovat medicínu na univerzitě v Basileji. V rámci svých podnětných výzkumů, především v oblasti zoologie, vedl Conrad Gessner rozsáhlou korespondenci s mnoha významnými učiteli a získával příležitost cestovat, například do italských Benátek. Po dokončení univerzitních studií pobýval v rodném Curychu, kde provozoval lékařskou praxi a získal funkci městského lékaře. Vedle lékařských povinností se Conrad Gessner po celý život věnoval přírodovědnému bádání a psaní bibliografických, botanických a zoologických publikací.²⁴⁵ Díky svému všestrannému nadání a vzdělání dále působil jako univerzitní profesor, polyhistor, lékař, filozof, filolog, encyklopedista, přírodovědec a zoolog.

V monumentálním encyklopedickém díle *Historia animalium* shromáždil Gessner veškeré znalosti o zvířatech, známé od starověku až do jeho doby. První čtyři svazky *Historia animalium* vznikaly v letech 1551-1558 a pátý svazek, pojednávající o hadech, byl vydán posmrtně roku 1587.²⁴⁶ Conrad Gessner souhrnně klasifikoval přibližně 800 druhů živočichů. Jeho dílo vycházelo primárně z učení Aristotela, jak dokazuje zvolený

²⁴³ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 375.

²⁴⁴ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 83.

Životem a dílem Conrada Gessnera se podrobně zabývali autoři zahraniční historiografie.

Hans FISCHER, *Conrad Gessner (26. März 1516–13. Dezember 1565). Leben und Werk*, Zürich 1966;

TÝŽ, *Conrad Gessner 1516–1565. Universalgelehrter Naturforscher, Arzt*, Zürich 1967;

Urs Bernard LEU, *Conrad Gessner (1516–1565), Universalgelehrter und Naturforscher der Renaissance*, Zürich 2016.

²⁴⁵ Nejvýznamnější bibliografickou prací Conrada Gessnera byla *Bibliotheca universalis* (1545-1549), mapující 10 000 publikací od 1800 autorů. Mezi Gessnerova klíčová botanická díla patřila *Historia plantarum et vires* (1541) a *Catalogus plantarum* (1542). Kromě monumentální *Historia animalium* napsal například zoologickou práci o hmyzu, která byla objevena a vydána až po smrti autora, s názvem *Insectorum sive minimorum animalium theatrum* (1634). Zásadní význam měla Gessnerova lingvistická práce *Mithridates. De differentiis linguarum* (1555).

²⁴⁶ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 114.

název i použitá klasifikace živočichů.²⁴⁷ V prvním svazku byli charakterizováni čtyřnozí savci, druhý svazek byl věnován popisu plazů a obojživelníků, třetí svazek popisoval ptáky a čtvrtý svazek pak všechny vodní živočichy. Tyto čtyři svazky byly též přeloženy do němčiny a roku 1563 vyšly v Curychu pod názvem *Thierbuch*²⁴⁸.

Conrad Gessner čerpal z mnoha významných antických autorů, zejména Aristotela, Plinia Staršího, Aeliana či Ovidia (43 př. n. l.–17/18 n. l.), jejichž spisy shromažďoval v rozsáhlé soukromé knihovně.²⁴⁹ Informace od antických autorů však pouze nepřejal, ale vyvodil závěry z vlastního pozorování a vědeckého zkoumání. Nedílnou součástí *Historia animalium* tvořily též četné a mnohdy velice precizní ilustrace jednotlivých zvířat. Některá z příslušných vyobrazení zhotovili významní renesanční umělci, například Albrecht Dürer (1471–1528), jiná byla přejata od starších autorů.²⁵⁰

Německé dílo *Thierbuch*, z něhož pochází charakteristika žirafy analyzovaná v této práci, popisovalo širokou škálu různých druhů čtyřnohých živočichů. Charakterizovalo 156 zvířat, jejichž názvy byly pro větší přehlednost abecedně uvedeny v úvodním rejstříku. Jednalo se o běžně známé evropské živočichy²⁵¹ i méně známé druhy zvířat²⁵², ale také zcela neznámé a neobvyklé exotické tvory²⁵³. Kniha byla přehledně uspořádána do kapitol, pojednávajících o konkrétních zvířatech. V rámci každé kapitoly autor dodržoval jednotnou strukturu popisu zvířete. V první řadě se zaměřoval na pojmenování zvířete, jehož názvy zpravidla uvedl v několika cizích jazycích, čímž se projevila Gessnerova záliba v lingvistice. Dále se věnoval především fyziologii zvířete, přičemž se snažil co nejpřesněji vystihnout jeho vzhled a podobu. Podrobně rozebíral chování a povahu každého popisovaného živočicha, s důrazem na kladné či záporné vlastnosti, nebo výjimečné schopnosti. V některých případech byli charakterizováni i přirození predátoři

²⁴⁷ Dílo Conrada Gessnera bylo nazváno *Historia animalium*, stejně jako přírodovědný spis antického učenice Aristotela. Gessner také použil Aristotelovo dělení živočichů na živorodé, vejcorodé (plazy a obojživelníky), ptáky, vodní tvory a hady. H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 83; Z. ROČEK, *Kronika*, s. 114.

²⁴⁸ Celý název díla zněl: *Thierbüch Das ist ein kurtz bschreibung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden vnd in wassern wonend, sampt jrer waren conterfactur : alles zu nutz vnd gütem allen liebhabern der künsten, Artzeten, Maleren, Bildschnitzern, Weydleüten vnd Köchen, gestellt.*

²⁴⁹ U. B. LEU – Raffael KELLER – Sandra WEIDMANN (edd.), *Conrad Gessner's Private Library*, Leiden–Boston 2008.

²⁵⁰ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 84.

²⁵¹ Gessner popisoval například psy, kočky, různé duhy hlodavců (myši, bobry, sysly, svišti), zvířata vyskytující se v evropských lesích (medvědy, vlky, jeleny, lišky, lasičky, rysy), hospodářská zvířata (skot, kozy, prasata, koně, osly) a různé drobné živočichy (žáby, ještěrky, hady).

²⁵² Například soboli, želvy, afričtí buvoli, lamy, nebo méně známé druhy plazů.

²⁵³ Zejména obdivovaní sloni, nosorožci, opice, chameleoni, exotické šelmy (lvi, tygři, pardáli, krokodýli), býložraví kopytníci (gazely, žirafy, velbloudi a dromedáři), mořští živočichové (delfini, želvy, neznámé mořské ryby), jedovatí štíři a hadi, různé druhy exotického ptactva (nejvíce papoušci).

a protivníci daného zvířete.²⁵⁴ Autor rovněž uváděl místo původu a oblasti výskytu každého zvířete. V neposlední řadě zkoumal různé aspekty užitečnosti či škodlivosti pro člověka a věnoval se možnému využití zvířat v lékařství,²⁵⁵ protože sám byl přesvědčen o údajných léčivých schopnostech řady exotických tvorů.

Jednotlivé kapitoly se zpravidla lišily stránkovým rozsahem, a tím i různým množstvím informací, jež autor o příslušném zvířeti shromáždil. Tato skutečnost mohla být dána nejen preferencemi autora a množstvím získaných znalostí o zvířatech, ale také zamýšleným cílem Gessnerova díla. Největší prostor byl věnován běžným hospodářským zvířatům²⁵⁶, neboť jedním z autorových cílů bylo pravděpodobně poučení čtenáře o chovu a využití hospodářských zvířat, například v lékařství. Srovnatelnou pozornost věnoval Conrad Gessner nebezpečným exotickým zvířatům²⁵⁷. Popisoval, jak mohla být lovena, podrobně líčil jejich sílu, divokost a vzácné schopnosti, pro něž byla zvířata ceněna a přednostně využívána k lékařským účelům. Třetí, poměrně obšírně popisovanou skupinu zvířat, tvořili nejrůznější mytičtí tvorové.²⁵⁸ Popisu žiraf, velbloudů a jiných exotických kopytníků byl naopak vyčleněn zřetelně menší prostor.

Žirafa byla v Gessnerově díle uváděna pod názvem *Kamelpard*, *Camelpard* či *Camelopardalis*, čímž autor navazoval na antický spis římského učenice Plinia Staršího.²⁵⁹ Pojmenování tedy zdůrazňovalo údajnou podobu žirafy s hlavou velblouda a srstí leoparda. Proto byla kapitola o žirafě zařazena za kapitolu o velbloudovi, za účelem jasného vyjádření spojitosti těchto zvířat. Po rozboru pojmenování afrického savce následovala samotná charakteristika žirafy, jejíž první část byla nazvána „*O tvaru a podobě tohoto zvířete*“²⁶⁰. Conrad Gessner uvedl, že výška žirafy zhruba odpovídá výšce velblouda²⁶¹, což svědčí o zkreslené představě velikosti tohoto exotického zvířete, jehož skutečný vzrůst velikost velblouda značně převyšuje. Gessner zdůrazňoval, že „*přední část těla u hrudi, srdce a předních nohou*“²⁶² je zřetelně větší a vyšší, než část zadní.

²⁵⁴ O této problematice bylo obšírně pojednáno například v kapitole o krokodýlech.

²⁵⁵ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 375-376.

²⁵⁶ Dílo obsahovalo rozsáhlé kapitoly o býcích, kravách a telatech, koních, oslech, mulách a mezcích, domácích i divokých kozách, ovcích a prasatech.

²⁵⁷ Především krokodýlům a kočkovitým šelmám.

²⁵⁸ Zejména jednorožci, draci a gryfové.

²⁵⁹ P. HOLLAND (ed.), Gaius Plinius Secundus. *The History*, s. 205.

²⁶⁰ V originále „*Von Form und Gestalt dieses Tiers*“ Conrad GESSNER, *Thierbuch Das ist ein kurtze beschreybung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden und in wassern wonend*, Zürich 1563, fol. 97v. Překlad autorka.

²⁶¹ V originále „*An der Hohe sind sie gleich dem Kameltier.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁶² V originále „*Das vorder Teil aber bei der Brust, Herz und vorderen beine viel höher.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

Tento vzhledový rys žirafy Gessnera obzvláště překvapoval. Bezpochyby nejvýraznějším fyzickým znakem popisované žirafy byl „*douhý štíhlý krk*“²⁶³, jímž mohlo zvíře na první pohled upoutat pozornost. V charakteristice vzhledu žirafy byly opakovaně užívány výrazy „krásný“ či „nádherný“. Gessner například líčil, že má zvíře „*krásné oči*“, které působí, „*jako by byly namalované*“²⁶⁴ a jeho „*krásně zbarvená srst je zdobena nádhernými fleky*“²⁶⁵. Opakující se eufemismy a subjektivně zbarvené přívlastky byly dokladem kladného postoje ke zvířeti a svědčily o autorově zálibě ve fyzickém vzhledu žirafy. Pojednání o podobě zvířete bylo doplněno zajímavou zmínkou, týkající se pohybu. Chůze nebo klus žirafy se údajně lišily od chodu ostatních zvířat, neboť žirafa pohybovala „*oběma nohama na levé straně současně, a pak oběma nohama na pravé straně současně*“²⁶⁶. Tato informace mohla být převzata ze zpráv dobových cestovatelů, kteří měli možnost pozorovat žirafu v rychlejším volném pohybu.

Povahu žirafy líčil Gessner velmi pozitivně. Z hlediska hlavních povahových rysů zdůrazňoval, že žirafa je od přírody mírné, klidné a poddajné stvoření. Žirafy byly údajně tak poslušné svým pánům, „*že je pouze na tenkém provázku následují tam, kam chtějí, jako by byly přivázány k velkému silnému provazu*.“²⁶⁷ Z tvrzení vyplývá, že původní autor sdělení, jímž byl pravděpodobně přihlížející cestovatel, spatřil takto vedenou žirafu a byl informován o jejím krotkém chování. Raně novověké popisy žiraf se obecně shodovaly na jejich mírnosti a poslušnosti, což považovaly za cenné kladné vlastnosti.

Další část popisu žirafy stručně pojednávala o tom „*kde se tato zvířata vyskytují*“²⁶⁸. Autor zmiňoval domorodý národ, zvaný „*Hesperios*“²⁶⁹, obývající pobřeží Rudého moře, kde byla žirafa nalezena. Dále uvedl, že se žirafy vyskytují v Africe a odtud jsou posílány do jiných zemí. Žirafy se měly údajně nacházet také v Indii a na „*několika dalších místech*“²⁷⁰, která autor blíže nespécifikoval.

²⁶³ V originále „[...] *der Hals lang und klein*.“ C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 97v. Překlad autorka.

²⁶⁴ V originále „[...] *mit schönen Augen, als ob sie gemalt werden*.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁶⁵ V originále „*Sein Haut von schönen Farben, mit ganz lieblichen Flecken geziert*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁶⁶ V originále „*Sein Gang oder Trab nicht wie anderen Tieren, sondern bewegt zumal beide Beine auf der linken Seiten, dann zumal die zwei auf der rechten Seiten*.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁶⁷ V originále „[...] *Isso gehorsam und milt, dass sie an ein kleines Seil gebunden oder Schnür, ihnen folgen wohin sie wöllend, gleich als ob sie an ein großes stark Seil gebunden wären*.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁶⁸ V originále „*Wo solch Tier gefunden werde*“ C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 97v. – fol. 98r. Překlad autorka.

²⁶⁹ V originále „*An dem Morenland bei den Völkern so man Hesperios nennet*“ C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 97v. Překlad autorka.

²⁷⁰ V originále „[...] *dergleichen in India und etlichen Orten mehr*.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

V závěru kapitoly o žirafách byla vystižena „*Jiná podoba výše zmíněných zvířat pilně diskutovaných*“²⁷¹. Označení souviselo se snahou autora vložit do textu ilustrovaný leták, který odporoval původnímu popisu zvířete v knize. Conrad Gessner blíže neuvedl autora ani rok vydání letáku, jehož text se souvisejícím zobrazením vložil do příslušné kapitoly. Textový popis žirafy neodpovídal žádnému z ilustrovaných letáků, které byly v rámci této práce zkoumány. Související letáková ilustrace se však shodovala s ilustrací jednoho ze zkoumaných letáků, jimž je věnována následující kapitola bakalářské práce. Konkrétně se jednalo o leták z tiskárny Hanse Adama, vydaný roku 1559, jehož součástí byla ilustrace žirafy, zhotovená podle kresby Melchiora Lorcka (1526/1527–1583).²⁷² Text letáku se neshodoval s popisem Conrada Gessnera, proto lze vyloučit, že by byl v knize použit přímo zkoumaný leták z roku 1559. Vzhledem k podobě obou zobrazení je pravděpodobné, že ilustrace z Gessnerovy knihy vznikla na základě totožné kresby od Melchiora Lorcka a textový popis byl převzat z jiného zdroje.

Zobrazená žirafa byla nazvána „*Chamelpard*“²⁷³ a charakterizována jako „*úžasné a podivné zvíře*“²⁷⁴. Vložený leták zobrazoval konkrétní zvíře, které bylo darem Turků, poslaným nejprve do Konstantinopole, a odtud roku 1559 přepraveným do německého města Norimberku. Takto o původu zobrazeného zvířete pojednával textový popis, který dále informoval, že zvíře mělo „*silný vysoký krk*“²⁷⁵, což odpovídalo předchozí charakteristice Conrada Gessnera, který výšku a délku žirafího krku vyzdvihoval. Neobvykle tvarovaná hlava žirafy autora popisu zaujala „*dvěma malými růžky na hlavě, barvy železa*“²⁷⁶, o nichž se ovšem Conrad Gessner v předchozí charakteristice vůbec nezmiňoval. V textu byla zdůrazňována krása žirafí srsti, která byla podle popisu „*hladká a krásně zdobená*“²⁷⁷. Tvzení se opět shodovalo s předešlou charakteristikou a vyzdvihovalo obdivný pohled na zbarvení žirafí srsti i celkový vzhled zvířete.

Nedílnou součástí Gessnerova díla tvořily zmiňované ilustrace. V případě kapitoly o žirafě se jednalo o dvě zcela odlišná zobrazení. O původu prvního obrazu žirafy nebyly uvedeny bližší informace, zatímco druhé zobrazení, které Gessner převzal z ilustrovaného

²⁷¹ V originále „*Ein andere Gestalt vorgenäts Tiers fleißiger abconterfet*“ C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 98r. Překlad autorka.

²⁷² Ilustrace tohoto letáku a ilustrace, kterou použil Conrad Gessner, byly zrcadlově obráceny. Žirafa byla v obou případech zobrazena z profilu, v Gessnerově knize hleděla doprava a v letákové ilustraci doleva.

²⁷³ Pojmenování „*Chamelpard*“ bylo pravděpodobně upravenou podobou uvedeného latinského názvu *Camelopardalis*, jenž Conrad Gessner převzal od Plinia.

²⁷⁴ V originále „*Dieses wunderbar seltsam Tier*“ C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 98r. Překlad autorka.

²⁷⁵ V originále „*Soll ein mächtigen hohen Hals gehabt haben.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁷⁶ V originále „*[...] mit zwei kleinen Hörnlinien auf seinem Kopf, eisenfarb.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁷⁷ V originále „*Ein glatt schön wohl geziert Haar an seinem Leib.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

letáku, bylo patrně zhotoveno podle kresby Melchiora Lorcka. Otázkou zůstává, proč Conrad Gessner v kapitole o žirafě použil dva zcela odlišné popisy a obrazy téhož zvířete, aniž by u jednoho z textů potvrdil či zpochybnil jeho důvěryhodnost. Lze předpokládat, že autor živou žirafu nikdy nespáčil, proto mohl oba popisy a obrazy považovat za důvěryhodné. Zřejmě se domníval, že texty popisují dva různé druhy žiraf, které se vzájemně podobají v některých základních vlastnostech. Proto druhý popis žirafy uvedl jako „*Jinou podobu výše zmíněných zvířat*“²⁷⁸.

První ilustrace, nacházející se na přední straně textového popisu žirafy, zobrazovala zvláště působivého tvora, jehož vzhled se podobal Gessnerově charakteristice.²⁷⁹ Tedy tvora s mimořádně silným krkem, jehož přední část těla byla mnohonásobně větší než zadní. Na první pohled mohla čtenáře zaujmout velká hlava s dlouhými špičatými rohy, připomínajícími spíše kozoroha, než žirafu. Zvláštní je i fakt, že o těchto rozích se autor v textovém popisu vůbec nezmiňoval. Další, nerealisticky zobrazenou a v textu neuvedenou část žirafy byl krátký špičatý ocas, podobný například ocasu psa. Ilustrace mohla navodit dojem, že zvíře nevyčnívalo svou velikostí, což byl znak odpovídající Gessnerovu tvrzení o srovnatelné velikosti žirafy s velbloudem.

Druhá ilustrace, vycházející z kresby Melchiora Lorcka a týkající se konkrétní žirafy, vypadala zcela odlišně a do jisté míry se shodovala se skutečnou podobou zvířete.²⁸⁰ Hlavním znakem žirafy na tomto zobrazení byla její velikost. Žirafa byla vyobrazena s vodičem, jehož postava ovšem nedosahovala ani výšky předních nohou zvířete, z čehož vyplývá, že by měla být žirafa alespoň čtyřnásobně vyšší, než dospělý člověk. Kromě celkové výšky žirafy byla zveličena i délka jejího krku. Ostatní fyzické rysy vesměs odpovídaly skutečnému vzhledu zvířete. Zejména vyobrazení hlavy s malými růžky bylo, oproti první ilustraci, mnohem věrohodnější. Zvláštní bylo, že ačkoliv textový popis této ilustrace zmiňoval „*krásné zdobení*“²⁸¹ žirafí srsti, samotná ilustrace vůbec nezobrazovala fleky na těle žirafy, které jsou pro zvíře charakteristické. Jelikož tato nesrovnalost nebyla v knize dále přiblížena, zůstávají její příčiny nejasné.

²⁷⁸ V originále „*Ein andere Gestalt vorgehants Tiers fleißiger abconterfet*“. C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 98r. Překlad autorka.

²⁷⁹ Viz obr. 3.

²⁸⁰ Viz obr. 4.

²⁸¹ V originále „*Schön wohl geziert Haar an seinem Leib*.“ C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 98r. Překlad autorka.

4.2 Zoologická práce Michaela Herra

Michael Herr (konec 15. století–1550)²⁸² byl význačným německým lékařem a překladatelem 16. století, jehož klíčovým dílem se stalo *Důkladné poučení, přesný a poutavý popis podivuhodně zvláštních druhů, povahy, síly a zraku všech čtyřnohých zvířat, divokých i domácích*²⁸³, vydané ve Štrasburku roku 1546. V rozsáhlé předmluvě knihy uvedl řadu možností, jak příslušná zvířata řadit a klasifikovat, sám se však přikláněl k plynulému popisu jednotlivých živočichů, bez jejich systematického seřazení. Autor takto charakterizoval celkem 60 zvířat, přičemž popisoval nejen vzhled, chování a výskyt jednotlivých tvorů, ale především jejich mimořádné schopnosti a možné využití pro léčebné účely. Michael Herr, obdobně jako jeho slavný současník Conrad Gessner, vycházel z řady uznávaných antických autorů. Zmiňoval zejména Aristotela, Plinia Staršího a Solina. Herrova kniha byla unikátní především z hlediska podrobných ilustrací. Celkem 64 originálních ilustrací této zoologické práce vytvořil pravděpodobně Hans Weiditz (1495–1537), německý umělec a přítel Michaela Herra.

Herrovo dílo bylo uvedeno titulním listem, na němž měla čtenáře upoutat precizní ilustrace bájného jednorožce. V předmluvě autor zdůraznil, že jeho dílo mělo představovat přehled všech důležitých a užitečných informací o zobrazovaných tvorech, a především jejich využití pro léčebné účely. Název díla zdůrazňoval snahu o komplexní, přesný a poutavý popis všech známých druhů čtyřnohých zvířat. Kromě skutečně existujících zvířat dílo charakterizovalo i několik mýtických tvorů, například zmíněného jednorožce, jemuž byla, nejspíše záměrně, věnována také první použitá ilustrace celé knihy, kvůli většímu zaujetí čtenáře a upoutání jeho pozornosti.

Dílo obsahovalo 58 kapitol, z nichž každá pojednávala o konkrétním čtyřnohém živočichovi. Jednotlivé popisy zvířat byly uvedeny slovy: „*O zázračném druhu, povaze*

²⁸² Byl znám také pod jménem Michael Hero. Většinu života působil jako městský lékař ve Štrasburku. Studoval na univerzitě v Heidelbergu, kde roku 1510 získal titul *Baccalaureus Artium*. Kolem roku 1526 působil ve Vídni, v této době byl Herrovým významným přítelem a spolupracovníkem německý teolog, lékař a přírodovědec Otto Brunfels (1488–1534). Od roku 1534 působil jako lékař ve štrasburské nemocnici. Kromě lékařství se věnoval také překladatelské činnosti. Mezi Herrova nejvýznamnější díla patřily překlady řeckých a latinských spisů, které často přizpůsoboval křesťanské ideologii. Přeložil například dílo *Tacuinum sanitatis*, jehož autorem byl irácký lékař 11. století Ibn Butlan, které vydal pod názvem *Schachtafelen der Gesuntheyt*.

Samostatná monografie o Michaelu Herrovi dosud nevznikla. O jeho životě a díle pojednávají především studie v *Nové německé biografii* (*Neu Deutsche Biographie*) z roku 1969.

²⁸³ V německém originále zněl název díla: *Gründtlicher vnderricht warhaffte vnd eygentliche beschreibung wunderbarer seltzamer art natur krafft vñ eygenschafft aller vierfuessigen thier wild vñ zam so auff vñ in der erden od wassern wonen*.

a vlastnostech zvířete“²⁸⁴, přičemž autor tyto základní charakteristiky zvířat postupně popisoval. Jelikož kapitoly nebyly řazeny na základě druhu živočichů, poskytovala kniha v různém pořadí popisy zvířat domácích, exotických, hospodářských i bájných. Michael Herr charakterizoval velké množství běžně známých drobných živočichů, jimiž byly například veverky, ježci, králíci, lasice, krtci, myši, svišti či rejsci. Dále se autor zaměřil na zvířata, vyskytující se běžně v tehdejších evropských lesích, zejména medvědy, lišky a jeleny. Podobně, jako tomu bylo v díle Conrada Gessnera, zaujímaly i v Herrově knize největší prostor popisy hospodářských zvířat, zejména skotu, prasat a koní, u nichž autor zdůrazňoval správný chov a pracovní využití. Michael Herr zajímavým způsobem popsal vlastnosti psů a koček, u nichž zdůraznil také jejich možné využití pro výrobu léčiv. Kromě čtyřnohých savců byly v díle popsány též obojživelníci²⁸⁵ a ještěři.

Autor popsal znatelně větší množství evropských zvířat, než těch exotických. U exotických zvířat byla vždy zdůrazněna jejich síla, vzácnost, zvláštní vzhled a ceněné vlastnosti, které byly zobrazeny prostřednictvím ilustrací. Prvním popisovaným zvířetem knihy byl lev, jehož zobrazení následovalo po úvodní ilustraci výše zmíněného jednorožce. Autor chtěl patrně své dílo uvést nejvznešenějšími a nejvzácnějšími zvířaty, aby zaujal čtenáře. Po charakteristice lva následovalo líčení neméně významných slonů. U exotických zvířat autor věnoval největší prostor popisu šelem a dravců,²⁸⁶ nebo představitelů tzv. charismatické megafauny, tedy právě slonů a žiraf. Michael Herr zahrnul do svého díla též rozsáhlé charakteristiky tří bájných tvorů, jednorožce, gryfa a draka. V pojednání o mýtických zvířatech hrály patrně největší roli detailní ilustrace.

Jelikož charakteristiky jednotlivých zvířat nebyly řazeny systematicky, střídaly se kapitoly o exotických a bájných tvorech s kapitolami o hospodářských a domácích zvířatech. Kapitola, věnovaná žirafě, následovala po popisu tygra a kočkovitých šelem, za kapitolou o žirafách byl uveden popis cizokrajných ještěřů. Michael Herr tedy, na rozdíl od Conrada Gessnera, nezařadil žirafu mezi podobné exotické kopytníky, jakými byli například velbloudi, ale ponechal kapitolu o ní mezi zcela jinými druhy čtyřnohých zvířat. Společným rysem Herrova a Gessnerova díla bylo zaměření na určité druhy zvířat, konkrétně na hospodářská zvířata, exotické šelmy a bájně tvory, kterým bylo v dílech

²⁸⁴ V originále „*Von wunderbarlicher Art, Natur und Eigenschaft*“ Michael HERR, *Gründlicher Unterricht, wahrhaffte und eigentliche Beschreibung, wunderbarlicher seltsamer Art, Natur, Krafft und Eigenschaft aller vierfüßigen Tier, wild und zam, so auf und in der erden oder wassern wonen*, Straßburg 1546. Překlad autorka.

²⁸⁵ Například žáby a mloci.

²⁸⁶ Podrobně popisoval například lvy, leopardy, pantery, tygry a krokodýly.

věnováno nejvíce prostoru. Žirafám a jiným býložravým kopytníkům, například velbloudům a jelenům, byl v dílech Michaela Herra i Conrada Gessnera věnován menší stránkový rozsah. V knize Michaela Herra zaujímal popis žirafy prostor zhruba dvou stran, přičemž byl zaměřen na fyzickou podobu zvířete a jeho využití v lékařství.

Kapitola, věnovaná charakteristice žirafy, nesla název *Von der art, natur und eygenschafft der Serapha*²⁸⁷, tedy „O druhu, povaze a vlastnostech Seraphy“, jak autor žirafu nazýval. Zatímco Conrad Gessner použil pojmenování *Camelopardalis*, odkazující ke spisům Plinia Staršího, Michael Herr tento název zvířete vůbec neuvedl a nazval žirafu pojmem *Serapha*. V úvodní části kapitoly, věnované názvu a fyzickému popisu zvířete, uvedl, že název *Serapha* používali pro toto zvíře někteří „průzkumníci přírody“²⁸⁸. Patrně kladl velký důraz na autentické zprávy soudobých cestovatelů a přírodovědců. Kromě názvu *Serapha* uvedl pro žirafu zvláštní označení *Musquelibet*²⁸⁹, které mohlo být převzato z domorodých pojmenování zvířete. Z hlediska fyzického popisu zvířete vykazovaly charakteristiky Michaela Herra a Conrada Gessnera řadu společných znaků, a mohly tudíž vycházet z obdobných zdrojů.

Z hlediska vzhledu a velikosti přirovnával Michael Herr žirafu ke kamzíkovi či určitému druhu kozy.²⁹⁰ Vzhledem k tomuto faktu lze usoudit, že sám autor žirafu nikdy nespatriřl a měl poměrně zkreslenou představu o její velikosti, ve skutečnosti mnohonásobně přesahující uvedenou výšku kamzíka. S obdobně zkreslenou představou o výšce zvířete se lze setkat také v díle Conrada Gessnera, stejně jako v řadě dobových letáků a cestopisů. V těchto dílech ovšem bývá výška žirafy, nejspíše pro větší atraktivitu pramene a upoutání pozornosti, naopak úmyslně zveličována. Jelikož Michael Herr velikost zvířete značně podceňoval, je pravděpodobné, že jeho popis nevycházel z populárních ilustrovaných letáků a cestopisů, ale z konkrétního spisu, jenž velikost žirafy zobrazoval tímto způsobem. Kromě nepřesného uvedení výšky zvířete autor věrohodně popisoval řadu vzhledových znaků. Zdůrazňoval především „kulaté barevné skvrny a fleky“²⁹¹ na těle zvířete, vzácná kresba a zbarvení žirafí srsti tudíž upoutaly autorovu pozornost. Dalším popisovaným rysem exotického kopytníka byl neobvykle dlouhý

²⁸⁷ M. HERR, *Gründlicher Unterricht*, fol. 66r.

²⁸⁸ V originále „*Von etliche der natur Erkündigern wird diese Tier Serapha genannt.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁸⁹ V originále „*[...] Musquelibet geheißten [...]*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁹⁰ V originále „*Vergleicht sich in der Größe einem Gämsen. [...] dann der Gämse oder ein andere Geis.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁹¹ V originále „*Hat runde farbige Flecken an seinem Leib.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

štíhlý krk. Herr také uvedl, že žirafy mají „*krátký, tvarově zakřivený ocas*“²⁹², který se mohl jevit zvláštní, v porovnání s ocasy známých evropských kopytníků.

Posledním vzhledovým rysem, zdůrazněným v popisu žirafy, byly „*krátké špičaté uši*“²⁹³. Je překvapivé, že právě tyto části těla vzbuzovaly Herrovu pozornost natolik, aby je řadil mezi hlavní fyzické znaky v celkové charakteristice vzhledu zvířete, zatímco v díle Conrada Gessnera byly například zmíněny pouze okrajově. Zvláštním faktem bylo, že Michael Herr ve svém líčení sice projevoval obdiv, například k neobvyklému zbarvení žirafy, ale neutilizoval žádné eufemismy ani přívlastky, jimiž by svůj názor blíže vyjadřoval. V tomto ohledu se Herrovy charakteristiky nejvíce lišily od popisů Conrada Gessnera, který své sympatie ke vzhledu žirafy vyjadřoval použitím barvitých přívlastků. Michael Herr rovněž nezmiňoval kladnou povahu zvířete, přestože krotké a poddajné chování žirafy bylo mnoha autory oceňováno jako nejdůležitější povahová vlastnost. Po rozsáhlém popisu vzhledu žirafy následovalo krátké shrnutí jejího místa původu a výskytu. Michael Herr, stejně jako většina jeho současníků, byl informován o výskytu žiraf na území Afrického kontinentu. Uvedl, že žirafy můžeme nalézt zejména v Egyptě.

Poslední a nejpodstatnější částí celého popisu bylo pojednání o mimořádných schopnostech a vlastnostech žirafy, vhodných pro využití k lékařským účelům. Michael Herr se domníval, že žirafám může v oblasti břicha vyrůstat určitý „vřed“, obsahující vzácnou látku, zvanou „*Bisam*“. Podle Herrova podrobného líčení žirafa pozná, když jí vřed na břicho naroste, a začne se třít o stromy či kameny tak dlouho, dokud látka *Bisam* z jejího těla nevyteče.²⁹⁴ Tvrzení bylo převzato z vyprávění afrických chovatelů, nebo cestovatelů, kteří mohli zvířata přímo pozorovat a podobný jev na těle žirafy zaznamenat. Sám autor proto uváděl celý popis vzácného jevu slovy: „*Man schreibt das*“, z čehož je zřejmé, že tuto informaci převzal z jiných zdrojů a neměl možnost úkaz osobně sledovat. Pojednání o magické látce *Bisam* pokračovalo krátkým popisem obyvatel určité „*vzdálené země*“²⁹⁵, jíž autor blíže nespécifikoval. Tito domorodci údajně považovali látku *Bisam* za „*velmi cennou a hodnotnou*“²⁹⁶ a dokonce ji také pojídali²⁹⁷. Michael Herr

²⁹² V originále „[...] und hat auch ein aufgehabtes krummes Schwänzlein.“ M. HERR, *Gründlicher Unterricht*, fol. 66r. Překlad autorka.

²⁹³ V originále „[...] Jkurtze spitzige Ohren.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁹⁴ V originále „Man schreibt das diesem Tier wachse ein Apostema oder Geschwer an dem Bauch bei dem Nabel herum, und wann das zeitigt, reibt sich das Tier an einen Baum oder Felsen, so lang, bis der Eiter heraus flaust.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁹⁵ V originále „[...] dann die Menschen des selbigen Lands auf.“ M. HERR, *Gründlicher Unterricht*, fol. 66v. Překlad autorka.

²⁹⁶ V originále „[...] halten in hohem Wert.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

²⁹⁷ V originále „[...] und isst Bisam bei ihnen.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

uvedl, že na „*zvířeti zvaném Serapha*“ neshledal žádné jiné vlastnosti „*užitečné pro lékařské účely*“, kromě zmiňované látky *Bisam*.²⁹⁸ Vyznění příslušné části textu vyvolávalo pocit, že autor očekával možnost jiného nebo širšího lékařského využití tohoto exotického zvířete, čehož se ovšem nedopátral. Využití látky *Bisam* blíže specifikoval. „*Pro svou sladkou a příjemnou vůni*“ měla látka *Bisam* v lidech vzbuzovat „*zvláštní potěšení*“²⁹⁹ a úlevu od bolesti. „*Je též psáno*“, že když *Bisam* „*ztrácí svou dobrou vůni*“, mají ho lidé umístit do zapáchajícího prostoru, kde *Bisam* opět začne působit a produkovat silnou vůni.³⁰⁰ Tímto způsobem Michael Herr charakterizoval využití vzácné látky, pocházející z těla žiraf, která mohla být používána jako vonná aromatická substance. Skutečností ovšem zůstává, že zvíře podobnou látku vůbec neprodukuje. Lze proto vycházet z předpokladu, že autor získával informace z cestopisných zpráv a zdrojů, jež interpretovaly zprostředkovaná sdělení afrických domorodců a chovatelů exotických zvířat, kteří se snažili prokázat užitečnost a hodnotu „zázračné“ látky *Bisam*. Zvláštní látku z těla žirafy navíc zmiňoval pouze Michael Herr, informace o *Bisamu* se nevyskytly v díle Conrada Gessnera, ani v jiných rozebíraných pramenech této práce.

V díle Michaela Herra nechybělo zobrazení žirafy, které bylo umístěno na začátku celé kapitoly a zaujímal poměrně velký prostor.³⁰¹ Ilustrace exotického živočicha se v mnoha ohledech podobala prvnímu zobrazení z přírodovědné knihy Conrada Gessnera. Žirafa na obou obrazech budila dojem poměrně malého vzrůstu, odpovídající textovému popisu, kde Michael Herr srovnával velikost žirafy s kozou či kamzíkem. Ilustrace v Gessnerově i Herrově díle rovněž zdůrazňovaly velikost přední části těla zvířete, tedy velikost a sílu krku, hrudi a předních končetin. V kontrastu s těmito prvky byla zadní část těla žirafy vykreslena znatelně menší a slabší. Mezi ilustracemi Conrada Gessnera a Michaela Herra bylo možné shledat pouze několik drobných rozdílů. Z hlediska tělesné konstrukce zvířete například ilustrace z knihy Michaela Herra zobrazovala tělo žirafy delší a robustnější, než ilustrace Conrada Gessnera. Na obou zobrazených podobách žirafy budila pozornost velká a neobvykle tvarovaná hlava. Především ilustrace Herrova díla

²⁹⁸ V originále „*An diesem Tier Serapha genannt, was es an ihm hab der artzney dienstlich, finde ich nichts anders, außer der Bisam von dem Geschwer seins Bauchs fließend.*“ M. HERR, *Gründlicher Unterricht*, fol. 66v. Překlad autorka.

²⁹⁹ V originále „*[...] von wegen seins lieblichen und anmutigen Geruchs, den leiplichen Krefftten ein sonderliche Ergötzlichkeit bringen soll.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁰⁰ V originále „*Man schreibt auch so der selbig Bisam seinen guten Geruch verlier, lege man ihn zu stinkenden und übelriechenden Dingen, oder henke ihn in ein heimlich Gemach, als dann gewinne er sein Starke und Krafft wider[...]*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁰¹ Viz obr. 5.

zobrazovala hlavu žirafy velmi zkresleně, převládalo nepřírozené zvětšení očí a zmenšení nozder i spodní čelisti. Zatímco žirafa, zobrazená v díle Conrada Gessnera, tvarem hlavy více připomínala velblouda, žirafa v díle Michaela Herra se v tomto ohledu žádnému příbuznému kopytníkovi nepodobala. Nejvýraznějším znakem zobrazené žirafy byly dlouhé špičaté rohy, jimiž podle textového popisu Michaela Herra připomínala kamzíka či kozu. Rovněž krátké špičaté uši přímo odpovídaly Herrově charakteristice. Zvláštním dojmem působil ocas zvířete, který vypadal stejně na Gessnerově i Herrově ilustraci, a svým špičatým tvarem i velikostí připomínal spíše ocas psa, než exotického kopytníka. Textový popis Michaela Herra naopak informoval, že ocas žirafy je krátký a zakřivený. V tomto ohledu se ilustrace neshodovaly s textovým líčením. Společným znakem obou ilustrací bylo zobrazení kulatých skvrn na těle zvířete, odpovídající obdivu autorů ke vzácnému zbarvení žirafí srsti. Jelikož obrazy v knihách Michaela Herra a Conrada Gessnera vykazovaly řadu společných rysů, je pravděpodobné, že tvůrci ilustrací použili obdobnou předlohu, pocházející ze stejné tiskařské dílny. Zároveň zobrazení nebyla plně shodná a lišila se v mnoha detailech, proto nemohla pocházet z jedné totožné předlohy.

4.3 Kosmografie česká Zikmunda z Púchova

Cosmographia, nazývaná též *Cosmographia universalis*³⁰², představovala vrcholné dílo naučné literatury 16. století a výrazně ovlivnila úroveň poznání celé tehdejší společnosti. Stala se rovněž jednou z nejčtenějších knih raného novověku a byla vydávána v několika evropských jazycích. Kromě původní latiny a němčiny vyšla též v češtině, francouzštině, italštině a angličtině, což svědčí o jejím hojném rozšíření a vlivu po celé Evropě. Poprvé byla *Cosmographia* vydána roku 1544 v němčině a latině. Rozsáhlá encyklopedická práce představovala shrnutí veškerých informací o známém světě do poloviny 16. století. Byla nejstarším německým encyklopedickým místopisem tehdejšího světa a jedním z nejrozsáhlejších ilustrovaných děl naučné literatury raného novověku. Celé dílo *Cosmographia* se skládalo ze šesti knih, přičemž první kniha se věnovala

³⁰² Günther WESSEL, *Von einem, der daheim blieb, die Welt zu entdecken – Die Cosmographia des Sebastian Münster oder Wie man sich vor 500 Jahren die Welt vorstellte*, Frankfurt nad Mohanem 2007; H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 88-89; Matthew MCLEAN, *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*, St. Andrews 2007.

základním principům fyzické a matematicko-astronomické geografie. Následující knihy představovaly jednotlivé kontinenty a země, od evropských oblastí, přes Asii, po Afriku.

Autorem velkolepého díla s německým názvem *Cosmographia. Beschreibung aller Länder [...]*³⁰³, známého pod latinským názvem *Cosmographiae universalis*, byl německý humanistický učenec, univerzitní profesor, teolog a kartograf Sebastian Münster (1488–1552). K tvorbě kosmografického díla a shrnutí bohatých přírodovědných znalostí autor přistoupil po roce 1529, v době svého působení na univerzitě v Basileji. Přípravné období, během něhož Sebastian Münster s řadou dalších významných učenců pracoval na sepsání celé *Cosmographie*, trvalo přibližně dvacet let. Sám autor uvedl, že se na vzniku díla podílelo více než 120 osobností, učenců a umělců.³⁰⁴

Sebastian Münster čerpal znalosti především z cestopisných zpráv a prací soudobých učenců, geografů a kartografů. Podobně, jako většina raně novověkých přírodovědců, využíval též mnoho antických či středověkých zdrojů. V díle například odkazoval ke středověkým cestopisům Marca Pola a Johna Mandevilla.³⁰⁵ Převážně Sebastian Münster využíval antické zdroje, jimiž byli například historici Polybios (asi 203 př. n. l.–120 asi př. n. l.), Tacitus (54–120) a Ammianus Marcellinus (asi 330–395/400). Z hlediska zoologických popisů, stejně jako Conrad Gessner a Michael Herr, vycházel především z přírodovědných znalostí Plinia Staršího a méně známého Gaia Julia Solina.³⁰⁶

K rostoucí oblibě a rozšíření díla *Cosmographie* přispíval nejen rozmanitý odborný obsah, ale též četné ilustrace a detailně zpracované obrazové materiály. *Cosmographia universalis* se mohla pyšnit desítkami map a téměř tisícem ilustrací, na nichž se podílela řada umělců, mezi něž patřili například Hans Rudolf Manuel (1525–1571), Jakob Clauser (1520–1578), David Kandel (1520–1592), Christoph Stimmer (asi 1490–1562), Martin Hoffmann (1507–1530/1531) a Gregorius Sickinger (1558–1631). Díky jedinečným mapám tehdy známého světa a rozmanitým ilustracím, které zobrazovaly nejen města, přírodu, rostliny a zvířata, ale také zvláštní domorodé obyvatele či smyšlené exotické „příšery“, byla *Cosmographia* považována za vzácné literární dílo.

³⁰³ Celý název díla v němčině zněl: *Cosmographia. Beschreibung aller Lender durch Sebastianum Munsterum, in welcher begriffen Aller völker, Herrschafften, Stetten und namhafftiger flecken, herkommen: Sitten, gebreüch, ordnung, glauben, secten vnd hantierung, durch die ganze welt, vnd fürnemlich Teutscher nation. Was auch besonders in iedem landt gefunden, vnnnd darin beschehen sey. Alles mit figuren vnd schönen landt tafeln erklert, vnd für augen gestellt.*

³⁰⁴ „... mehr als 120 „Standespersonen, Gelehrte und Künstler.“ Převzato z online publikace: http://www.michaellausberg.de/index.php?menue=grosswerk&inhalt=humanismus_europa [6. 2. 2024].

³⁰⁵ *Cestopis takřečeného Mandevilla z let 1357–1371 byl zpřístupněn v české edici. František ŠIMEK (ed.), Cestopis tzv. Mandevilla, Praha 1963.*

³⁰⁶ M. MCLEAN, *The Cosmographia*, s. 11-12.

České vydání díla *Cosmographie* vzniklo roku 1554. Autory české verze s názvem *Kosmografie česká*³⁰⁷ byli Jan z Púchova (1490–1556,) a jeho synovec Zikmund mladší z Púchova († asi 1584). Jan z Púchova byl tvůrcem předmluvy, věnované císaři Ferdinandovi I.³⁰⁸ Na tvorbě *Kosmografie české* se podílel především Zikmund ml. z Púchova, který čtyři roky pracoval na překladu původního Münsterova díla, přičemž uvedl, že předlohou mu byla latinská verze *Cosmographie*, kterou Sebastian Münster dedikoval Ferdinandovi I.³⁰⁹ Původní latinské dílo však nebylo jediným zdrojem, z něhož Zikmund ml. z Púchova vycházel. Česká *Kosmografie* se latinskému originálu v mnoha ohledech vzdalovala, což bylo patrné z hlediska rozsahu. Zatímco latinská *Cosmographia Universalis* obsahovala přes 1200 stran, rozsah *Kosmografie české* činil více než 1800 stran. Další rozdíly spočívaly v množství ilustrací a kartografických materiálů, jichž se v latinské verzi nacházelo mnohonásobně více, než v české. *Kosmografie česká* se od latinského díla lišila celkovou koncepcí a obsahem. Byla dokladem skutečnosti, že mnozí překladatelé raného novověku z různých důvodů obohacovali překládaná díla o vlastní texty a myšlenky, nebo dokonce měnili smysl celého textu.³¹⁰ Zikmund ml. z Púchova proslulé encyklopedické dílo obohatil o vlastní pojetí dějin a kromě původních informací z latinské *Cosmographiae* zahrnul také poznatky nizozemského humanistického učenice, profesora a filologa Cornelia Valeria (1512–1578).³¹¹

Kosmografie česká se skládala ze dvou knih, přičemž první knihu tvořilo autorovo pojetí světových dějin a druhá kniha představovala upravený překlad latinské *Cosmographiae*. Dílo začínalo rozsáhlými předmluvami autorů, adresovanými císaři Ferdinandovi I., po nichž byli uvedeni korektoři *Kosmografie české* ze stavu panského, rytířského a duchovního. První rozsáhlou částí díla bylo vypsání dějin, začínající od samotného stvoření světa. Druhá část *Kosmografie české* vycházela z latinského originálu Sebastiana Münstera a charakterizovala jednotlivé části světa. Autor rozděloval svět na tři díly, které postupně popisoval, byla jimi Asie, Afrika a Evropa. První díl světa, totiž Asii, dále členil na „Asii menší“, do níž patřila například Arábie, Mezopotámie a Persie,

³⁰⁷ Celý název díla zněl: *Kozmograffia Cžeská: To gest wypsánij, o položenij Kragin neb Zemij y Obyčegijch Národuow wsseho Swieta, a Hystorygij podlé Počtu Leth naněm zběhlých, prwé nikdá tak pospolku w žádném Jazyku newidaná.*

³⁰⁸ Zikmund z PÚCHOVA – Jan z PÚCHOVA – Sebastian MÜNSTER, *Kosmografie česká*, Praha 1554, Předmluva, nepaginováno.

³⁰⁹ Sebastian MÜNSTER, *Cosmographiae universalis*, Basilej 1540.

³¹⁰ Martin STODŮLKA, *Obraz středoevropského prostoru v Kosmografii české*, Olomouc 2017 (Diplomová práce), s. 34-35. Dostupné online: <https://theses.cz/id/cobhrf/21759454> [6. 2. 2024].

³¹¹ Pojednání Cornelia Valeria bylo vloženo do latinské *Cosmographiae* z roku 1540.

a „Asii větší“, což byla především Indie. U každého dílu světa charakterizoval jeho polohu, důležité státy, království i ostrovy, podrobně popisoval nejvýznamnější města, národy a společenské vrstvy, líčil zásadní historické události i soudobé vládce, v neposlední řadě zobrazoval přírodu, typické představitele fauny a flóry, stejně jako zvláštní domorodé obyvatelstvo a neznámé živočichy.

Výjimeční exotičtí živočichové byli líčeni nejpodrobněji, neboť poutali největší pozornost autora i čtenářské veřejnosti. V díle bylo popsáno mnoho exotických i evropských zvířat, jejichž charakteristiky umisťoval autor k zemím a oblastem výskytu. Mezi zvláštní asijská zvířata byli zařazeni například sloni, opice a nosorožci, významné africké tvory reprezentovali lvi, krokodýli, žirafy či mořští živočichové. Nechyběla charakteristika mnoha evropských zvířat, například kamzíků, psů, myši, orlů a dravých ptáků. Kromě existujících zvířat zachycovala *Kosmografie* také několik bájných tvorů, mezi nimiž dominovali jednorožci, gryfové, draci a pegasové. Popisu jednotlivých zvířat byl v díle věnován různý prostor, ve většině případů se jejich charakteristika nacházela na několika listech, v rámci popisu přírodních podmínek příslušné země. Nejčastěji byly popisy zvířat zprostředkovány vyprávěním soudobých cestovatelů a domorodých obyvatel, nebo vypracovány s využitím přírodovědných spisů antických autorů.

Žirafa byla v *Kosmografii české* charakterizována poměrně stručně a její popis byl spojen s několika dalšími exotickými zvířaty, jejichž neobvyklé vzhledové rysy autora zaujaly. V raném novověku byla nejznámější oblastí výskytu žirafy Afrika, proto se její popis nacházel v části „*O druhém dílu světa, totiž o Africe. Vypsání Afriky podle rozličných jejích krajin, zvířat a potvor hrozných*“³¹². Autor zařadil zobrazení žirafy do kapitoly „*O divích a spotvořilém stvoření, kteréžto více v zadní Africe se nacházejí*“³¹³, přičemž oblastí zadní Afriky byla myšlena Etiopie a tzv. „*země Mauřeninská*“, tedy země při pobřeží Rudého moře, dnešní Egypt, Súdán a Eritrea. Autor poměrně přesně lokalizoval místo výskytu žirafy a několika dalších tvorů, které v kapitole specifikoval. Společným rysem popsanych živočichů byla neobvyklá podoba, pro níž je autor označoval jako zvířata „*rozličná*“ či „*spotvořilá*“.³¹⁴ Tato „*předivná rozličnost zvířat*“³¹⁵ autora pravděpodobně fascinovala, jak lze vyčíst z jazykových prostředků a způsobů vyjádření, které při jejich charakteristice užíval. V textu byl vyzdvihován hybridní vzhled

³¹² Z. z PÚCHOVA – S. MÜNSTER, *Kosmografie česká*, fol. 118r.

³¹³ TAMTÉŽ, fol. 142r.

³¹⁴ TAMTÉŽ, fol. 142v.

³¹⁵ „*A zajisté tato tak předivná rozličnost zvířat bez obzvláštního potěšení spatřována by nemohla býti*“ TAMTÉŽ.

příslušných tvorů, kteří na pozorovatele působili, jako kombinace několika druhů zvířat. Takovým vzhledem autora zaujali tvorové jako žirafa, dikobraz, bazilišek, Catoblephas, „Pták Pegázus“ či „Pták Trogopa“. Patrně tedy byla některá exotická zvířata, konkrétně žirafa a dikobraz, pro svou podivuhodnou podobu vnímána stejně, jako bájná stvoření.

Popis zvířat nekončil pouhým vyličením vzhledu, nýbrž pokusem o vysvětlení příčiny jejich zrození a existence. V celé kapitole autor odkazoval k myšlenkám významných antických učenců, jimiž byli Plinius, Pomponius Mela (1. století n. l.), Solinus a Sallustius (86 př. n. l.–35 př. n. l./34 př. n. l.). Od Plinia převzal vysvětlení „rozličnosti“ exotických tvorů, za jejíž příčinu pokládal „nedostatek vod, neb když se zvěř rozličná k vodě sejde, a vespolek se spojuje, rozličné také, a přirození svému rozdílné potvory plodí.“³¹⁶ Mezi „rozličné“ a nepřirozeně vyhlížející „potvory“ byla zařazována také žirafa, jejíž vzhledové rysy připomínaly kombinaci velblouda a leoparda. V *Kosmografii české*, stejně jako v díle Conrada Gessnera, byl pro žirafu použit převzatý název *Kamelopardalis*. Jelikož popis žirafy byl uveden slovy: „Plinius píše, že se zde *Kamelopardalis* nachází“³¹⁷, lze s jistotou určit, že přírodovědné spisy Plinia Staršího byly pro autora hlavním a možná jediným zdrojem informací o žirafě. Žirafa byla charakterizována jako „živočich krkem podobný koni“³¹⁸, z čehož bylo patrné, že autor neměl informace o skutečné délce krku, který byl mnohdy vyzdvihován jako jeden z hlavních znaků žirafy. Dále byla žirafa svými „*nohama a lýtky*“³¹⁹ připodobňována k volu. Tento výrok byl opět, vzhledem ke skutečné délce a štíhlé linii nohou žirafy, značně nepřesný. Zároveň však svědčil o obeznámení autora s poznatkem, že žirafa, stejně jako vůl, patří mezi sudokopytníky. Po vzoru Plinia Staršího přirovnával žirafu k „*velbloudu*“³²⁰, kterému se měla podobat zvláště působící hlavou. V závěru popisu bylo zdůrazněno zbarvení exotického býložravce, jehož srst byla pro svou kresbu považována za velice vzácnou. V *Kosmografii české* byla žirafa věcně popsána jako tvor „*flekatý a strakatý*“³²¹.

³¹⁶ Z. z PÚCHOVA – S. MÜNSTER, *Kosmografie česká*, fol. 142v.

³¹⁷ TAMTÉŽ.

³¹⁸ „Plinius píše, že se *Kamelopardalis* nachází, živočich krkem podobný koni, [...]“ TAMTÉŽ.

³¹⁹ „[...] *nohama a lýtkami* podobný volu.“ TAMTÉŽ.

³²⁰ „[...] *hlavou velbloudu a strakatý*.“ TAMTÉŽ.

³²¹ TAMTÉŽ.

5. Žirafy v raně novověkých ilustrovaných letácích

Exotická zvířata, pocházející ze vzdálených zemí, byla v raném novověku evropské společnosti nejčastěji představována prostřednictvím přírodovědných spisů či ilustrovaných letáků, jejichž produkce v průběhu 16. a 17. století značně stoupala.³²² Tištěné letáky umožňovaly rychlé šíření informací o existenci dosud neznámých exotických tvorů. Jelikož možnost získat informace o exotických zvířatech jejich přímým pozorováním, nebo prostřednictvím nákladných přírodovědných knih, byla pro prostého člověka raného novověku obtížně dosažitelná, stávaly se ilustrované letáky oblíbeným a často využívaným zdrojem poznání celé společnosti. Vzrůstající zájem raně novověké společnosti o exotická zvířata tak podporoval obchodní příležitosti, spojené s prodejem ilustrovaných letáků. Většina ilustrovaných letáků, popisujících exotická zvířata, vznikala v souvislosti s veřejnou ukázkou a předváděním zvířete, některé byly též inspirovány importovanými zahraničními kresbami.

V německých ilustrovaných letácích se přesnější popisy a obrazy exotických zvířat objevovaly od 30. let 16. století.³²³ Mezi nejčastěji zobrazované exotické živočichy patřili představitelé tzv. charismatické megafauny.³²⁴ Exotická zvířata, která byla považována za zástupce této skupiny, zpravidla poutala pozornost svou neobvyklou velikostí, silou, divokostí, nebo krásným a pozoruhodným vzhledem. Typické exempláře charismatické megafauny představovaly především žirafy, sloni, lvi, tygři a hroši. Tato exotická zvířata získávala obdiv široké veřejnosti, díky svým ojedinělým vzhledovým rysům a zvláštním vlastnostem. Jednalo se proto o velice vzácné a cenné živočichy, kteří se stávali důležitým aspektem zámořského obchodu i politiky diplomatických darů. Pro zvýšení atraktivity a ozvláštnění zobrazovaných exotických zvířat byly jejich charakteristické rysy mnohdy úmyslně zveličovány, přeceňovány či příkrášlovány. Toto přehnané zveličování mohlo v některých případech vést k narušení důvěryhodnosti daného letáku.³²⁵ Obecně však byly ilustrované letáky v raném novověku považovány za atraktivní a důvěryhodné prameny nového poznání.

³²² KATEŘINA PRAŽÁKOVÁ, *Tierdarstellungen in den deutschsprachigen Flugblättern des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Jana Kusová (ed.), *Germanistik zwischen Mittelalter und Gegenwart. Festschrift für Prof. Václav Bok zum 80. Geburtstag*, Wien 2020, s. 98.

³²³ TAMTÉŽ.

³²⁴ A. GROOM, *Exotic Animals*, s. 6-8; A. MIKHAIL, *The Animal*, s. 5-6, 110.

³²⁵ K. PRAŽÁKOVÁ, *Tierdarstellungen*, s. 107-108.

5.1 Leták z roku 1529: *Hie steet ein Tier recht kunterfeckt*

Nejstarší ze zkoumaných raně novověkých ilustrovaných letáků o žirafách pocházel z roku 1529. Jednalo se o ilustrovaný jednolist, který vznikl ve Florencii, na základě autentického setkání s exotickým zvířetem. Podle písemné části letáku byla v italském městě zobrazovaná žirafa přímo spatřena a její přítomnost pravděpodobně vzbudila velký údiv a zájem široké veřejnosti. Textový popis rovněž informoval, že leták byl vydán v Norimberku, zásluhou tamního tiskaře, vydavatele, rytce a ilustrátora Wolfganga Resche (asi 1508–1534/1537).³²⁶

Reschovu ilustrovanému letáku dominovalo detailní vyobrazení žirafy s vodičem, které zaujímalo na listu největší prostor. Odstavec s textovým popisem zvířete byl naopak značně zmenšen a vhodným způsobem začleněn do ilustrované části letáku. V rámci celého listu působila jeho písemná část spíše jako drobná a stručná charakteristika, přibližující význam uměleckého zobrazení žirafy, které hrálo klíčovou roli. Textový popis letáku byl uveden slovy: „*Hier steht ein Tier recht kunterfeckt*“³²⁷, z čehož zřetelně vyplývala autorova snaha o zdůraznění věrohodnosti díla, které vytvořil na základě pravdivého a autentického popisu pozorovaného zvířete. Toto úvodní vyjádření původce textu mělo čtenáře přesvědčit o důvěryhodnosti celého popisu žirafy a zvýšit atraktivitu daného letáku. Popis dále informoval, že žirafa se jinak označovala pojmem *Drummetare*.³²⁸ Toto neobvyklé pojmenování mohlo být zkomoleninou německého názvu *Dromedar*, který označoval velblouda jednohrbého. Žirafa tak byla nejen svým vzhledem, ale již samotným názvem, opět připodobňována k velbloudovi, s nímž mohla být v tomto případě dokonce zaměňována.

Z písemné části letáku vyplývalo, že autor charakterizoval konkrétní žirafu, která byla darem od tureckého sultána Suleymana I. Nádherného (1494/1495–1566). Podle textového popisu daroval zobrazenou žirafu, spolu s jejím tureckým pečovatelem, sultán

³²⁶ O původu a tvorbě tohoto německého tiskaře a vydavatele je známo minimum faktických informací. Lze s jistotou určit, že působil v Norimberku kolem roku 1530. Roku 1522 se proslavil vyhotovením prvního tištěného vyobrazení města Bělehradu, které zobrazil během jeho obléhání roku 1521. Pravděpodobně také pracoval podle kreseb Albrechta Dürera. Jeho úmrtí je datováno kolem roku 1534. Informace převzaty z internetových zdrojů:

<https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&cqlMode=true&query=idn=129183172>

https://www.geographicus.com/P/ctgv&Category_Code=reschwolfgang [26. 4. 2024].

³²⁷ Ingrid FAUST – Klaus BARTHELMESS – Klaus STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III. Paarhufer: Schweine, Kamele, Hirsche, Giraffen, Rinder*, Stuttgart 2001, č. 403, s. 128–129.

³²⁸ V originále „*Drummetare genande*“ TAMTĚŽ. Překlad autorka.

florentskému vládci Lorenzovi de Medici (1514–1548) roku 1529.³²⁹ V tomto ohledu disponoval příslušný pramen jedinečnou výpovědní hodnotou, neboť jako jediný ze zkoumaných ilustrovaných letáků reflektoval konkrétní historickou událost darování žirafy a její spatření v prostředí evropského dvora. Díky uvedení faktických informací o původu zkoumaného živočicha daný leták rovněž působil důvěryhodně a autenticky, což patrně přispívalo k jeho čtenářské oblibě.

Kromě určení konkrétního setkání se zvířetem přinášel textový popis letáku další zajímavé poznatky. Na rozdíl od většiny zkoumaných letáků charakterizoval nejen výrazné vzhledové rysy žirafy, ale rovněž chování a povahové vlastnosti, v souvislosti s konkrétní situací, v níž se pozorovaná žirafa nacházela. Vyličil žirafu jako hrdé zvíře, které dosahuje ohromné výšky. Sděloval dokonce, že zvíře „*svou hlavou dosáhne o patro výš, do místnosti*“, kde „*mu lidé dávají jídlo*“.³³⁰ Z popisu vyplýval autorův obdiv k ohromné velikosti a hrdosti žirafy, stejně jako zalíbení v její přátelské povaze, kterou dokazoval přímý kontakt s lidmi ve formě „*krmení*“. V poslední části textu byl zdůrazněn rozdíl mezi přední a zadní částí těla zvířete. Pozorovaná žirafa byla „*vpředu vyšší než vzadu, jak je dále znázorněno*“³³¹ v ilustrované části letáku. Původce letáku mohl tuto informaci získat přímým pozorováním zvířete, ale také zprostředkovaným studiem přírodovědných spisů, v nichž byla výška přední části těla žirafy často zveličována.

Propracované vyobrazení žirafy na daném letáku představovalo velký ikonografický pokrok, v porovnání s dalšími pozorovanými ilustracemi raně novověkých děl či středověkých bestiářů. Ilustrace letáku znázorňovala žirafu, vedenou tureckým chovatelem, nacházející se na volném přírodním prostranství.³³² Kromě ústředních postav žirafy a vodiče byla na ilustraci zobrazena též přírodní scenérie, již dominovalo několik stromů, keřů a kopců na horizontu. Zasazení obrazu exotického zvířete do krajiny mohlo navodit pocit větší komplexnosti výjevu a dodat ilustraci umělecký dojem. Obdobným způsobem proto zobrazovaly žirafu v přírodním prostoru i ostatní ilustrované letáky, v nichž ovšem nebyly prvky okolní krajiny ztvárněny tak podrobně.

³²⁹ Konkrétními historickými příležitostmi darování žirafy a jejím významem v mocenské reprezentaci italského rodu Medicejských se zabývají autoři zahraničních studií a monografií.

A. GROOM, *Exotic Animals*; E. RINGMAR, *Audience*; M. BELOZERSKAYA, *The Medici Giraffe*.

³³⁰ V originále „*Ist fast ein hoffertig Tier, reicht mit seinem Kopfe ins gaden hoch in ein, stuben da man ihm zu essen heraus gibt.*“ I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 403, s. 128–129. Překlad autorka.

³³¹ V originále „*[...] Jvorn höher, denn hindern, wie es denn da angezeigt ist.*“ TAMTĚŽ. Překlad autorka.

³³² Viz obr. 6.

Samotné vyobrazení žirafy působilo velice věrohodně. Jedinou, avšak velmi výraznou, nesrovnalostí celého zobrazení byla nepřirozená velikost zvířete. Zatímco písemná část letáku zdůrazňovala ohromnou výšku žirafy, ilustrace působila opačným dojmem. Zobrazená žirafa totiž přesahovala výšku dospělého muže, který ji vedl na provaze, pouze o několik desítek centimetrů. Působila tudíž jako zmenšenina dospělé žirafy, nebo jako žirafí mládě, které ještě nedosáhlo plné velikosti. Druhou uvedenou možností bohužel nebylo možné přímo ověřit, jelikož autor letáku neuvedl žádné údaje o stáří zvířete. Za předpokladu, že ilustrace měla znázorňovat dospělého živočicha, lze usuzovat umělcovu neznalost o skutečné výšce žirafy. Nicméně, s výjimkou této patrné nesrovnalosti, odpovídalo vyobrazení žirafy ve všech aspektech písemné charakteristice.

Délka krku pozorované žirafy, vzhledem k velikosti jejího těla a hlavy, byla ztvárněna velmi výstižně. Ilustrace zvýrazňovala velikost a výšku přední části těla žirafy, což bylo typické pro všechny zkoumané letákové obrazy. Nejvýraznějším prvkem ilustrace se stala unikátní kresba žirafí srsti, na níž bylo detailně vykresleno množství různě tvarovaných skvrn. Přestože pestrá kresba srsti byla soudobými přírodovědci považována za jeden z nejzajímavějších vzhledových rysů žirafy, objevilo se její věrohodné vykreslení pouze v tomto ilustrovaném letáku. Původce zobrazení byl pravděpodobně dobře informován také o ostatních vzhledových vlastnostech žirafy. Ilustrace přesně znázorňovala malé uši a dva růžky na hlavě žirafy, stejně jako delší ocas a tvar kopyt. Rovněž z toho důvodu působila příslušná letáková ilustrace žirafy nejvěrohodněji.

Kromě přesného vykreslení samotné žirafy byla zajímavou součástí celé ilustrace také postava tureckého chovatele, který byl, podle textového popisu, darován florentskému vládci spolu s vyobrazenou žirafou. Postava dospělého muže v orientálním oděvu, s knírem a turbanem na hlavě, jasně vypovídala o jeho původu. Zobrazený muž stál v těsné blízkosti žirafy, kterou patrně pozoroval, a v rukou držel dlouhý provaz, připojený k ohlávce na hlavě zvířete. Tento výjev mohl také dokládat mírnou povahu žirafy, která byla vedena jedním mužem na volné ohlávce, aniž by projevovala známky odporu.

5.2 Leták z roku 1559: *Ein seltsam und Wunderbarlicher Tier*

Druhý analyzovaný leták vznikl v Konstantinopoli roku 1559. V dolní části tohoto ilustrovaného jednolistu se nacházela textová poznámka s informací, že leták byl vytištěn v Norimberku, zásluhou německého tiskaře, rytce, ilustrátora, umělce a vydavatele Hanse Adama (před rokem 1535–1567/8).³³³ Obdivuhodnou kresbu žirafy, podle níž byla zhotovena ilustrace letáku, vytvořil významný raně novověký malíř a kreslíř Melchior Lorck (1526/1527–1583)³³⁴, v období svého pobytu v Konstantinopoli. Jméno tohoto autora, stejně jako přesné datum a místo vzniku, bylo rovněž uvedeno v textové části letáku. Soudobí čtenáři tak měli možnost získat přesné informace o původu zkoumaného tištěného listu s pozoruhodnou ilustrací, čímž se pravděpodobně zvyšovala jeho důvěryhodnost a atraktivita. Unikátní kresbu Melchiora Lorcka následně převedl do dřevorytu blíže nespecifikovaný umělec s monogramem M. S., o jehož původu nebyly v textu uvedeny žádné další informace.

Textová část tohoto ilustrovaného letáku popsala žirafu jako „*zvláštní a úžasné zvíře*“, jaké autor ještě nikdy předtím nespapřil.³³⁵ Autentickým uvedením podivuhodného a pro autora dosud neznámého exotického zvířete bylo možné podpořit poutavý obsah letáku a podnítit zvědavost jeho čtenářů. Původce letáku uvedl, že zobrazené zvíře se nazývalo *Surnappa* a pocházelo „*ze stejné oblasti*“³³⁶, v níž právě pobýval, tedy z Osmanské říše.

³³³ Informace o životě a původu německého tiskaře, vydavatele a prodejce umění Hanse Adama, jsou z velké části neznámé či dosud neprobádané. Je známo pouze tolik, že aktivně působil a tvořil v Norimberku mezi lety 1535 – 1568. Jeho významným dílem byl například tištěný ilustrovaný list s náboženskou tematikou z roku 1552. Převzato z internetového zdroje:

<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG16865> [15. 4. 2024].

³³⁴ V letáku uváděn jako Melchior Lürig, byl významný umělec dánsko-německého původu, který se narodil přibližně roku 1526/1527 v německém Flensburgu. Byl synem městského úředníka Thomase Lorcka. Roku 1549 získal cestovní stipendium od dánského krále Kristiána III. a kolem roku 1550 se usadil v Norimberku. Lorckova první díla vznikala v době před získáním cestovního stipendia, kdy vytvořil například portrét Martina Luthera. Roku 1551 podnikl cestu do Říma, poté sloužil rodině Fuggerů v Augsburgu. Roku 1555 byl Ferdinandem I. vyslán do Turecka, kde tři a půl roku pobýval v Konstantinopoli. Během svého tureckého pobytu vytvořil mnoho kreseb spatřených cizokrajných zvířat, významných tureckých měst, památek, kulturních událostí, oděvů a národních zvyků, které měly klíčový význam pro poznání tureckého národa a kultury. Po návratu do Evropy působil několik let ve Vídni, kde vytvořil například portrét sultána Suleymana Nádherného z roku 1562. Za zásluhy během turecké cesty byl rovněž povýšen do šlechtického stavu. Od roku 1567 působil v Hamburku, kde vydal brožuru *Ein Liedt vom Türcken und Anti-Christ*. Roku 1574, během svého pobytu v Antverpách, vytvořil knihu pojednávající o sultánu Suleymanovi Nádherném a turecké společnosti. Do roku 1582 působil ve službách dánského krále a roku 1583 zemřel v Kodani. Informace dostupné online:

<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG36177> [15. 4. 2024].

³³⁵ V originále „*Ein seltsam und wunderbarlich Tier, der gleichen von uns vor nie gesehen worden.*“ I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 404, s. 130–131; Wolfgang HARMS – Michael SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI: Die Sammlung der Zentralbibliothek Zürich. Kommentierte Ausgabe Teil 1: Die Wickiana I (1500-1569)*, Tübingen 2005, č. 94, s. 190–191. Překlad autorka.

³³⁶ V originále „*[...] und ist von der erden an mit.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

Název *Surnappa* mohl být převzat od tureckých chovatelů a odborníků, kteří se zvířetem pracovali, nebo jej přihlížejícím pozorovatelům blíže představovali.

Z textu letáku vyplývalo, že hlava žirafy na autora působila jako „*sametová*“³³⁷, čímž pravděpodobně vyjadřoval obdiv k jejímu jemnému a vzácnému vzhledu. Dalším výrazným fyzickým znakem žirafy, který na autora udělal patrně největší dojem, byla její ohromná výška. Zobrazená žirafa byla údajně „*vyšší než pět dospělých mužů*“³³⁸. Tato formulace svědčila o výrazném nadsazení a značném zveličení skutečné výšky žirafy, což bylo pravděpodobně autorovým záměrem. Úmyslné zveličování mohlo sloužit k ozvláštňení letákového popisu, upoutání pozornosti čtenářů, a v neposlední řadě ke zdůraznění mimořádné velikosti zobrazovaného zvířete.

Písemná část letáku rovněž informovala, že žirafa „*má dva růžky železné barvy*“³³⁹. Autor se pravděpodobně úmyslně zaměřoval na podrobnější vzhledové prvky žirafy a jeho pozornost upoutalo neobvyklé zbarvení kostěných parohů, které proto charakterizoval jako „*železné*“. Srst žirafy byla popsána jako „*hladká*“ a krásně zbarvená.³⁴⁰ Líčení dokládalo autorův obdiv ke vzhledu spatřeného exotického zvířete a zdůrazňovalo jedinečnou barvu a kresbu žirafí srsti, které většina ostatních zkoumaných letákových popisů překvapivě nevěnovala takovou pozornost.

Následující textové poznámky podrobněji pojednávají o původu vyobrazení žirafy. Zdůrazňovaly, že „*vše bylo úhledně a pilně*“ vyhotoveno zásluhou Melchiora Lüriga (Lorcka) v Konstantinopoli.³⁴¹ Jelikož byla zásluha Melchiora Lorcka na zhotovení letáku takto vyzdvihována, lze předpokládat, že patřil již v době vydání tisku ke známým a úspěšným umělcům své doby. Samotná osobnost a práce Melchiora Lorcka byla prostřednictvím textového popisu letáku patrně záměrně propagována, což přispívalo k rostoucí popularitě Lorckových kreseb a šíření tištěných letáků, které je obsahovaly. Popis dále hovořil o „*dobřím příteli*“ a převezení kresby, zobrazující „*podivnou věc*“,

³³⁷ V originále „*Sampt auf dem Kopf.*“ I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 404, s. 130–131; W. HARMS – M. SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI*, č. 94, s. 190–191. Překlad autorka.

³³⁸ V originále „*Höher als fünf Mann hoch.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³³⁹ V originále „*Hat zwei Eissenfarbe Hörnle.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁴⁰ V originále „*Glatt an seinem Leib. Von schöner Farb.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁴¹ V originále „*Wie dann solich alles ordentlich und fleißig, Geconterfect ist worden, durch Melchior Lurig zu Konstantinopel*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

do Německa.³⁴² Poslední výpověď písemné části letáku vyjadřovala, že kresba žirafy byla roku 1559 věnována tureckému sultánovi.³⁴³

Ilustrace letáku zobrazovala žirafího samce, vedeného orientálním chovatelem v přírodním prostoru.³⁴⁴ Melchior Lorck dokázal detailně ztvárnit nejen žirafu a jejího chovatele, ale rovněž prvky okolní krajiny, v podobě volné travnaté plochy s několika kameny a menším stromem či keřem na levém kraji ilustrace. Postava chovatele žirafy byla zobrazena bez podrobnějších detailů, spíše v obrysech. Vyobrazený muž, který byl pravděpodobně tureckého původu, měl velkou pokrývku hlavy a tmavý orientální oděv. Žirafu vedl na dlouhém provaze, připojeném k její ohlávce. Figura tureckého chovatele působila velmi drobně a nepatrně, v porovnání s ohromným exotickým zvířetem.

Bezpochyby nejvýraznějším prvkem tohoto zobrazení se stala mimořádně zveličená výška žirafy, v porovnání s výškou jejího chovatele i blízkého stromu. Umělcova snaha zdůraznit neobvyklou velikost žirafy vedla k tomu, že vykreslený exotický živočich byl nejméně pětkrát větší než dospělý muž, stojící v jeho blízkosti. Písemná část letáku definovala velikost žirafy stejným způsobem, takže textový popis se v tomto případě plně shodoval s obrazem. Žirafa působila jako velkolepé a neuvěřitelně vysoké zvíře, jehož unikátní vyobrazení mohlo upoutat pozornost evropských čtenářů. Tímto ztvárněním autor rovněž poukazyval na mírnou a klidnou povahu zobrazeného exotického zvířete, které se, i přes ohromnou velikost a sílu, nechalo bez potíží vést tureckým chovatelem.

Kromě nadsazení celkové velikosti zvířete byla rovněž nerealisticky zveličena délka jeho krku. Umělec záměrně zdůraznil jeden z klíčových vzhledových rysů žirafy, neboť dlouhý krk byl řadou raně novověkých přírodovědců považován za typický znak tohoto exotického zvířete. Přehnaně zobrazená velikost rovněž vypovídala o prvním dojmu umělce z přímého spatření žirafy. Lorck byl pravděpodobně překvapen výškou žirafy a délkou jejího krku, které při kresbě záměrně zvýraznil. Kromě délky krku a celkové velikosti působila vykreslená žirafa poměrně věrohodně.

V souladu s mnoha knižními i letákovými popisy žirafy se jevila přední část těla zobrazeného zvířete mohutnější a vyšší, než část zadní. Umělec též výstižně ztvárnil dlouhé štíhlé nohy a kopyta žirafy, takže byl rovněž obeznámen se skutečností, že je žirafa

³⁴² V originále „[...] und einem guten Freund heraus ins Deutschland, von Seltsamkeit wegen geschickt wieß hie entgegen statt“ I. FAUST – K. BARTHELMMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 404, s. 130–131; W. HARMS – M. SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI*, č. 94, s. 190–191. Překlad autorka.

³⁴³ V originále „Ist dem Türkischen Kaiser daselbst verehret worden im 1559.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁴⁴ Viz obr. 7.

sudokopytník. Hlava žirafy mohla, při bližším zkoumání, svým tvarem a výrazem pozorovateli připomínat hlavu koně. Autor ovšem důkladně ztvárnil malé uši a dva rovné růžky, které byly pro žirafu charakteristické.

Toto vyobrazení, jako jediné ze zkoumaných letákových ilustrací, znázorňovalo také hustou světlou hřívu na hlavě a krku žirafy. Podrobné vykreslení žirafí hřívy, malých uší, růžků a dlouhého ocasu, vypovídalo o detailní znalosti vzhledu zvířete. Jedinou nesrovnalostí mezi letákovou ilustrací a textovým popisem bylo vyobrazení srsti. Zatímco písemná charakteristika žirafy zdůrazňovala krásné zbarvení srsti, v ilustraci nebyla její pestrá kresba vůbec zachycena a zobrazená žirafa měla celé tělo jednobarevné. Je sporné, z jakého důvodu umělec neztvárnil výrazné a typické zbarvení žirafy, přestože jeho kresba údajně vycházela z přímého pozorování. Mohlo se jednat o opomenutí, záměrné potlačení tohoto fyzického znaku žirafy, nebo pozdější úpravu Lorckovy kresby.

Popisovaná ilustrace žirafy, která byla zhotovena podle unikátní kresby Melchiora Lorcka, se rovněž objevila v přírodovědném díle Conrada Gessnera. Gessner ve své zoologické publikaci *Thierbuch (Historia animalium)* použil totožnou ilustraci, již zařadil do závěrečné části kapitoly, pojednávající o vzhledu a vlastnostech žirafy.³⁴⁵ K příslušné ilustraci byl ovšem v Gessnerově díle připojen textový popis, převzatý pravděpodobně z jiného, blíže neurčeného letáku, jehož znění se neshodovalo se zde analyzovaným listem. Tato skutečnost svědčí o mimořádné hodnotě kresby žirafy od Melchiora Lorcka. Většina dalších zkoumaných vyobrazení žirafy se vyskytovala pouze v letáku či literárním díle, pro které byla původně vyhotovena. Zejména letákové ilustrace žirafy se tak stávaly jedinečnou součástí konkrétního tisku. Na rozdíl od ostatních raně novověkých kreseb žirafy, s převážně ojedinělým výskytem, byla kresba Melchiora Lorcka patrně šířena a využívána dalšími autory. Zjištění, že Lorckova kresba žirafy ve společnosti dále kolovala a stávala se součástí literárních děl, dokládá popularitu a velký vliv, který mělo Lorckovo zkreslené vyobrazení žirafy na formování představ raně novověkého člověka o vzhledu tohoto exotického zvířete.

³⁴⁵ Conrad Gessner zařadil tuto ilustraci do závěrečné části kapitoly o žirafě, v níž popisoval jinou možnou podobu zvířete. „*Ein andere Gestalt vorgeñäts Tiers fleißiger abconterfet*“ C. GESSNER, *Thierbuch*, fol. 98r.

5.3 Leták vydaný mezi lety 1560-1577: [...t] hier ist gesehen [...]

Další analyzovaný ilustrovaný leták se zobrazením žirafy byl vytvořen mezi lety 1560–1577. Přesné datum a místo vzniku tohoto ilustrovaného jednolistu nebylo v jeho písemné části blíže určeno. S největší pravděpodobností byl vytvořen na základě přímého spatření žirafy, vystavované v Konstantinopoli, nebo v jižním Německu. Na konci fragmentárního textového popisu letáku se nacházela informace o jeho vytištění v Norimberku, jméno tiskaře však nebylo plně čitelné. Na základě dochované části jména lze vyvodit, že se mohlo jednat o německého tiskaře a umělce Hanse Weigela staršího (1520/1525–1577)³⁴⁶, který vydal rovněž poslední zkoumaný ilustrovaný leták žirafy.

Jelikož se písemná část tohoto letáku dochovala pouze ve fragmentární podobě, nelze s jistotou rozeznat a objasnit její plné znění. Většina textového popisu žirafy byla nečitelná, neboť z pravé strany odstavce chyběly celé úseky textu, případně části jednotlivých slov. Z první věty se jevila čitelná slova: „*Thier ist gesehen*“³⁴⁷, v překladu „*Je/bylo viděno zvíře*“. Přičemž ve slově *Thier* zčásti chybělo první písmeno. Toto uvedení písemné charakteristiky žirafy vypovídalo o skutečnosti, že analyzovaný leták vznikl na základě přímého kontaktu s exotickým zvířetem. Autor poukazoval na skutečné spatření popisované žirafy, aby dosáhl co největší důvěryhodnosti svého líčení, a tím i atraktivity celého letáku. Následující čitelný úsek textu vypovídal o ohromné výšce a velikosti spatřené žirafy, která nejspíše upoutala autorovu pozornost.³⁴⁸ Další slova pravděpodobně vyjadřovala, že list, nebo přímo spatřený živočich, byl někam poslán.³⁴⁹ Autor uvedl, že zobrazenou žirafu spatřil „*na vlastní oči*“³⁵⁰, čímž chtěl pravděpodobně zajistit, aby celé jeho líčení působilo věrohodně a autenticky, pro získání co největší pozornosti soudobých čtenářů.

³⁴⁶ Německý umělec a tiskař Hans Weigel starší se narodil v Augsburgu kolem roku 1520. Od roku 1549 působil v Norimberku. Mezi jeho významné práce patřily portréty kurfiřta Johanna Fredericha Saského, portugalského krále Jana III., Erasma Rotterdamského, Philippa Melanchthona, nebo Hannse Sachse. Vydával listy s náboženskou tematikou a velkoformátová panoramata německých měst. Roku 1577 vydal dílo *Habitus praecipuorum populorum tam virorum quam faeminarum*, obsahující 220 zobrazení krojí. Nelze přesně určit, zda byl Hanns Weigel pouze vydavatelem, nebo také autorem některých listů. Zemřel asi před rokem 1577 v Norimberku. Jeho syn Hans Weigel mladší také pracoval jako tvůrce ilustrací. Převzato z internetového zdroje: <https://portal.dnb.de/opac/showFullRecord?currentResultId=%22118766198%22%26any¤tPosition=1> [11. 4. 2024].

³⁴⁷ I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 405, s. 132–133; W. HARMS – M. SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI*, č. 95, s. 192–193.

³⁴⁸ V originále „*Ist ihnen zu groβen, [...] als es hoch ist.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁴⁹ V originále „*[...] schicket worden*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁵⁰ V originále „*Und ich [...] meinen Augen gesehen.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

Následovalo velké množství plně nečitelných textových úseků, z nichž bylo možné vyvodit, že autor popisoval chůzi a pohyb spatřené žirafy.³⁵¹ Bylo patrné, že kromě pozoruhodných vzhledových znaků žirafy autor charakterizoval také její vlastnosti a chování³⁵², čímž jeho popis získal unikátní význam. Jelikož zmiňoval „*tlamu*“ zvířete³⁵³, mohl pojednávat také o způsobu jeho krmení, stejně jako původce nejstaršího ilustrovaného letáku z roku 1529. Uvedl také, že zvíře bylo „*neškodné*“³⁵⁴ pro člověka, z čehož vyplývalo povědomí o klidné a mírné povaze žirafy. V poslední části textu autor zmiňoval konkrétní údaje, vyjadřující velkou vzdálenost,³⁵⁵ a líčil místo, kde pravděpodobně zobrazenou žirafu přímo spatřil.³⁵⁶ Ačkoliv se písemná část letáku dochovala v útržkovitém a neúplném stavu, bylo možné z textu vyvodit alespoň takovéto základní informace o autorových prvních dojmech ze setkání s žirafou.

Mnohem jasněji mohla ke čtenáři promlouvat detailní ilustrace fragmentárního letáku, zobrazující žirafu, vedenou tureckým chovatelem.³⁵⁷ Podobně, jako u dalších zkoumaných letáků, byly vyobrazené postavy umístěny v otevřeném přírodním prostoru, na jehož povrchu se nacházelo několik kamenů. Mohlo se proto jednat o prostředí louky, nebo pole. Orientální chovatel, který vedl žirafu na dlouhém provaze, byl pravděpodobně tureckého původu, což bylo možné určit podle charakteristického turbanu, dlouhého orientálního oděvu a zahnutého meče u pasu.

Na rozdíl od ostatních analyzovaných letákových ilustrací byla na tomto vyobrazení velikost žirafy, v porovnání s tureckým chovatelem, vystižena věrohodně a odpovídala skutečné výšce zvířete. Umělec se patrně záměrně vyvaroval přehnaného zdůrazňování výšky žirafy a rozhodl se její velikost zaznamenat, co možná nejpřirozeněji. Také zobrazená délka žirafího krku a celková stavba těla působila poměrně autenticky. Velikost přední části těla zvířete opět značně převyšovala tu zadní, stejně jako u všech zkoumaných letákových ilustrací. Vyobrazená žirafa měla štíhlé přední nohy, jejichž délka kontrastovala s kratším vzrůstem silných zadních končetin. Umělec také rozlišil, že

³⁵¹ V originále „[...] für das Tier geht, [...] odern Füßen nach ihm, [...] das es ihn recht antrifft.“ I. FAUST – K. BARTHELMMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 405, s. 132–133; W. HARMS – M. SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI*, č. 95, s. 192–193. Překlad autorka.

³⁵² V originále „Es hat die art an im, das [...] wenn man ihm nichts[...]“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁵³ V originále „...[...] Jem Maul nicht auff die, [...] musz ihme anderthalb, [...] enlegen [...]“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁵⁴ V originále „[...] es ist ungefährlich.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁵⁵ V originále „Siebenhundert [...] zig meil wegs.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁵⁶ V originále „In der Babylonia, das Tier [...] Jraffen.“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁵⁷ Viz obr. 8.

se jednalo o sudokopytníka, podle přesného vykreslení kopyt. Velice zvláštním způsobem byla zobrazena kresba a struktura srsti. Autor se zaměřil na detailní vyobrazení delších chlupů, pokrývajících tělo žirafy, a především na neobvyklé geometrické obrazce, tvořící strukturu její srsti. V tomto případě se nejednalo o věrohodné zobrazení fleků na těle žirafy. Kresba srsti působila spíše jako sled několika vzájemně spojených čar, tvořících různé geometrické obrazce. Tvůrce obrazu patrně nebyl obeznámen se skutečnou podobou žirafí srsti a pokusil se ji znázornit, na základě vlastní zkreslené představy.

Nejbizarnějším způsobem byla zobrazena hlava žirafy, jež na celé ilustraci vůbec nejméně připomínala skutečnou podobu zvířete. Žirafa měla zvláště tvarované nozdry a tlamu, z níž vyrůstalo mnoho dlouhých tmavých vousů. Pozoruhodný výraz žirafy dotvářely mimořádně velké oči, jejichž krásu autor nejspíše záměrně zdůraznil tímto zvětčením. V nepřirozené blízkosti očí žirafy se nacházely dlouhé uši, nad nimiž se tyčily rozvětvené parohy, připomínající jelena. Toto pozoruhodné ztvárnění hlavy žirafy kontrastovalo s věrohodným zobrazením její velikosti a stavby těla. Kromě hlavy zvířete byl nerealisticky vyobrazen také krátký rovný ocas, podobný například ocasu psa. Bylo pozoruhodné, že tvůrce kresby dokázal takto zkombinovat řadu smyšlených vzhledových rysů žirafy se skutečnými prvky její podoby. Důvodem mohla být například situace, kdy autor z pozorované žirafy spatřil zřetelně pouze některé části těla, zatímco jiné, jako hlavu a ocas, neviděl tak jasně, a proto si mohl jejich vzhled sám domýšlet.

5.4 Leták z roku 1570: *Das Wunder Tier*

Poslední ze zkoumaných ilustrovaných letáků byl vydán kolem roku 1570. Stejně jako výše charakterizovaný fragmentární leták³⁵⁸, ani tento ilustrovaný jednolist neobsahoval určení přesného data a místa vzniku. Podrobnější specifikace letáku uváděla dvě možné lokality jeho vytvoření, mohlo se jednat buď o Konstantinopol, nebo blíže neurčené město v oblasti jižního Německa. V dolní části listu se nacházela konkrétní písemná informace, že leták byl vtištěn v Norimberku, v dílně německého tiskaře, rytce a ilustrátora Hanse Weigela staršího, jenž byl také pravděpodobným vydavatelem předchozího, fragmentárně

³⁵⁸ Fragmentárně dochovaný leták [... t] hier ist gesehen [...]nd/ Ist ihnen. I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 405, s. 132–133; W. HARMS – M. SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts*. VI, č. 95, s. 192–193.

dochovaného letáku. Leták rovněž poskytoval jedinečné informace o původci textového popisu. Jednalo se o německého umělce, básníka a dramatika Hannse Sachse (1494–1576)³⁵⁹, jehož jménem byla část letáku opatřena. Za tvůrce dřevorytu, z něhož vznikla ilustrace žirafy, byl považován švýcarsko-německý umělec Jost Amman (1539–1591).³⁶⁰

Textové zachycení i umělecké ztvárnění žirafy na zkoumaném ilustrovaném letáku působilo neobvyklým dojmem. Písemná část listu představila charakterizovanou žirafu jako: „*Das Wunder Tier*“³⁶¹, tedy „*zázračné zvíře*“. Toto výstižné uvedení popisu mělo zdůraznit unikátní vzhled exotického zvířete a přiblížit čtenářům první dojem z jeho spatření. Formulace „zázračné zvíře“ navozovala dojem mimořádné cizosti a vzácnosti popisovaného živočicha. Obdobným způsobem upozorňoval na vzácný význam žirafy také starší ilustrovaný leták z roku 1559. Pro pojmenování zvířete autor užíval označení *Ziraffo*, které patrně vzniklo zkomolením přesného názvu žirafy *Giraffo* či *Giraffe*.

Písemná část letáku ve stručných větách informovala o vzhledu a původu exotického živočicha. Jako místo výskytu byla určena „*turecká země*“, kde zobrazenou žirafu chovali.³⁶² Autor letáku záměrně zdůraznil jediný fyzický rys žirafy, jímž byl nezvykle dlouhý krk. Konkrétně v textu vylíčil, že žirafí krk svou velikostí a délkou připomínal „*eines Lantz knecht langer Spieß*“³⁶³, dlouhé kopí, používané žoldnéřskými pikenýry, lancknechty. Toto připodobnění svědčilo o snaze autora přiblížit čtenářům vzhled žirafy, prostřednictvím vhodného přirovnání ke známým soudobým postavám a předmětům. Text letáku jako jediný nezdůrazňoval velikost žirafy, čímž se vymykal všem starším zkoumaným letákům, které na výšku žirafy shodně upozorňovaly. Celý popis žirafy se

³⁵⁹ Norimberský spisovatel, zpěvák a nadaný umělec Hanns Sachs se narodil roku 1494 do rodiny krejčovského mistra Jörga Sachse. Sám se rovněž vyučil ševcem, od roku 1511 sloužil na dvoře císaře Maximiliána I. v Innsbrucku, kde se začal věnovat zpěvu. Poté se usadil v Norimberku, kde se stal roku 1520 mistrem ševcem. Podporoval myšlenky reformace a učení Martina Luthera, které šířil prostřednictvím svých básnických děl. Napsal více než 6000 literárních skladeb, básní a písní, s rozličnou tematikou. Zemřel roku 1576 v Norimberku. Informace převzaty z internetového zdroje: https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Sachs [15. 3. 2024].

³⁶⁰ Jost Amman byl významný malíř, kreslíř a rytec, narozený v Curychu roku 1539. Pocházel z rodiny švýcarského profesora, díky čemuž získal kvalitní vzdělání. Na počátku své kariéry spolupracoval s předním producentem knižních ilustrací Virgilem Solisem. Od roku 1560 pobýval a tvořil v Norimberku. Amman za svůj život zhotovil více než 1500 dřevorytů s různorodou tematikou, nejčastěji pro knižní ilustrace. Pro frankfurtského nakladatele Sigmunda Feyerebenda například ilustroval přes 50 knižních titulů. Vytvořil rovněž řadu drobných dřevorytů díla *Eigentliche Beschreibung aller Stände auf Erden* od Hannse Sachse. Zemřel v Norimberku roku 1591. Informace převzaty z internetových zdrojů: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Jost_Amman [15. 3. 2024]. https://en.wikipedia.org/wiki/Jost_Amman [15. 3. 2024].

³⁶¹ I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 406, s. 134–135.

³⁶² V originále „*Das man hat im Türkisch Land.*“ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

³⁶³ TAMTÉŽ. Překlad autorka.

jevil poměrně stručný a strohý, v porovnání s detailně zpracovanou ilustrací, která zachycovala řadu dalších zvláštních fyzických znaků zvířete. Písemnou část letáku zakončoval podpis jejího autora, Hannse Sachse.

Bezpochyby nejpozoruhodnější částí letáku byla ilustrace, zobrazující neobvykle působícího exotického tvora.³⁶⁴ Příslušná kresba, na rozdíl od všech ostatních zkoumaných ilustrací, zobrazovala žirafu samostatně, bez postavy tureckého chovatele. Umělec proto mohl spatřit žirafu například v prostředí výběhu, nebo ve volném prostranství, kde nebyla nikým vystavována. Jednalo se o obraz žirafího samce, stojícího na otevřeném travnatém prostoru, z něhož vyčnívalo několik kamenů a malých rostlin. Vyobrazená figura žirafího samce připomínala svým celkovým vzhledem i jednotlivými částmi těla různé živočichy, jejichž fyzickými znaky se umělec patrně inspiroval.

Zobrazená žirafa působila jako veliké mohutné zvíře, jehož přední část těla mnohonásobně převyšovala velikost a sílu části zadní. Patrně nejvýrazněji zveličeným fyzickým rysem žirafy byl dlouhý a silný krk, jehož vykreslená délka přesně odpovídala textovému popisu. Pozoruhodným poznatkem bylo, že kromě neobvyklé výšky zvířete, již zdůrazňovalo mnoho soudobých autorů, znázorňovala tato ilustrace také sílu žirafy. Celková tělesná konstrukce žirafy působila velice silně a mohutně. K tomuto dojmu přispívaly vyobrazené svaly na prsou, zádech a nohách zvířete. Silné zadní nohy a stehna žirafy se dokonce podobaly nohám suchozemských šelem.

V porovnání se zveličeným svalnatým trupem žirafy byla její hlava naopak malá a drobná. Svým podlouhlým tvarem a především rozvětveným parožím připomínala hlavu jelena. Umělec dokonce zvláštním způsobem vykreslil na hlavě žirafy bradku, která se podobala například koze. Velikost uší zobrazil autor poměrně autenticky, stejně jako délku ocasu a tvar kopyt. Nejpozoruhodnějším prvkem celé ilustrace se stala struktura žirafí srsti, jež byla pokryta mnoha kudrnatými „chuchvalci“. Naproti tomu umělec nezobrazil pestrou kresbu žirafí srsti, jíž řada učenců vyzdvihovala jako typický a vzácný vzhledový znak. Jelikož stejným způsobem bylo zbarvení žirafy opomenuto v kresbě Melchiora Lorcka, mohlo se jednat o chybnou inspiraci umělce, nebo jeho neznalost skutečné podoby žirafy. S výjimkou dlouhého silného krku, jehož podoba odpovídala písemné části letáku, byla ilustrace žirafy velice zkreslená. Zobrazený exotický živočich působil téměř jako mytologický tvor z legend, nebo kříženec několika různých zvířat.

³⁶⁴ Viz obr. 9.

6. Žirafy v raně novověkých cestopisech

Zájem o vědecké zkoumání přírody v raném novověku vedl k rostoucímu počtu objevných zámořských cest, jejichž zásluhou docházelo k získávání nových poznatků.³⁶⁵ Zámořská expanze poskytovala přímý přístup k novým exemplářům exotické fauny, čímž umožňovala systematické rozšiřování soudobých přírodovědných znalostí.³⁶⁶ Bližší zkoumání a pozorování exotické fauny přispívalo k odborné klasifikaci mnoha druhů cizokrajných živočichů.³⁶⁷ Mezi významné průkopníky přírodovědného zkoumání patřili nejen zoologové, sběratelé a obchodníci, kteří se exotickými zvířaty a jejich chovem aktivně zabývali, ale také cestovatelé, kteří ve svých dílech poskytovali soupis cizokrajné fauny na vzdáleném území. Z cestopisných děl proto můžeme vyčíst vztah raně novověkého cestovatele k exotickým tvorům a zjistit, které živočichy vnímal jako nebezpečné, krásné, užitečné nebo škodlivé.³⁶⁸

V evropské společnosti raného novověku převládal zájem o zprávy, popisující cizí země a přinášející nové poznatky o vzdálených kulturách i přírodě.³⁶⁹ Proto se cílem mnohých cestovatelů stávalo vydání cestopisné zprávy, líčící jejich putování a získané zkušenosti. Přenos vznikajících zpráv byl ovlivněn okolnostmi dlouhých objevných cest, ale také individuálními zájmy jejich aktérů.³⁷⁰ Od 16. století dokonce vznikaly rozsáhlé soubory doporučení, informující cestovatele o tom, jaké věci mají přednostně pozorovat a zaznamenávat.³⁷¹ Doporučení pro cestovatele umožňovala systematické uspořádání získávaných informací o vzdálených kontinentech a jejich zpřístupňování veřejnosti. Za účelem zkoumání i získávání exotických zvířat probíhaly objevné mise a zoologické expedice. Jednu z prvních zoologických expedic podnikl francouzský přírodovědec Pierre Belon (asi 1517–1564), který se roku 1546 vypravil z Benátek do Řecka, Istanbulu a na Krétu, poté cestoval do Egypta a na Blízký východ. Roku 1553 podal o cestě zprávu ve své knize³⁷², kde se dochovala řada pozoruhodných vyobrazení exotických zvířat.³⁷³

³⁶⁵ S. FÖRSCHLER – A. MARISS, *Die frühneuzeitliche Naturgeschichte*, s. 18–19.

³⁶⁶ P. DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, s. 377.

³⁶⁷ TAMTĚŽ, s. 374–375.

³⁶⁸ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 217–219.

³⁶⁹ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 82.

³⁷⁰ S. FÖRSCHLER – A. MARISS, *Die frühneuzeitliche Naturgeschichte*, s. 20.

³⁷¹ O tomto fenoménu blíže pojednává dílo Lucie Storchové. L. STORCHOVÁ, *Ars apodemica – umění poznat a pochopit cizí kraje*, *Dějiny a současnost* 25, 2003, s. 10–12.

³⁷² Celý název cestopisného díla v překladu zněl: *Cesta do Levanty, pozorování Pierra Belona du Mans s mnoha zvláštnostmi a pozoruhodnostmi Řecka, Turecka, Judska, Egypta, Arábie a dalších cizích zemí*.

³⁷³ Z. ROČEK, *Kronika*, s. 124.

Zatímco některé druhy exotických zvířat byly raně novověkým cestovatelům zcela neznámé, o existenci jiných živočichů byli informováni z antických spisů, středověkých bestiářů, nebo soudobých encyklopedií a kosmografií.³⁷⁴ Tato skutečnost mohla ovlivnit způsoby, jakými setkání s exotickými zvířaty reflektovali. Proto charakteristiky neznámých exotických zvířat a jejich vyobrazení, založená na přímém pozorování, mnohdy odpovídaly skutečnosti více, než popisy známějších exotických zvířat, převzaté z antických pramenů.³⁷⁵ V případě známých a dříve popsanych exotických živočichů někteří cestovatelé, na základě dostupných informací, pouze potvrzovali předem určená očekávání, bez vlastní reflexe. V raně novověkých cestopisech se často objevovala slova „zázrak“ či „zázračný“, jejichž cílem bylo zvýšit záživnost textu. Některá díla nemohla zakrýt skutečnost, že mnohé z údajně pozorovaných bytostí byly smyšlené.³⁷⁶ Většina čtenářů si neměla možnost ověřit, zda byly cestopisné informace pravdivé či smyšlené. Mnozí autoři pro zvýšení věrohodnosti svých textů dokonce uváděli, že popisované tvory viděli na vlastní oči, nebo o nich slyšeli od důvěryhodných osob.³⁷⁷

Vzácná exotická zvířata byla během objevných zámořských cest pozorována nejen ve volné přírodě, ale především v klecích zvířinců a v rukou chovatelů či obchodníků. Proces vystavování exotických zvířat trvale ovlivnil jejich vizuální ztvárnění během následujících staletí.³⁷⁸ Jedna z největších a nejrozmanitějších raně novověkých sbírek exotických zvířat se nacházela na území Osmanské říše. Exempláře tohoto zvířince komentoval účetní britské Levantské společnosti John Sanderson (1560–1627), který žil v Istanbulu na konci 16. století. V jedné ze svých zpráv pojednával o žirafě, pocházející z Egypta: „*Nejobdivuhodnější a nejkrásnější zvíře, které jsem kdy viděl, byl jarraff, krotký jako domácí jelen, červenavé barvy, s bílým chocholem a hřívou. Byl velmi veliký, přední nohy měl delší než zadní, krk velmi dlouhý a hlavu měl jako velbloud, až na dva pahýly rohů.*“³⁷⁹ Tento popis, který nepochybně vycházel z přímého pozorování, vyjadřoval úžas britského cestovatele nad vzhledem spatřené žirafy. Rovněž dokládal reprezentativní význam, jenž autor spatřené žirafě přisuzoval. Neboť její charakteristiku upřednostnil před jinými a známějšími exotickými živočichy, které ve zvířinci nepochybně pozoroval.

³⁷⁴ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 72-73; M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 218.

³⁷⁵ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 218.

³⁷⁶ H.-U. REYER, *Rendezvous der Fabelwesen*, s. 36-37.

³⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 37.

³⁷⁸ C. SIMÕES, *Non-European Animals*, s. 72.

³⁷⁹ A. MIKHAIL, *The Animal*, s. 112. Překlad autorka.

6.1 Cestopisné dílo Kryštofa Haranta

Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic (1564–1621) byl vzdělaný český diplomat a cestovatel, který roku 1598 podnikl objevnou cestu do Svaté země, Egypta a Arábie.³⁸⁰ Průběh svého putování a získané poznatky podrobně vylíčil v díle s názvem *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země žúdské a dále do Egypta*, jež bylo vydáno roku 1608. Tato rozsáhlá a komplexně pojatá publikace byla ve své době považována za vrchol české renesanční cestopisné tvorby.³⁸¹

Kryštof Harant využil systematický způsob klasifikace zvířat, vycházející z antického učení Aristotela, jehož dílem se hojně inspiroval. Klasifikace zvířat byla určena jejich vlastnostmi a přirozeným prostředím, v němž se vyskytovala. Harant přejal od Aristotela rovněž myšlenku, že některá zvířata jsou přirozeně ušlechtilá a „dobrá“, zatímco jiná mají od přírody záporné a „nízké“ vlastnosti. Toto dělení se projevovalo v konkrétních popisech exotických zvířat, kde autor kladl důraz na jejich vrozenou krásu či ošklivost. Žirafa byla zařazována mezi vznešené živočichy s mírumilovnou povahou, zatímco například krokodýl byl líčen jako nebezpečný, obávaný a nemilosrdný predátor.³⁸² Kromě Aristotela čerpal Kryštof Harant z řady dalších antických i středověkých pramenů. Citoval hlavně spisy Plinia Staršího, Plutarcha z Chairóneie (asi 46–asi 127), Claudia Aeliana, Gaia Julia Solina a Ammiana Marcellina. Odkazoval také na středověké autory encyklopedických děl, především Alberta Velikého, Isidora Sevillekého a Vincenta z Beauvais. V neposlední řadě čerpal z věhlasného středověkého cestopisu Marca Pola.³⁸³

Podrobněji se Kryštof Harant rozepisoval pouze o některých exotických zvířatech, která pravděpodobně nejvíce upoutala jeho pozornost. Mezi tyto živočichy patřila právě žirafa, stejně jako například delfín, krokodýl a hroch.³⁸⁴ Popisu jiných exotických tvorů věnoval autor méně prostoru, nebo jejich existenci pouze zmínil v rámci vyprávění, bez

³⁸⁰ O díle Kryštofa Haranta pojednávají v současné české historiografii publikace Marie Koldinské a Aleny Hadravové. M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004; A. HADRAVOVÁ, *Literární inspirace několika přírodovědných popisů v cestopise Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic*, *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, č. 1, s. 95–115.

³⁸¹ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 217.

³⁸² Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRŮŽIC, *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek*, sv. II, Praha 1608, s. 234–238.

³⁸³ A. HADRAVOVÁ, *Literární inspirace několika přírodovědných popisů v cestopise Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic*, *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, č. 1, s. 95–115.

³⁸⁴ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRŮŽIC, *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek*, sv. I, Praha 1608, s. 63–66; TÝŽ, *Putování*, sv. II, s. 234–238, 239–241.

podrobnější specifikace. Mnohokrát byly takto zmiňovány různé druhy ptactva či jedovatých plazů, jejichž charakteristikami se autor blíže nezabýval.³⁸⁵

Popisy zvířat měly formalizovanou podobu, připomínající encyklopedická díla raně novověkých přírodovědců. Harant se zaměřoval nejprve na pojmenování zvířete, které bylo často uvedeno v několika jazycích. Dále líčil vzhled zvířete, především z hlediska neobvyklých fyzických rysů. Nedílnou součástí popisu tvořilo shrnutí charakteru zvířete, jeho vlastností, přirozeného chování a místa výskytu. Kryštof Harant také zdůrazňoval mimořádné schopnosti a morální vlastnosti některých zvířat, týkající se jejich užitečnosti nebo nebezpečnosti pro člověka. Součástí popisu vybraných zvířat bylo vypsání jejich sympatií či antipatií k jiným živočichům a shrnutí jejich koexistence s ostatními živočichy, které bylo zpravidla doplněno autentickými příběhy. Příběhy a znalosti o vzájemném vztahu některých zvířat autor pravděpodobně přejal z antických pramenů, nebo získal na základě pozorování a vyprávění domorodých obyvatel.

Pro přiblížení vzhledu exotických zvířat, která mohla být pro evropské čtenáře obtížně představitelná, využíval Kryštof Harant četná přirovnání ke známým evropským živočichům. Obdobným způsobem přibližovaly podobu neznámých míst a živočichů také dřívější cestopisy středověkých a raně novověkých autorů, jak dokládá dílo Martina Kabátníka. K několika popisům zvířat bylo doplněno jejich přesné zobrazení, cestopis obsahoval celkem deset vyobrazení exotických živočichů.³⁸⁶ Některé ilustrace dokonce mohly vycházet z vlastnoručních kreseb Kryštofa Haranta, pořízených během cesty.

O kvalitě Harantova díla svědčila přepychová titulní strana, v níž byla uvedena informace o rozdělení cestopisu na dva díly. Autor oznamoval, že cesta byla „*léta 1598 šťastně vykonaná*“ a kniha „*pěknými figurami ozdobená*.“ Titulní list zdobila ilustrace, zobrazující tři jezdce na velbloudech v poušti. Zobrazené figury, které měly představovat Kryštofa Haranta se spolucestovatelem Heřmanem Černínem (1576–1651) a arabským tlumočnickem, sloužily k lepšímu znázornění putování. Harant předznamenal, že dílo poskytovalo „*krátké vypsání některých národů a obyčejů jejich, též zemí, krajin, ostrovů a měst, i jiných rozličných věcí*.“³⁸⁷, čímž vystihl jeho komplexní charakter.

³⁸⁵ Drobné ptactvo Kryštof Harant spatřoval během cesty, nebo zaznamenal jako potravu popisovaných šelem a dravců. Často také zmiňoval jedovaté „potvory“, v souvislosti s nebezpečím dalekých zemí.

³⁸⁶ V díle se nacházely kresby krokodýla, delfína, hada, chameleona, okřídleného draka, pštrosa, žirafy, pásovice, hrocha a ichneumona.

³⁸⁷ Tyto informace poskytoval již plný název cestopisného díla.

Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země jůdské a dále do Egypta a velikého města Kairu, [...] také pěknými figurami ozdobená. Jest při tom i krátké vypsání některých národův a obyčejův jejich, též zemí, krajin, ostrovů a měst i jiných rozličných věcí.

Rozsáhlá předmluva objasňovala význam Harantova díla a okolnosti jeho sepsání. Obsahovala mnoho latinských výroků s odkazy na učence, jimiž se autor inspiroval.³⁸⁸ Kryštof Harant rovněž zmiňoval své cestovatelské předchůdce, kteří putovali do Svaté země a Egypta. Jednalo se o Martina Kabátníka a Oldřicha Prefáta z Vlkanova (1523–1565), s jejichž cestopisy byl Harant patrně dobře obeznámen. Vůči jejich poznatkům se však vyjadřoval kriticky. Zpochybňoval zejména hodnotu cestopisných zpráv Martina Kabátníka, které považoval za „*velmi jalové a nepodstatné*.“³⁸⁹ Kritika dřívějších cestovatelů svědčila o odlišné motivaci a průběhu Harantova putování, které podnikl na základě vlastní touhy po objevování cizích zemí a získání nových poznatků. Díky svému vzdělání byl mnohem lépe obeznámen s poměry navštívených oblastí a dokázal se na cestu důkladně připravit. Přestože poukazoval na nebezpečí dalekých zemí³⁹⁰, v jeho díle převažoval poučný a informativní pohled, dokládající užitečnost objevného putování.³⁹¹ Nedílnou součástí cestopisu byla mapa, znázorňující „*země a města, skrze něž*“ autor putoval, která měla pomoci čtenáři aby „*položení jich najíti a spatřiti mohl*.“³⁹²

V prvním díle svého cestopisu Kryštof Harant pojednával o cestě z Království českého do Benátek, přičemž líčil dojmy z pobytu v Benátkách, na Krétě a Kypru. Popsal putování po moři do Svaté země a pobyt ve městě Jeruzalém. Zajímavým způsobem uvedl Chrám Božího hrobu, jehož rozměry srovnával se Svatovítskou katedrálou v Praze.³⁹³ Další putování směřovalo do Egypta, na památnou horu Sinaj, Oreb a svaté Panny Kateřiny, a „*v pouště Arábii ležící*“³⁹⁴, jejichž popisem byl první díl zakončen. Druhý díl cestopisu navazoval líčením cesty z Jeruzaléma do Egypta a „*města Kairu*“³⁹⁵, jehož popisu věnoval Kryštof Harant velký prostor. Z Egypta směřovalo putování do pouště Arábie a k Rudému moři, jež bylo nazýváno „*moře červené*“³⁹⁶. Harant líčil cestu k hoře Sinaj, Oreb a svaté Panny Kateřiny, mnohá památná místa a „*naposledy rozličných národů*

³⁸⁸ Jednalo se například o Aristotela, Homéra, Strabóna, Ptolemaia (asi 85–asi 168), Platona (428/427 př. n. l.–347 př. n. l.) a mnoho dalších.

³⁸⁹ „[...] *však jest je velmi jalově a nepodstatně vypsál, nic jiného nežli své příběhy oznamujíc.*“ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, Předmluva k čtenáři*, nepaginováno.

³⁹⁰ „[...] *jaké lepší rady dáti, nežli milosti boží vřdycky se poroučeti: a ta sama mne skrze všecka ta i nebezpečnosti hrdla, i bídy, nouze, hlad, žízeň, horko, zimu atd. provedla a šťastně do zemi našich křesťanských zase přivedla*“ TÝŽ, *Putování, sv. II*, s. 345.

³⁹¹ Kryštof Harant rovněž doporučoval cestování dalším mladým mužům: „*Již pak jiným mladším podobnou žádost a mysl k projití těch i jiných dalších zemí poroučím.*“ TÝŽ, *Putování, Předmluva k čtenáři, nepag.*

³⁹² TAMTÉŽ.

³⁹³ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. I*, s. 173–177.

³⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 395–399.

³⁹⁵ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. II*, s. 198.

³⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 74.

obyčejové, zlí i dobří, i také krajiny jejich mnohé, v nichž bydlejí“.³⁹⁷ Závěrečná část díla pojednávala o návratu z egyptské Alexandrie do Benátek.

Dílo Kryštofa Haranta bylo unikátní nejen svým rozsahem, ale též celkovou koncepcí a kosmografickým pojetím. Cestopis zahrnoval podrobné topografické popisy cizích zemí a měst, charakteristiky národů, kultur a přírodního bohatství. Mnoho míst Kryštof Harant přirovnával ke známým evropským památkám a městům. Použitím přirovnání a metafor chtěl pravděpodobně zajistit lepší srozumitelnost a přehlednost svého líčení pro čtenáře. V závěrečné části díla se nejvíce projevilo autorovo pojetí světa, který rozděloval na dvě zcela odlišné části. Zřetelně odděloval protiklad mezi „dobrým“ světem křesťanským a „zlou“ barbarií, tedy světem nebezpečným a barbarským. Stejně tak se projevovalo rozdělení na přirozeně „dobré“ či „zlé“ živočichy v popisu exotických zvířat.

K oblibě Harantova díla přispěla též propracovaná grafická stránka. Precizní ilustrace zobrazovaly významná města a stavby, domorodé obyvatele, exotická zvířata a rostliny. Hlavním tvůrcem detailních dřevořezů byl umělec a rytec Johannes Willenberg (1571–1613). Původcem některých kreseb, podle nichž Willenberg tvořil své dřevoryty, přitom mohl být sám Kryštof Harant.³⁹⁸ Na grafickém zpracování díla se podílel rovněž jeden z předních umělců rudolfínského okruhu, Aegidius Sadeler (1568/1570–1625/1629), jenž zhotovil portrét Kryštofa Haranta. Kromě originálních ilustrací sloužily k ozvláštňení díla latinské citáty, verše a hudební texty, jimiž autor doplňoval některé části svého vyprávění.

Charakteristika žirafy se nacházela ve druhém díle Harantova cestopisu a byla zařazena do rozsáhlé XVIII. kapitoly *„O našem se po městě Cairu procházení, a co jsme v něm viděli.*“³⁹⁹ Lze s jistotou určit, že se Kryštof Harant setkal s popisovanou žirafou v hlavním městě Egypta *Cairu*, tedy Káhiře. V rámci podrobného líčení města, které Haranta velmi zaujalo, byla popisována řada zvláštních zvyků, památek a živočichů, jež autor během svého pobytu zaznamenal. Právě v Káhiře se evropským cestovatelům nabízela jedinečná možnost spatřit řadu exotických zvířat, která byla chována, prodávána a vystavována na místním bazaru.⁴⁰⁰

Žirafa byla v Harantově cestopisném díle představena slovy: *„Camelopardalin, zvíře spanilé*“⁴⁰¹, čímž autor vyjadřoval jednoznačný obdiv a zalíbení v jejím vzhledu. Bylo

³⁹⁷ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. II*, s. 1.

³⁹⁸ Dokladem této myšlenky mohou být Harantovy obrazy pyramid. TAMTÉŽ, s. 197.

³⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 198–225.

⁴⁰⁰ M. LENDEROVÁ (ed.), *Zvířata*, s. 226–228.

⁴⁰¹ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. II*, s. 211.

zřejmé, že žirafa představovala pro Kryštofa Haranta zvíře dosud „*nikdy nevidané*“⁴⁰² a proto velice pozoruhodné. Latinské pojmenování *Camelopardalin*, které autor stručně přeložil „*na česko velbloud leopard slove*“⁴⁰³, bylo patrně přejato od antického učence Plinia Staršího, z něhož čerpali mnozí soudobí autoři přírodovědných děl. Kryštof Harant ovšem, v rámci svého líčení žirafy, na Pliniovo dílo nikde přímo neodkazoval.

Základní vzhledové znaky žirafy byly charakterizovány v návaznosti na pojmenování, vycházející z kombinace leoparda a velblouda. Autor uvedl, že „*to zvíře má fleky černé po srsti jako leopard, a dlouhý krk a hlavu co velbloud.*“⁴⁰⁴ Kromě unikátní kresby žirafi srsti a tvaru hlavy Haranta nejvíce zaujal neobyčejně dlouhý krk, který byl často považován za typický vzhledový rys žirafy. Autor odkazoval na jméno starořeckého filosofa a přírodovědce Strabóna⁴⁰⁵ (asi 63 př. n. l.–19/23 n. l.), jehož znalosti se staly jedním z hlavních zdrojů Harantova díla. Strabon podle Haranta informoval, že žirafa „*má přední nohy vysoké, a zadní nízké o polovici*“⁴⁰⁶. Zdůrazňování nepoměru ve výšce předních a zadních nohou žirafy zřejmě souviselo se zvláštností její celkové stavby těla. Velikost a výška přední části těla žirafy vzbuzovala údiv nejen u Kryštofa Haranta, ale rovněž u řady soudobých autorů naučné literatury, cestopisů a letáků.

Kryštof Harant vyjadřoval jednoznačně kladný a obdivný postoj ke vzhledu i chování žirafy. Dokladem bylo například sdělení: „*Velmi pěkné a spanilé zvíře jest a žádnému nic neublíží.*“⁴⁰⁷ Autor patrně obdivoval nejen „*spanilý*“ vzhled žirafy, charakterizovaný vhodnými eufemismy, ale také její mírumilovné chování a neškodnost pro člověka. Zdůrazňováním krásného vzhledu a pozitivních vrozených vlastností zařazoval Kryštof Harant spatřenou žirafu mezi přirozeně „dobrá“ a ušlechtilá zvířata, přátelská vůči lidem.

Dále se autor věnoval původu žirafy, přičemž považoval za „*jistou věc*“, že vznikla spojením dvou různých zvířat, velblouda a leoparda.⁴⁰⁸ Poskytl přesné určení míst, z nichž měla žirafa pocházet, a vysvětlení jejího zvláštního vývoje. Autor se domníval, že „*v městech libyckých a afrických, kdež v pustinách řídkokde voda se nachází, pročež kde místem studěnka jest, tam se všelijaká zvířata a zeměplazové k napájení scházejí, a tehdaž se často trefuje, že pokolení cizí s druhým se spojuje, odkudž rozličné potvory a stvoření*

⁴⁰² K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. II*, s. 211.

⁴⁰³ TAMTÉŽ.

⁴⁰⁴ TAMTÉŽ.

⁴⁰⁵ „*A jak Strabo vypisuje.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁰⁶ TAMTÉŽ.

⁴⁰⁷ TAMTÉŽ.

⁴⁰⁸ „*A jest jistá věc, že z dvojího těch dvou pokolení, jichž obraz nese, pochází.*“ TAMTÉŽ.

pocházejí, jako i toto z velblouda a z leoparda.“⁴⁰⁹ Obdobné vysvětlení zrodu žirafy, křížením dvou různých exotických zvířat u afrických napajedel, nabízela rovněž *Kosmografie česká* z roku 1554.⁴¹⁰ Autor *Kosmografie* přitom odkazoval na Plinia Staršího, od něhož příslušný výklad převzal. Je proto pravděpodobné, že popis Kryštofa Haranta čerpal z textu *Kosmografie české*, nebo přímo z antického spisu Plinia Staršího. Nicméně, Kryštof Harant na znalosti Plinia Staršího ani *Kosmografie české* neodkazoval a předkládal pouze vlastní líčení původu žirafy, bez uvedení dalších zdrojů.

V závěru popisu Harant charakterizoval další možné pojmenování žirafy a jeho původ. Uvedl, že se žirafa nazývá arabsky „*Zarnapa*“.⁴¹¹ Do svého textu zařadil příběh o přivezení žirafy do Evropy a identifikoval autora známějšího pojmenování *Giraffa*. Převzatý popis byl uveden slovy: „*Galeot: Mart: de doct: prom: c: 6 piše*“⁴¹², čímž Harant odkazoval na dílo italského humanistického učenice, lékaře a filosofa Galeotta Martia (asi 1427–1497), který působil na dvoře uherského krále Matyáše Korvína.⁴¹³ Z Martiova díla převzal líčení žirafy, jíž „*za jeho času*“, tedy ve druhé polovině 15. století, přivezl egyptský „*žoldán*“ do Evropy a poslal florentskému knížeti „*Laurentio Medices*“ do Vlach.⁴¹⁴ Znal tudíž příběh slavné „florentské“ či „medicejské“ žirafy, kterou poslal egyptský sultán Qā’itbāy (1416/1418–1496) florentskému vládci Lorenzovi Medicejskému (1449–1492) jako diplomatický dar roku 1487.⁴¹⁵ Galeottus Martius byl s touto významnou událostí patrně obeznámen a její líčení proto zařadil do svého spisu.

⁴⁰⁹ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. II*, s. 211.

⁴¹⁰ Příčinou „*rozličnosti*“ některých exotických zvířat byl podle *Kosmografie české* „*nedostatek vod, neb když se zvěř rozličná k vodě sejde, a vespolek se spojuje, rozličné také, a přirození svému rozdílné potvory plodí.*“ Z. z PÚCHOVA – S. MÜNSTER, *Kosmografie česká*, fol. 142v.

⁴¹¹ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. II*, s. 211.

⁴¹² TAMTÉŽ.

⁴¹³ Galeottus Martius (Galeotto Marzio, Galeotti Marzio) se narodil v italském městě Narni kolem roku 1427. Byl významným humanistickým básníkem, filozofem, astrologem a lékařem. Studoval ve Ferrare a podnikl pout’ do Říma. Od roku 1450 přednášel na univerzitě v Padově a studoval medicínu. Roku 1468 se díky příteli Janu Pannoniovi dostal do Uher a působil na dvoře krále Matyáše Korvína. V 70. letech 15. století přednášel v Bologni a napsal knihu *De incognitis vulgo*, za níž byl obviněn z kacířství a uvězněn. Po propuštění působil v Maďarsku a Itálii, kde sepsal díla věnovaná Matyáši Korvínovi, Lorenzovi di Medici a Karlu VIII. Mezi jeho významná díla patřil lékařský spis *De homine libri II*, nebo spis *De doctrina promiscua liber*, na nějž zde odkazoval Kryštof Harant. Na konci života působil ve Francii. Zemřel pravděpodobně roku 1492. Převzato z internetového zdroje: https://is.muni.cz/do/rect/metodika/VaV/evaluace/2019-ff_filologie/fulltext/4_Bockova_Krystof_Harant_2.pdf [25. 4. 2024].

⁴¹⁴ „*Galeot: Mart: de doct: prom: c: 6. piše, že za jeho času žoldán Egyptský takové zvíře nejprve do Evropy a do Vlach poslal knížeti florentskému Laurentio Medices.*“ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování, sv. II*, s. 211.

⁴¹⁵ A. GROOM, *Exotic Animals*, s. 32–34. Více v kapitole: 4. Žirafy v raně novověké naučné literatuře.

Kryštof Harant rovněž uvedl, že Martius nazýval žirafu „jináče *Giraffa*“ a odkázal na konkrétní část Martiova spisu, v níž bylo pojmenování vysvětleno.⁴¹⁶

Charakteristika Kryštofa Haranta se jevila celkově podrobnější, rozsáhlejší a mnohem odbornější, než starší cestopisné zprávy o žirafách. Pro názornější představení zvířete Harant připojil rovněž originální ilustraci, zachycující podobu spatřené žirafy, v souladu s popisem.⁴¹⁷ Vyobrazení žirafy svým provedením připomínalo obrazy raně novověkých ilustrovaných letáků. Žirafa byla zobrazena v přírodním prostředí, spolu s tureckým chovatelem, který ji vedl na dlouhém provaze. Podoba žirafy se shodovala Harantovým popisem a připomínala skutečný vzhled zvířete. Výška žirafy, v porovnání s velikostí chovatele, byla zachycena věrohodně, bez záměrného zkreslení. Výška předních nohou, stejně jako velikost přední části těla a krku žirafy, se jevila značně zvětšená, oproti malým zadním končetinám. Tmavé fleky na srsti byly vykresleny v souladu s textovým popisem a částečně odpovídaly skutečné podobě. Původce kresby neopomenul znázornit krátkou hřívu na krku žirafy a dva kratší růžky na její hlavě. Jediným nápadným rysem, který odporoval skutečné podobě žirafy, se stal dlouhý ocas z žíní, připomínající například ocas koně. S výjimkou této nesrovnalosti působilo zobrazení žirafy poměrně autenticky. Je proto pravděpodobné, že tvůrce kresby, jímž mohl být sám autor Kryštof Harant, zobrazenou žirafu skutečně spatřil a byl dobře obeznámen s jejím vzhledem.

6.2 Cestopisné dílo Martina Kabátníka

Slavné *Putování*⁴¹⁸ Kryštofa Haranta reagovalo a v určitých ohledech navazovalo na starší cestopisná díla, popisující různým způsobem cesty do Svaté země a Egypta. Jeden z nejvýznamnějších cestopisů s touto tematikou nesl název *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta*⁴¹⁹ a pojednával o putování Martina Kabátníka z Litomyšle, které se uskutečnilo téměř sto let před vznikem Harantova díla. Martin Kabátník z Litomyšle (1428–1503) byl význačný český cestovatel, obchodník, měšťan a především člen Jednoty bratrské, který

⁴¹⁶ „A tentýž jmenuje je jináče *Giraffa*, podle čeho tak sluje to v kapitole 8. vysvětluje.“ K. HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování*, sv. II, s. 211.

⁴¹⁷ Viz obr. 10.

⁴¹⁸ Výše rozebírané dílo *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země júdské a dále do Egypta* z roku 1608.

⁴¹⁹ Celý název Kabátníkova cestopisného díla zněl *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta Martina Kabátníka z Litomyšle a na té cestě sepsání rozličných zemí, krajín, měst a způsobův jich i také obyčejův lidí, vnově vytištěná*.

proslul svým putováním do Svaté země a Egypta mezi lety 1491 a 1492. Martin Kabátník se stal předním představitelem zahraničního poselstva Jednoty bratrské, jež bylo v této době vypraveno, za účelem hledání původních kořenů křesťanského náboženství a jeho poslání. Cesta Martina Kabátníka, s tímto hlavním cílem, směřovala z Litomyšle do Konstantinopole, odtud na Blízký východ, do Jeruzaléma a Egypta, zatímco další zvolení představitelé⁴²⁰ se vydávali na území dnešního Ruska či Turecka. Mecenášem poselstva se stal vlivný východočeský šlechtic Bohuš II. Kostka z Postupic (asi 1450–1505), podporující působení Jednoty bratrské v Litomyšli.

Ačkoliv cesta Martina Kabátníka proběhla v letech 1491 a 1492, jeho dílo *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta*, reflektující všechny prožité události, bylo poprvé vydáno až roku 1539, třicet šest let po smrti samotného cestovatele. Skutečnost byla zapříčiněna tím, že Martin Kabátník neuměl psát a nemohl své cestování sám zaznamenat. Po návratu do Litomyšle se proto rozhodl nadiktovat příběh místnímu městskému písaři a notáři Adamu Bakaláři (konec 15. století–1565)⁴²¹, který Kabátníkovo vyprávění pečlivě zaznamenal a vydal. Cestopis se dočkal několika vydání, což svědčilo o jeho oblíbě v raně novověké společnosti. Po prvním vydání roku 1539 v Litomyšli byl znovu vydán roku 1577 v Praze, následně roku 1639 v Olomouci, a opět v Praze v letech 1691 a 1708.

Litomyšlský písař Adam Bakalář, který se zasloužil o sepsání a vydání Kabátníkova cestopisu, připojil k úvodní části díla vlastní předmluvu s pojednáním o Martinu Kabátníkovi a důvodech jeho putování.⁴²² V cestopisném díle bylo souvisle vylíčeno celé Kabátníkovo putování, jehož první část směřovala z Litomyšle do Konstantinopole. Martin Kabátník popsal řadu procestovaných měst a území Osmanské říše, následně

⁴²⁰ Bratři Lukáš, rytíř Mareš Kokovec a Kašpar z Marek cestovali spolu s Martinem Kabátníkem do Konstantinopole, kde se jejich cesty rozdělily.

„Bohuše Kostka z Postupim, pán na Litomyšli, založil poutníky penězi, aby se u věc tak nákladnou dáti mohli. V březnu 1491 vyjeli z Litomyšle i brali se přes Krakov a Lvov k Sučavě. Z Sučavy Mareš Kokovec dal se do Rus, ostatní putovali do Cařihradu. Zde se Kabátník oddělil od Kašpara z Marek a Br. Lukáše, kterým bylo procestovati někdejší řecko-bulharské země, sám pak s tlumočníkem židem přeplavil se do Malé Asie.“ Josef JIREČEK, *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku, ve spůsobě slovníka životopisného a knihoslovného*, sv. 1, Praha 1875, s. 326.

⁴²¹ O životě a díle Adama Bakaláře se nedochovalo mnoho informací. Je známo, že Adam Bakalář, známý jako Adam Šturm z Hranic, byl raně novověký písař a literát, jehož působení bylo úzce spjato s městem Litomyšl a s činností Jednoty bratrské. Po vystudování Karlovy univerzity působil jako vychovatel a písař rodu Kostků z Postupic. Jeho manželkou byla Ludmila Danielová ze Semanína, dcera zakladatele rodu Danielů ze Semanína. Adam Bakalář se stal učitelem na litomyšlské bratrské škole, městským písařem a vydavatelem. Po roce 1548 byl nucen odejít do exilu v Prusku, kde se angažoval v diplomacii Jednoty bratrské. Po návratu do Čech byl císařem Ferdinandem I. roku 1556 povýšen do vladyckého stavu, získal přízvisko Šturm z Hranic a vlastní erb. Převzato z internetového zdroje: <https://historie-semanin.webnode.cz/kapitoly/a14-adam-bakalar/> [28. 4. 2024].

⁴²² „Kto jest byl a proč jest do Jeruzalema chodil.“ Justin Václav PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jeruzalema a Kaira r. 149–92*, Praha 1894, s. 1–2.

putování do „země *Turkmanské*“⁴²³ a Antiochie, která „*dělí zemi Mouřeninskou se zemi Turkmanskou*“⁴²⁴. V části, pojednávající o cestě do Svaté země, autor vylíčil pobyt v Jeruzalémě, život tamních křesťanů a mnoho svatých míst. Následoval popis putování z Jeruzaléma do Egypta, kde autora zaujala egyptská města a přírodní bohatství. Kabátníkův cestopis uzavíralo pojednání o zpáteční cestě a návratu do Litomyšle.

Kabátníkovu unikátní cestopisné dílo, na rozdíl od většiny raně novověkých cestopisů z pozdějších období, postrádalo systematické členění do jednotlivých dílů či kapitol. Jelikož se Martinu Kabátníkovi nedostalo tak kvalitního vzdělání, jako mnoha pozdějším cestopiscům, je pravděpodobné, že při tvorbě svého díla nevyužíval informace z antických spisů či jiných odborných pramenů. V textu proto neokazoval na jiné významné autory či antické učence. Poskytoval autentické líčení spatřených exotických zemí, které v porovnání s propracovaným cestopisem Kryštofa Haranta, působilo velice spontánně.

Kabátníkovu dílo bylo psáno záživným způsobem, díky němuž působily popisy cizích zemí a národů velmi věrohodně. Přestože se Martin Kabátník zúčastnil objevného putování z pověření Jednoty bratrské, za účelem vyhledávání kořenů původního křesťanství, z jeho práce bylo patrné, že během cest nesledoval pouze náboženské zájmy. Autor barvitě líčil především osobní zážitky z cest. V rámci obsáhlých popisů vyjadřoval obdiv k orientální kultuře a zvyklostem. O cizí země se zajímal rovněž z praktického hlediska, často charakterizoval hospodářství a způsoby obchodování. Největší pozornost byla věnována líčení pobytů ve významných městech Egypta a Svaté země, kde autora zaujaly honosné paláce, mešity, veřejné lázně a systémy kanalizace.⁴²⁵

Přestože Martin Kabátník oceňoval vyspělost mnoha exotických oblastí, jeho celkový postoj k cestování vyzněl poměrně negativně. Autor poukazoval na obavy z cizích zemí a obtížné dorozumění s obyvateli. Patrně se snažil poskytnout jiným cestovatelům praktické varování před hrozícím nebezpečím, které na cestách prožíval.⁴²⁶ Ačkoliv líčení Martina Kabátníka vynikalo svým výpravným zpracováním, díky němuž se v období

⁴²³ „*A odtud jsme jeli do země, kteráž slove Turkmanská.*“ Martin KABÁTNÍK, *Cesta do Jeruzalema*, in: Josef Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země. Ze starých českých cestopisů vybral a upravil Josef Dostál*, Praha 1948, s. 7–24, zde s. 11.

⁴²⁴ M. KABÁTNÍK, *Cesta do Jeruzalema*, in: J. Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, s. 7–24, zde s. 12.

⁴²⁵ Kabátník popisoval například palác, mešitu a systém kanalizace v Burse, nebo lázně v Konstantinopoli. M. KABÁTNÍK, *Cesta do Jeruzalema*, in: J. Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, s. 7–24, zde s. 8–10.

⁴²⁶ „*Protož ktož by chtěl do Jeruzalema jiti aneb do Egypta, musí se k mnohému nebezpečnosti přichystati, kteréhož bez pochybení bude potýkati a cestu nesnadnú bude míti a hladu přimívati a dobrého se bydla nebáti, až se zase vrátí do země, z kteréž jest vyšel.*“ J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jeruzalema a Kaira r. 1491-92*, Praha 1900, s. 77.

raného novověku těšilo čtenářské oblibě, obsahovalo rovněž zeměpisné a etnografické chyby. Nesrovnalosti, na které mohl čtenář v díle narazit, nicméně nezpůsobovaly záměrné zkreslování Martina Kabátníka. Faktické chyby byly zapříčiněny hlavně neznalostí či nedostatečnou informovaností autora.

Charakteristiky exotických zvířat, která nejvíce upoutala Kabátníkovu pozornost, se stávaly součástí popisu navštívených měst, kde byli živočichové vystavováni. Popisy zvířat neměly ustálenou podobu. Autor často uváděl neznámá pojmenování spatřených živočichů, vycházející z domorodých názvů.⁴²⁷ Největší prostor věnoval charakteristice vzhledu exotických zvířat, případně zmiňoval také jejich neobvyklé schopnosti a vlastnosti. Součástí popisu se stávalo uvedení konkrétní příležitosti, při níž byla zvířata spatřována.⁴²⁸ Jelikož řada popisovaných exotických živočichů byla na konci 15. století, kdy Martin Kabátník své putování absolvoval, většině evropských čtenářů zcela neznámá, pokusil se přiblížit jejich vzhled, prostřednictvím přirovnání ke známým evropským zvířatům. Charakteristiky pozorovaných exotických tvorů byly psány zpravidla stručně a sloužily spíše jako doplnění celkového obrazu cizích zemí.

Popis zvířete, jehož vzhledové a povahové vlastnosti odpovídaly vlastnostem žirafy, se nacházel v poslední velké části cestopisu, pojednávající o Egyptu. Konkrétně byla charakteristika zvířete zařazena za kapitolu o městě Káhira, v němž autor žirafu spatřil při příležitosti veřejného vystavování.⁴²⁹ Kabátník nepoužil žádné z mnoha známých pojmenování žirafy, která se vyskytovala v raně novověkých naučných a cestopisných dílech. Představil žirafu jako „*zvíře velmi divné, kteréhož sem prvé nikdy neviděl ani o něm slyšel; kterémuž zvířeti říkají dyavant*.“⁴³⁰ Zvláštní pojmenování „*dyavant*“ bylo pravděpodobně převzato z vyprávění egyptských měšťanů, kteří zvíře takto nazývali. Spatřená žirafa působila na Martina Kabátníka jako podivný a zcela neznámý živočich, jehož podobu se proto rozhodl podrobně zaznamenat a zprostředkovat širší společnosti.

Nejrozsáhlejší část Kabátníkova popisu byla zaměřena na vzhled spatřeného zvířete. V mnoha ohledech se jeho charakteristika žirafy shodovala s později vznikajícími prameny, zejména s cestopisným dílem Kryštofa Haranta, naučnými spisy Conrada Gessnera a Michaela Herra, *Kosmografii českou* Zikmunda z Púchova, nebo s některými

⁴²⁷ Kabátníka zaujali například „*dafinové*“, šakali. Zvířata přirovnával k liškám nebo psům a popisoval, že se v noci přesouvala k městu za potravou. J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech*, s. 13.

⁴²⁸ S exotickými zvířaty se nejčastěji setkával v navštívených cizích městech, většinou na tržišti.

⁴²⁹ J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech*, s. 76; Miloslava VAJDLOVÁ (ed.), *Martin Kabátník. Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta r. 1491-1492*, Litomyšl 2019, s. 136.

⁴³⁰ J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech*, s. 75.

ilustrovanými letáky. Všichni jmenovaní tvůrci v popisu žirafy vycházeli z antických autorů, zejména Plinia Staršího. Martin Kabátník ovšem v textu o žirafě k žádnému z antických učenců neodkazoval a pravděpodobně čerpal pouze z vlastního pozorování, nebo vyprávění domorodých chovatelů. Kabátník zaznamenal typickou velikost a výšku přední části těla žirafy, o níž se přesvědčil vlastním pozorováním. Uvedl, že zvíře „*jest předku vysokého, což sem já mohl rukú nad se vysáhnouti, jedva že sem jemu prsí dosáhl*“.⁴³¹ z čehož vyplývalo autorovo ověření výšky žirafy, které nataženou paží dosáhl nejvýše k prsům. Pro lepší představení celkové podoby zvířete Kabátník specifikoval výšku jednotlivých částí jeho těla: „*Od prsí k hlavě, tak za to mám, že jest tak vysoké jako od země ku prsóm*“.⁴³² Z formulace („*tak za to mám*“) je zřejmé, že autor se řídil vlastní domněnkou a úsudkem při spatření žirafy, jejíž velikost se pokusil zaznamenat.

Kabátníkův popis velikosti exotického zvířete byl ozvláštněn zmínkou o krmení, jemuž přímo přihlížel. Skutečnost, že se stal svědkem krmení žirafy, zdůraznil již v úvodu svého popisu slovy: „*nebo sem se díval, [...]*“.⁴³³ Autor záživně líčil, jak místní lidé žirafě „*z domuov vokny chleba podávali*“ a následně opět zdůraznil výšku zvířete, které „*bylo dvú látrú od země, všudyť jest dosáhlo*“.⁴³⁴ Uvedením konkrétních měrových jednotek, „*látrú*“, se Kabátník snažil co nejpřesněji zaznamenat výšku žirafy. Předkládání konkrétních údajů dodávalo celému popisu dojem věrohodnosti. Kabátníkovu pojednání o krmení žirafy také nepřímou potvrdilo její mírnou povahu. Neboť pozorované zvíře se, navzdory ohromné výšce a síle, chovalo vůči člověku velice přátelsky.

V další části popisu byla opět charakterizována velikost a podoba spatřené žirafy. Kabátník, stejně jako mnozí další autoři, zmiňoval malý vzrůst zadní části těla: „*Zadku pak jest velmi nízkého a krátkého*“.⁴³⁵ Zaznamenal také, že život pozorovaného zvířete byl krátký, což svědčí o autorově komplexním zájmu a snaze získat o živočichovi detailní informace. Kabátník považoval žirafu, v souvislosti s její velikostí a „*s tím životem krátkým*“, za zvíře „*velmi nekřtaltovné*“.⁴³⁶ Staročeským adjektivem „*nekřtaltovný*“ přitom vyjadřoval, že pozorované zvíře působilo jako „*neforemné či nesouměrné*“.⁴³⁷

⁴³¹ J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech*, s. 75.

⁴³² TAMTĚŽ.

⁴³³ TAMTĚŽ.

⁴³⁴ TAMTĚŽ.

⁴³⁵ TAMTĚŽ.

⁴³⁶ „*[...] , protož k té velikosti s tím životem krátkým jest velmi nekřtaltovné*.“ TAMTĚŽ.

⁴³⁷ Převzato z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [20. 3. 2024].

Martina Kabátníka pravděpodobně nejvíce zaujala kůže žirafy, kterou označoval jako „*velmi pěkná, peřestá*“ a jejíž kresbu přirovnával k leopardovi.⁴³⁸ Detailně vylíčil barvu žirafí srsti, na níž „*sú jedna místa bílá pozbádaná a druhá černá, a tak sú jedna podle druhých po všem těle i po nohách.*“⁴³⁹ Přičemž staročeským adjektivem „*pozbádaná*“ autor vyjadřoval, že jsou místa na žirafí srsti „*puntíkováná, či pokrytá malými kolečky*“, v tomto případě typickými skvrnami.⁴⁴⁰ Srst žirafy se rovněž jevila „*velmi hladká*“.⁴⁴¹ Vzhledem k pozornosti, již autor věnoval podrobnému líčení struktury a zbarvení žirafí srsti, tento vzhledový rys patrně považoval za nejpodstatnější. Charakteristika fyzických znaků žirafy byla zakončena popisem její hlavy, která „*jest k zubru podobná.*“⁴⁴² Toto neobvyklé přirovnání se nevyskytovalo v žádném zkoumaném raně novověkém popisu. Hlava žirafy, již mnozí autoři zdůrazňovali, byla nejčastěji připodobňována k velbloudu, na základě antického spisu Plinia Staršího i přímého pozorování. Kabátníkovo přirovnání k zubrovi působilo nezvykle, zvláště kvůli skutečné podobě hlavy zubra, oproti níž je hlava žirafy výrazně odlišná. Lze předpokládat, že Martin Kabátník nebyl schopen přesně zaznamenat vzhled žirafí hlavy a usiloval o přirovnání ke známějšímu evropskému zvířeti. Z tohoto úsilí vzešla zkršená domněnka o podobnosti zubra a žirafy.

Kabátníkův popis žirafy uzavírala zmínka o jejím mírumilovném chování. Autor zdůraznil, že o zvířeti nikdy neslyšel, „*by statečné bylo anebo co divého činilo*“⁴⁴³, čímž shrnul podstatu klidné a mírné povahy žirafy. Text zároveň vyjadřoval autorův neutrální postoj vůči chování žirafy, které považoval za nezajímavé. Kabátníkovo pojednání o povahových vlastnostech žirafy se jeví poměrně strohé, v porovnání s předcházejícím líčením jejího vzhledu, které obohacoval eufemismy a barvitými přívlastky. Povaha žirafy tudíž neupoutala autorovu pozornost natolik, jako její mimořádný vzhled. Kabátník zakončil charakteristiku žirafy líčením situace, kdy egyptští chovatelé „*vodili se s ním po městě, ukazující je lidem.*“⁴⁴⁴ Opět nepřímě zaznamenal mírné chování vystavované žirafy, která patrně vzbuzovala velký obdiv všech přihlížejících. Sám pravděpodobně žirafu pozoroval a blíže charakterizoval právě při této příležitosti. Celkově se charakteristika žirafy v díle Martina Kabátníka jevila stručnější a výpravnější, v porovnání s odborným dílem Kryštofa Haranta proto působila spíše laicky.

⁴³⁸ J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech*, s. 75.

⁴³⁹ TAMTĚŽ.

⁴⁴⁰ Převzato z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [20. 3. 2024].

⁴⁴¹ J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech*, s. 75–76.

⁴⁴² J. V. PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech*, s. 76.

⁴⁴³ TAMTĚŽ.

⁴⁴⁴ TAMTĚŽ.

7. Závěr

Hlavním tématem bakalářské práce bylo zkoumání obrazu vybraného exotického zvířete v raně novověkých písemných pramenech. Různorodé charakteristiky žirafy se nacházely v dílech naučné literatury, cestopisech a ilustrovaných letácích ze 16. století, z nichž práce primárně vycházela. Pro poskytnutí uceleného obrazu o vnímání zvířete bylo nutné analyzovat nejstarší zmínky o něm, které se objevovaly v antických a středověkých spisech, a porovnat jejich obsah se zkoumanými raně novověkými texty. V mnoha případech se projevila přímá návaznost raně novověkých popisů žirafy na dříve získané poznatky antických autorů, dokládající obecné tendence přejímání antických tradic. Práce však prokázala, že díla raně novověkých autorů přinášela též nové poznatky o exotickém zvířeti, vycházející z přímého pozorování, subjektivních pocitů, nebo soudobých zdrojů.

Zkoumání pohledu na exotické zvíře v historických pramenech je součástí rozsáhlé a interdisciplinární tematiky dějin zvířat, zahrnující přístupy animal studies a human-animal studies. Úvodní kapitola práce proto definovala obory animal history, animal studies a human-animal studies, charakterizovala jejich vývoj v zahraniční i české historiografii a zdůraznila význam těchto směrů v současném historickém bádání. Kapitola byla rovněž věnována vymezení použité metodologie a pramenné základny, představení základních badatelských otázek a stanovení hlavních cílů práce.

Zásadními prameny pro tvorbu práce byly raně novověké ilustrované letáky a díla naučné literatury. Jelikož hlavním záměrem bylo zkoumání způsobu, jakým tyto prameny reflektovaly vzhled a chování žirafy, stalo se nedílnou součástí práce přiblížení významu ilustrovaných letáků a naučné literatury v raně novověké společnosti. Druhá kapitola zprostředkovala představení ilustrovaných letáků, jako informačních a komunikačních médií, která v 16. století získávala zásadní vliv na veřejné mínění. V kapitole byly vymezeny definice letáků, okolnosti jejich šíření, pestré funkce a varianty obsahu, který přenášely. Z celkové analýzy raně novověkých ilustrovaných letáků vyplývá, že jejich klíčovou předností bylo spojení textu a obrazu, které přispívalo k oblíbě a účinnosti sdělení. Jednalo se o masová média, přenášející jednoduché a záživné sdělení, které mělo být zprostředkováno co nejširšímu okruhu recipientů z různých společenských vrstev.

Vedle ilustrovaných letáků byla v kapitole popsána klíčová role naučné literatury. Vznik odborných textů souvisel s celkovým rozvojem vzdělání a zkoumání přírody. Produkce naučné literatury byla nákladnější, proto se odborné spisy nacházely ve šlechtických knihovnách a měly hodnotu pro představitele vyšších společenských vrstev.

Pro účely bakalářské práce byla zásadní charakteristika přírodovědných poznatků, jejichž vývoj zahrnoval zkoumání exotických živočichů. Celková analýza ilustrovaných letáků a textů naučné literatury prokazuje, že se jednalo o zcela odlišné prameny, které byly produkovány různým způsobem a přenášely rozdílné sdělení. Přesto se v těchto pramenech nacházely charakteristiky vybraného exotického zvířete, které obsahovaly zásadní souvislosti a dokládaly vzájemné reakce.

Třetí kapitola byla věnována zkoumání obrazu žirafy v antických a středověkých pramenech. Aby práce poskytla ucelený přehled o vývoji pohledu na toto exotické zvíře, byly analyzovány popisy žiraf ve vybraných antických a středověkých pramenech, které se stávaly inspirací raně novověkých textů. V souvislosti se zkoumáním konkrétních spisů byly uvedeny obecné informace o významu exotických zvířat v antické a středověké kultuře. Jelikož vnímání exotických zvířat v antice a středověku úzce souviselo s jejich symbolickým významem, byla v práci reflektována rovněž dobová symbolika. A v rámci zkoumání bylo zjištěno, že žirafa nenabývala silného symbolického významu. Kapitola přednostně analyzovala popis žirafy Plinia Staršího, neboť většina raně novověkých děl na Pliniův spis přímo odkazovala a považovala jej za základní zdroj informací o exotickém zvířeti. Plinius charakterizoval především vzhledové rysy žirafy. Obdobným způsobem postupovala většina středověkých autorů, jejichž texty zaznamenávaly hlavně vzhled žirafy, zatímco chování popisovaly s menším zájmem. Zásadní skutečností o žirafě, kterou Plinius uvedl a kterou přejímala řada středověkých a raně novověkých přírodovědců, byla podobnost s leopardem a velbloudem, od níž byl odvozen latinský název *Camelopardalis*. Z celkového zkoumání pohledu na žirafy v antice vyplývá, že získávaly největší význam v praxi veřejného vystavování a darování. Většina antických popisů uváděla konkrétní příležitost spatření žirafy, během Caesarova triumfu roku 46 př. n. l. Žirafa byla často uváděna jako jeden ze vzácných exemplářů v dobových zvěřincích.

Obdobným způsobem bylo na žirafu nahlíženo ve středověku. Přestože středověké vnímání světa bylo ovlivňováno symbolikou, v pohledu na význam žirafy přetrvával spíše přírodovědný zájem. Výskyt žirafy v evropském prostředí byl zaznamenán v souvislosti s jejím darováním císaři Fridrichu II. roku 1261, neboť se jednalo o jednu z výjimečných příležitostí darování žirafy v evropských dějinách. Bestiáře popis žirafy většinou nezahrnovaly, neboť pro ni nezavedly silný symbolický význam. Vzhled žirafy reflektovaly encyklopedické spisy, vycházející z antických poznatků. Přetrvávala antická představa podobnosti žirafy s velbloudem a leopardem, nebo časté vyjadřování obdivu

k barvě žirafí srsti. Kromě názvů, vyplývajících z latinského *Camelopardalis*, zavedly středověké popisy pojmenování *Anabulla*, *Oraflus* či *Gyrsaunt*. Ve středověkých dílech se objevovalo zdůrazňování velikosti přední části těla žirafy. Tento vzhledový rys se objevil již v antických popisech, středověké texty jej zdůrazňovaly, a následně byl přebírán raně novověkými autory. Zkoumání antických a středověkých popisů žirafy dokládá, že základní znalosti o jejím vzhledu a chování pocházely z antických tradic, na něž většina středověkých autorů navazovala s případným doplněním vlastních poznatků.

Následující kapitoly tvořily jádro práce, spočívající ve zkoumání raně novověkých popisů žirafy. Ve třech kapitolách byl postupně charakterizován pohled na žirafu v naučných přírodovědných dílech, ilustrovaných letácích a cestopisech. Obrazu žirafy v přírodovědných dílech se věnovala čtvrtá kapitola. Konkrétně byly zkoumány popisy žiraf v německých zoologických dílech Conrada Gessnera a Michaela Herra, a v *Kosmografii české* Zikmunda z Púchova. V přírodovědných dílech byl popisu žirafy věnován zpravidla menší prostor, jelikož autoři kladli důraz na líčení nebezpečných exotických živočichů či hospodářských zvířat, jejichž popisy se jim jevily přínosnější. V díle Conrada Gessnera byla žirafa zařazena mezi exotické kopytníky, zatímco dílo Michaela Herra postrádalo systematické řazení živočichů. V *Kosmografii české* byla žirafa řazena mezi „spotvořilá“ exotická stvoření, vznikající zvláštním způsobem. Popisy žirafy v díle Conrada Gessnera a *Kosmografii české* čerpaly především z poznatků Plinia Staršího, od něhož převzaly pojmenování *Camelopardalis* a přirovnání k velbloudu a leopardovi. Nejvíce se Pliniovým spisem inspirovala *Kosmografie česká*, která převzala připodobnění krku žirafy ke koni a nohou k volu. Michael Herr naopak využil specifické pojmenování *Serapha* či *Musquelibet* a v popisu žirafy nevycházel z Plinia Staršího.

Ve všech naučných dílech byla zdůrazňována zvláštní kresba žirafí srsti. Výšku žirafy naopak přírodovědné popisy značně umenšovaly. V dílech Conrada Gessnera a Michaela Herra byla vyzdvihována velikost přední části těla žirafy, čímž jejich popisy navazovaly na antické a středověké poznatky. Dílo Michaela Herra a *Kosmografie česká* podrobně zaznamenávaly vzhled žirafy, zatímco její povahové vlastnosti upozadily. Popis Conrada Gessnera vyzdvihoval její poslušnost a mírumilovnost, jako vlastnosti přínosné pro člověka. Rozdíly přírodovědných popisů spočívaly také v použitém jazyce. Zatímco Gessnerovo líčení bylo subjektivně zabarvené a vyjadřovalo obdiv ke vzhledu a povaze žirafy, líčení Michaela Herra se jevilo spíše objektivní. V *Kosmografii české* byly vyjadřovány subjektivní dojmy prostřednictvím výrazů „rozličný“ či „podivný“.

Z celkové analýzy bylo patrné, že přírodovědné texty raně novověkých učenců nepředstavovaly pouhý opis antických a středověkých pramenů. Přestože většina autorů vycházela z antických tradic, přinášely texty Conrada Gessnera, Michaela Herra i *Kosmografie české*, řadu nových poznatků a originálních informací. Conrad Gessner subjektivně zdůraznil dlouhý štíhlý krk žirafy a její velké oči. Rovněž zprostředkoval poznatky o pohybu žirafy, které patrně vycházely z přímého pozorování. V díle Michaela Herra získaly velký význam unikátní informace o lékařském využití žirafy, které se neobjevily v žádném jiném prameni. Unikátní přínos *Kosmografie české* spočíval ve vysvětlení původu žirafy, křížením velblouda s leopardem, čímž autor navazoval na základní znalost Plinia Staršího. Součástí díla Conrada Gessnera se stalo zařazení nespécifikovaného ilustrovaného letáku, který měl zprostředkovat jiný pohled na podobu žirafy. Tato skutečnost prokázala přímou souvislost a reakci přírodovědného díla na dobový ilustrovaný leták. Protože se jednalo o letákovou ilustraci, která vznikla na základě kresby Melchiora Lorcka, dokládá tento poznatek rovněž velký vliv Lorckova obrazu, podle něhož byly v evropské společnosti utvářeny představy o vzhledu žirafy.

V páté kapitole byl analyzován obraz žirafy v raně novověkých ilustrovaných letácích. Jednalo se o čtyři německé ilustrované letáky, vydané během 16. století v Norimberku. Přestože letáky vznikaly ve stejném městě, s poměrně krátkým časovým odstupem, objevovaly se v jejich textech a ilustracích nápadné rozdíly. Zkoumané letákové popisy byly zpravidla uvedeny nápaditým titulem, pro upoutání pozornosti. Autoři představovali žirafu jako „*zvláštní*“, „*úžasná*“, „*záračná*“ a dosud nevídané zvíře, čímž zdůrazňovali její unikátní význam. Všechny ilustrované letáky poukazovaly na přímé spatření žirafy, podle něhož byl vyhotoven jejich textový popis či obraz zvířete. V textu zdůrazňovaly spatření zvířete „*na vlastní oči*“ a uváděly konkrétní místo, jímž byla zpravidla Konstantinopol, nebo v případě nejstaršího letáku z roku 1529 Florencie. Pro potvrzení věrohodnosti letákového sdělení byl také užíván výraz „*recht kunterfeckt*“, vyjadřující jednoznačnou důvěryhodnost. Unikátní výpovědní hodnotou disponoval nejstarší leták z roku 1529, který vznikl v souvislosti s konkrétní historickou událostí. Leták vznikl při přímém spatření žirafy, kterou roku 1529 daroval sultán Suleyman I. Nádherný florentskému vládci Lorenzovi de Medici. Událost měla pro vnímání žirafy v evropském prostředí zásadní význam a představovala jednu ze vzácných příležitostí darování žirafy evropskému panovníkovi. Je pravděpodobné, že soudobé popisy a ilustrace žirafy, nejen v tištěných letácích, vznikaly v reakci na tuto událost.

Ilustrované letáky pracovaly s různými způsoby pojmenování žirafy. Vycházely z možné záměny žirafy a velblouda (pojmenování *Drummetare*), z arabského názvu *Zarnapa* (pojmenování *Surnappa*), nebo z běžného názvu *Giraffe* (pojmenování *Ziraffo*). Všechny letáky zdůrazňovaly výšku žirafy, jíž považovaly za typický vzhledový znak. Ilustrované letáky, stejně jako soudobé přírodovědné popisy a cestopisy, vyzdvihovaly rozdíl velikosti přední a zadní části těla žirafy, čímž se projevila vzájemná inspirace všech uvedených pramenů. Ve všech letácích byl zdůrazňován dlouhý štíhlý krk žirafy, zbarvení její srsti zmiňovaly v menší míře. Hlavní částí letákových popisů byla charakteristika vzhledu žirafy, zatímco povahovým vlastnostem věnovaly menší pozornost. Stručný popis chování žirafy se objevil ve dvou zkoumaných letácích, v souvislosti s líčením jejího krmení, o kterém pojednával také dřívější cestopis Martina Kabátníka. Je tedy pravděpodobné, že původci letáků se inspirovali soudobými cestopisnými zprávami. Fragmentárně dochovaný leták rovněž pojednával o pohybu žirafy, který byl dříve charakterizován v přírodovědném díle Conrada Gessnera. Tato skutečnost je dalším dokladem vzájemné inspirace raně novověkých letáků a naučných děl.

Letákové ilustrace nejčastěji zobrazovaly žirafu s postavou tureckého vodiče. Obrazy žirafy ze 16. století tak mohly reagovat na událost jejího darování, neboť roku 1529 byl spolu s žirafou darován do Florencie také její pečovatel. Zásadní význam měla ilustrace letáku z roku 1559, zhotovená podle kresby Melchiora Lorcka. Jelikož totožná ilustrace se nacházela v díle Conrada Gessnera, je pravděpodobné, že obrazy žirafy, vycházející z Lorckovy kresby, byly šířeny a využívány v letácích i přírodovědných dílech. Lorckovo zobrazení, znázorňující mimořádně nadsazenou výšku žirafy v porovnání s člověkem, proto ovlivňovalo soudobé vnímání a formovalo zkreslené představy vzhledu žirafy.

Celková analýza letáků prokázala, že většina ilustrací se plně neshodovala s textovým popisem, který je provázal. Jednotlivé ilustrace se výrazně lišily a každá představovala originální způsob vnímání žirafy, proto lze s jistotou určit, že nevznikaly na základě totožné předlohy. Textové popisy žirafy v jednotlivých letácích naopak vykazovaly více společných rysů. Navzdory původnímu očekávání a předpokladu, že ilustrované letáky ze 70. let 16. století budou zobrazovat žirafu věrohodněji a realističtěji, než starší prameny, byl prokázán opačný poznatek. Nejstarší ilustrovaný leták, který vznikl v reakci na darování žirafy roku 1529, poskytoval nejvěrohodnější obraz. Jedinou nesrovnalostí byla zmenšená výška žirafy, která se vymykala textovému popisu letáku a jejímž důvodem mohlo být spatření mláděte žirafy. Ilustrace posledních dvou letáků, které

vznikly zhruba 40 let po vydání nejstaršího zobrazení žirafy, byly paradoxně mnohem zkruslenější a poskytovaly zcela nevěrohodný obraz exotického zvířete.

Šestá kapitola práce byla věnována obrazu žirafy v raně novověkých cestopisech Martina Kabátníka a Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic. Příslušná cestopisná díla poskytovala pohled na vnímání žirafy v různých dějinných epochách, neboť vznikala s téměř stoletým časovým odstupem. Nadto autoři cestopisů pocházeli z různých společenských vrstev, měli rozdílnou úroveň vzdělání a odlišný způsob přípravy na cestu. Popisu žirafy byl v obou cestopisných dílech věnován poměrně velký prostor, neboť autoři zaujal její vzhled i chování. Žirafa byla charakterizována v souvislosti s přímým spatřením v egyptské Káhiře, kde probíhalo její vystavování. U obou autorů byl patrný odlišný první dojem ze spatření žirafy. Zatímco Kryštof Harant v popisu žirafy vyjádřil kladný postoj, text Martina Kabátníka byl spíše neutrální. Cestovatelé zdůrazňovali, že pro ně žirafa představovala dosud neznámé a „*nikdy nevidané*“ zvíře. Tyto formulace se objevovaly též v raně novověkých ilustrovaných letácích, z čehož vyplývá vzájemná inspirace pramenů a možnost, že ilustrované letáky přebíraly některé formulace z cestopisných zpráv pro zvýšení věrohodnosti svého popisu.

Popis žirafy v díle Kryštofa Haranta čerpal z antických zdrojů, čímž se jeho obsah blížil charakteristikám soudobých přírodovědných děl. Snažil se shromáždit komplexní informace o zvířeti, proto využil tři možné názvy (*Camelopardalin*, *Zarnapa* a *Giraffa*), pocházející z různých zdrojů. Martin Kabátník naopak vycházel z vlastního pozorování a využil unikátní domorodé pojmenování *dyavant*. Oba cestopisy věnovaly pozornost vzhledu i chování zvířete. Popis Kryštofa Haranta zdůraznil podobnost žirafy s velbloudem a leopardem, čímž navazoval na Plinia Staršího, nebo soudobé přírodovědné texty. Harant se mohl v popisu žirafí srsti inspirovat také dílem Martina Kabátníka, který její unikátní kresbu hodnotil jako klíčový vzhledový rys. Oba cestovatelé zdůrazňovali výšku a dlouhý krk žirafy, v souvislosti s nadměrnou velikostí přední části těla. Kryštof Harant přitom odkazoval na antického filozofa Strabóna, zatímco Martin Kabátník zdůraznil vlastní měření. V popisu Martina Kabátníka se objevilo přirovnání hlavy žirafy k zubrovi, které pravděpodobně vycházelo ze snahy autora o připodobnění žirafy ke známému evropskému zvířeti.

Chování žirafy vnímali oba autoři jako mírné a poslušné. Kryštof Harant „dobrou“ povahu žirafy spíše obdivoval, zatímco Martin Kabátník pouze konstatoval, že žirafa není nějak divoká. V souvislosti s chováním žirafy bylo v díle Martina Kabátníka líčeno její

krmení chlebem z oken vysokých domů. Jelikož totožný popis se nacházel v ilustrovaných letácích z pozdější doby, je pravděpodobné, že se tvůrci letáků inspirovali Kabátníkovým vyprávěním. V díle Martina Kabátníka se také nacházel unikátní poznatek o krátkém životě žirafy, který pravděpodobně získal od domorodých chovatelů.

Dílo Kryštofa Haranta informovalo o vzniku žirafy křížením velblouda a leoparda u afrických napajedel, čímž autor navazoval na text *Kosmografie české* či Plinia Staršího. Zrození žirafy však líčil, jako by se jednalo o dosud neznámou skutečnost. Popis Kryštofa Haranta zahrnoval také unikátní líčení „florentské“ žirafy, kterou roku 1487 daroval egyptský sultán Qā'itbāy Lorenzovi Medicejskému. Zdrojem Harantových informací byl učenec Galeottus Martius, který darovanou žirafu přímo spatřil. Skutečnost, že darování žirafy bylo reflektováno nejen soudobými autory, ale také pozdějšími prameny, dokládala klíčový význam výskytu žirafy na evropském dvoře. Součástí Harantova cestopisu byla ilustrace žirafy, připomínající dříve vzniklé ilustrace tištěných letáků, což svědčí o možné inspiraci grafických předloh a vývoji obrazů žirafy v raně novověkých pramenech.

Celkově bylo vnímání žirafy v raně novověkých pramenech ovlivňováno různorodými podněty a vycházelo jak z antických a středověkých zdrojů, tak z aktuálních soudobých poznatků i přímého pozorování. Přestože bližší charakteristiky se lišily, v závislosti na druhu pramene, který je poskytoval, obecně byla žirafa vnímána pozitivně a spojována s kladnými vlastnostmi. Velkou pozornost autoři věnovali vzhledu žirafy, díky němuž byla považována za jedno z nejkrásnějších a nejvzácnějších exotických zvířat. Žirafa byla raně novověkým pozorovatelem vnímána jako přirozeně dobré a mírumilovné zvíře, jehož chování nebylo nebezpečné člověku. Za klíčové vzhledové rysy žirafy považovala většina autorů velikost přední části těla a zbarvení srsti. Výška žirafy byla zdůrazňována pouze v letácích a cestopisech, zatímco přírodovědné texty ji příliš nezohledňovaly.

Přírodovědné texty popisovaly žirafu spíše vědeckým způsobem a nepoukazovaly na konkrétní příležitost jejího spatření. Ilustrované letáky a cestopisy naopak zdůrazňovaly přímé spatření žirafy, na základě kterého vznikl autentický popis. Dva zkoumané prameny přitom reflektovaly konkrétní historickou událost daru žirafy, která měla v evropském prostředí ojedinělou hodnotu. Pravděpodobně největší význam mělo v raném novověku darování „florentské“ žirafy z roku 1487, o němž pojednávalo cestopisné dílo Kryštofa Haranta. Příležitost darování žirafy do Florencie popisoval rovněž nejstarší ilustrovaný leták, v reakci na její spatření roku 1529. Ilustrované letáky dále vyzdvihovaly zajímavé a neobvyklé rysy žirafy, jejichž zveličováním chtěly dosáhnout větší atraktivity.

Historický vývoj pohledu na žirafu reflektovaly zejména raně novověké přírodovědné texty a cestopisy. Autoři těchto pramenů čerpali základní znalosti z antických spisů, k nimž připojovali nové informace o konkrétním chování žirafy, vycházející z vlastního pozorování. Mezi přírodovědnými spisy a cestopisnými zprávami se projevila vzájemná inspirace. Práce Conrada Gessnera dokládala unikátní praxi zařazování letákových popisů a ilustrací do přírodovědných děl. Ilustrované letáky poskytovaly celkově nejrozmanitější charakteristiky žirafy a často se inspirovaly cestopisnými zprávami. V rámci výzkumu se projevila také vzájemná souvislost jednotlivých naučných děl a jednotlivých cestopisů, které vznikaly s delším časovým odstupem. Ilustrované letáky, navzdory původnímu očekávání, naopak neprojevovaly vzájemné souvislosti a reakce. Každý z nich poskytoval originální zobrazení žirafy, které mohlo oslovit široký okruh recipientů. Je tedy pravděpodobné, že v evropské společnosti raného novověku kolovaly různorodé představy o podobě žirafy, ovlivněné produkcí vzájemně odlišných pramenů.

Význam bakalářské práce spočíval v podrobné analýze vnímání a zobrazování žirafy v raně novověkých pramenech z evropského prostředí. Práce představuje dílčí příspěvek, přináležící k obecnému proudu bádání o exotických zvířatech, který se projevuje v současné české i zahraniční historiografii. Budoucí výzkum by se mohl zaměřit na další exotická zvířata z afrického kontinentu, která byla v raně novověkých pramenech popisována. Jelikož žirafa představovala kladné a pozitivně vnímané exotické zvíře, mohlo by být přínosným rozšířením práce zkoumání záporně vnímaného exotického zvířete a komparace odlišných pohledů na živočichy v pramenech. V rámci budoucí práce by mohl být zkoumán například obraz krokodýla či hrocha. Dále by se práce mohla zaměřit na zkoumání exotických tvorů se silnějším symbolickým významem, než byl pozorován u žirafy, a ve větší míře zohlednit vnímání exotických zvířat ve středověkých bestiářích či raně novověké symbolické komunikaci. Budoucí výzkum by mohl zahrnovat interpretaci obrazu exotických zvířat v hmotných a ikonografických pramenech, jež nebyly v rámci této práce analyzovány. Dalším možným východiskem budoucí práce by bylo rozšíření časového rozsahu a zkoumání obrazu exotického zvířete v pramenech, vznikajících od 17. století dále, případně až k moderním dějinám. Budoucí zkoumání by tudíž mohlo zahrnovat větší množství exotických živočichů, interpretovat jejich význam v dalších typech pramenů a reflektovat jejich vnímání v delším časovém období.

8. Obrazové přílohy

- Obrázek 1:** Vyobrazení žirafy ve středověkém přírodovědném díle *Der Naturen Bloeme* vlámského učenice Jacoba van Maerlanta. Jacob van MAERLANT, *Der Naturen Bloeme*, 1340–1350, fol. 50v. Digitalizovaná verze rukopisu: <https://galerij.kb.nl/kb.html#/nl/dernaturenbloeme/page/52/zoom/3/lat/-43.13306116240613/Ing/-16.34765625> [24. 6. 2024]. 107
- Obrázek 2:** Barevné vyobrazení žirafy ve středověkém bestiáři, pocházející pravděpodobně ze 14. století. Převzato z internetové stránky: <https://bestiary.ca/beasts/beast4722.htm> [24. 6. 2024]. 107
- Obrázek 3:** První ilustrace žirafy v raně novověkém přírodovědném díle Conrada Gessnera. Conrad GESSNER, *Thierbuch. Das ist ein kurtze beschreybung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden und in wassern wonend*, Zürich 1563, fol. 97v. 108
- Obrázek 4:** Druhá ilustrace žirafy v díle Conrada Gessnera, pocházející z dobového ilustrovaného letáku. Ilustrace vycházela z kresby Melchiora Lorcka. Conrad GESSNER, *Thierbuch Das ist ein kurtze beschreybung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden und in wassern wonend*, Zürich 1563, fol. 98r. 108
- Obrázek 5:** Ilustrace žirafy v raně novověkém přírodovědném díle Michaela Herra. Michael HERR, *Gründlicher Unterricht*, Straßburg 1546, fol. 66r. 109
- Obrázek 6:** Nejstarší zkoumaný ilustrovaný leták s vyobrazením žirafy z roku 1529. Ingrid FAUST – Klaus BARTHELMESS – Klaus STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III. Paarhufer: Schweine, Kamele, Hirsche, Giraffen, Rinder*, Stuttgart 2001, č. 403, s. 128–129. 109
- Obrázek 7:** Ilustrace žirafy v letáku z roku 1559, vytvořená podle kresby Melchiora Lorcka. I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 404, s. 130–131; Wolfgang HARMS – Michael SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI: Die Sammlung der Zentralbibliothek Zürich. Kommentierte Ausgabe Teil 1: Die Wickiana I (1500-1569)*, Tübingen 2005, č. 94, s. 190–191. 110
- Obrázek 8:** Fragmentárně dochovaný leták s vyobrazením žirafy, vydaný mezi lety 1560–1577. I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 405, s. 132–133; W. HARMS – M. SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI*, č. 95, s. 192–193. 110
- Obrázek 9:** Ilustrovaný leták s vyobrazením žirafy z roku 1570. I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 406, s. 134–135. 111
- Obrázek 10:** Ilustrace žirafy v cestopisném díle Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic. Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek*, sv. II, Praha 1608, sv. II, s. 212. 111

Obrázek 1: Vyobrazení žirafy ve středověkém přírodovědném díle *Der Naturen Bloeme* vlámského učenice Jacoba van Maerlanta. Jacob van MAERLANT, *Der Naturen Bloeme*, 1340–1350, fol. 50v. Digitalizovaná verze rukopisu: <https://galerij.kb.nl/kb.html#/nl/dernaturenbloeme/page/52/zoom/3/lat/-43.13306116240613/lng/-16.34765625> [24. 6. 2024].

Obrázek 2: Barevné vyobrazení žirafy ve středověkém bestiáři, pocházející pravděpodobně ze 14. století. Převzato z internetové stránky: <https://bestiary.ca/beasts/beast4722.htm> [24. 6. 2024].

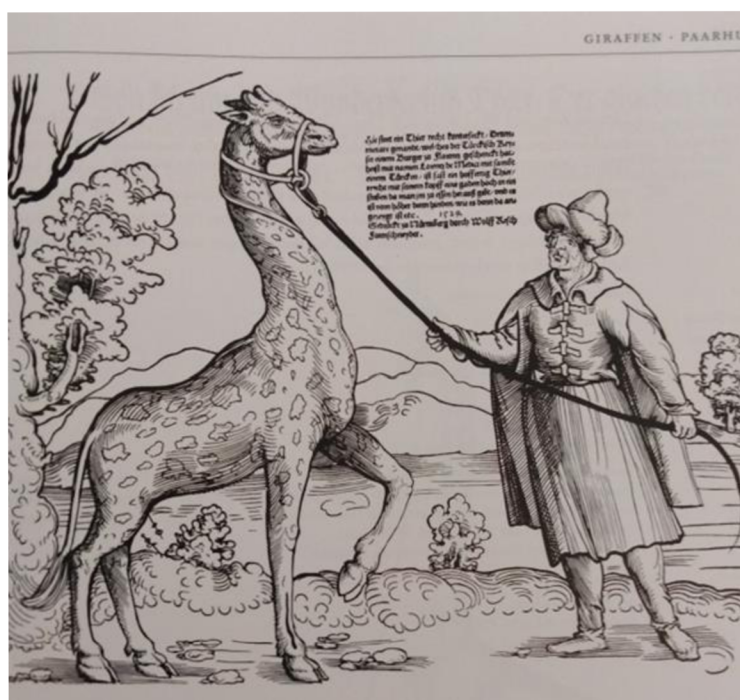
Obrázek 3: První ilustrace žirafy v raně novověkém přírodovědném díle Conrada Gessnera. Conrad GESSNER, *Thierbuch. Das ist ein kurtze beschreybung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden und in wassern wonend*, Zürich 1563, fol. 97v.

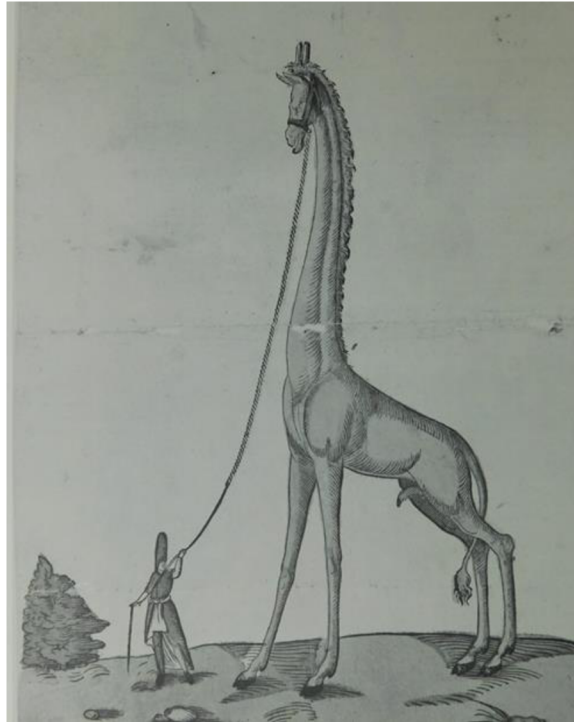
Obrázek 4: Druhá ilustrace žirafy v díle Conrada Gessnera, pocházející z dobového ilustrovaného letáku. Ilustrace vycházela z kresby Melchiora Lorcka. Conrad GESSNER, *Thierbuch Das ist ein kurtze beschreybung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden und in wassern wonend*, Zürich 1563, fol. 98r.

Obrázek 5: Ilustrace žirafy v raně novověkém přírodovědném díle Michaela Herra. Michael HERR, *Gründlicher Unterricht*, Straßburg 1546, fol. 66r.

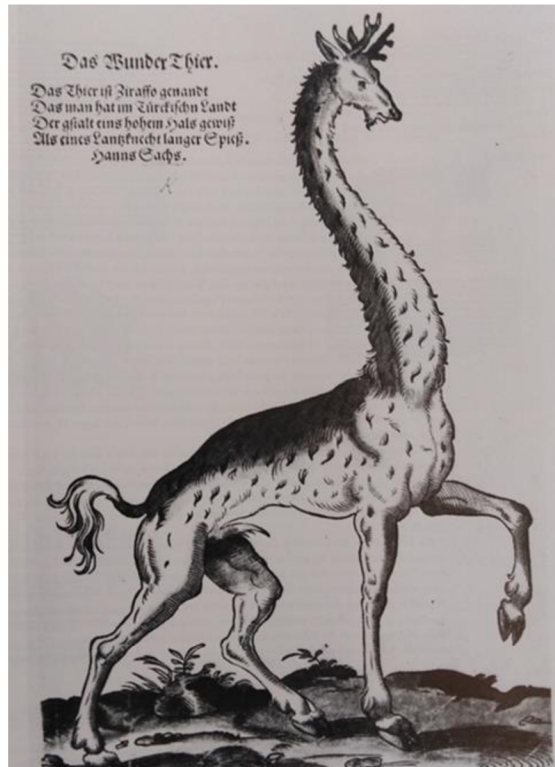
Obrázek 6: Nejstarší zkoumaný ilustrovaný leták s vyobrazením žirafy z roku 1529. Ingrid FAUST – Klaus BARTHELMESS – Klaus STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III. Paarhufer: Schweine, Kamele, Hirsche, Giraffen, Rinder*, Stuttgart 2001, č. 403, s. 128–129.

Obrázek 7: Ilustrace žirafy v letáku z roku 1559, vytvořená podle kresby Melchiora Lorcka. I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 404, s. 130–131; Wolfgang HARMS – Michael SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI: Die Sammlung der Zentralbibliothek Zürich. Kommentierte Ausgabe Teil 1: Die Wickiana I (1500–1569)*, Tübingen 2005, č. 94, s. 190–191.

Obrázek 8: Fragmentárně dochovaný leták s vyobrazením žirafy, vydaný mezi lety 1560–1577. I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 405, s. 132–133; W. HARMS – M. SCHILLING (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI*, č. 95, s. 192–193.

Obrázek 9: Ilustrovaný leták s vyobrazením žirafy z roku 1570. I. FAUST – K. BARTHELMESS – K. STOPP (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III*, č. 406, s. 134–135.

Obrázek 10: Ilustrace žirafy v cestopisném díle Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic. Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek*, sv. II, Praha 1608, sv. II, s. 212.

9. Seznam pramenů a literatury

9.1 Nevydané prameny

BATMAN, Stephen, *Batman uppon Bartholome, his booke, De proprietatibus rerum, newly corrected, enlarged and ammended: with such additions as are requisite*, London 1582.

DE CANTIMPRÉ, Thomas, *Liber de natura rerum*, 1280.

GESSNER, Conrad, *Thierbuch Das ist ein kurtze beschreybung aller vierfüssigen Thieren, so auff der erden und in wassern wonend. Icones animalium quadrupedum viviparorum et oviparorum*, Zürich 1563.

HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, Kryštof, *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek, sv. II*, Praha 1608.

HERR, Michael, *Gründlicher Unterricht, wahrhaffte und eigentliche Beschreibung, wunderbarlicher seltsamer Art, Natur, Krafft und Eigenschaft aller vierfüßigen Tier, wild und zam, so auf und in der erden oder wassern wonen*, Straßburg 1546.

MÜNSTER, Sebastian – Z PÚCHOVA, Zikmund mladší, *Kosmografia česká. To jest vypsání o položení krajín neb zemí v obyčejích národův všeho světa, v historii podle počtu let na něm zběhlých prvé nikdá tak pospolku v žádném jazyku nevidaná*, Praha 1554.

MÜNSTER, Sebastian, *Cosmographiae universalis*, Basilej 1540.

VAN MAERLANT, Jacob, *Der Naturen Bloeme*, 1340–1350.

9.2 Vydané prameny

- BARNEY, Stephen A. – LEWIS, W. J. – BEACH, J. A. – BERGHOF, Oliver (edd.), *The Etymologies of Isidore of Seville*, Cambridge 2006.
- BOČKOVÁ, Hana – MELOUNOVÁ, Markéta (edd.), Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. *Putování aneb cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země svaté, země Jiúdské a dále do Egypta a velikého města Kairu I - II*, Brno 2017.
- FAUST, Ingrid – BARTHELMESS, Klaus – STOPP, Klaus (edd.), *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 III. Paarhufer: Schweine, Kamele, Hirsche, Giraffen, Rinder*, Stuttgart 2001.
- HARMS, Wolfgang – SCHILLING, Michael (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. VI: Die Sammlung der Zentralbibliothek Zürich. Teil 1: Die Wickiana I (1500-1569)*, Tübingen 2005.
- HOLLAND, Philemon (ed.), Gaius Plinius Secundus. *The History of The World Commonly Called The Naturall Historie of C. Plinius Secundus*, Londýn 1634.
- KABÁTNIK, Martin, *Cesta do Jeruzalema*, in: Josef Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země. Ze starých českých cestopisů vybral a upravil Josef Dostál*, Praha 1948, s. 7–24.
- KOHANSKI, Tamarah – BENSON, C. David (edd.), *The Book of John Mandeville*, Michigan 2007.
- KÖNIG, Roderich – WINKLER, Gerhard (edd.), C. Plinii Secundi. *Naturalis Historiae*, kniha VIII, Mnichov 2007.
- MALEČEK, František Alois (ed.), Marco Polo. *Milion čili Cesty po Asii, po Africe a po moři Indickém popsané ve století XIII.*, Praha 1904.
- NĚMEČEK, František (ed.), Gaius Plinius Secundus, *Kapitoly o přírodě*, Praha 1974.
- PRÁŠEK, Justin Václav (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 149–92*, Praha 1894.
- PRÁŠEK, Justin Václav (ed.), *Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-92*, Praha 1900.
- SCHOLFIELD, Alwyn Faber (ed.), Claudius Aelian. *On the nature of animals*, 1958.
- STORCHOVÁ, Lucie (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustiti. České letopisy o Egyptě 15.-17. století*, Praha 2005.
- ŠIMEK, František (ed.), *Cestopis tzv. Mandevilla*, Praha 1963.
- VAJDLOVÁ, Miloslava (ed.), Martin Kabátník. *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta r. 1491-1492*, Litomyšl 2019.

9.3 Literatura

- AGAMBEN, Giorgio, *The Open: Man and Animal*, Stanford 2004.
- AMBROŽ, Robin, *Lánská obora jako místo významných lovů a politických setkání*, *Prameny a studie* 53, 2014, s. 10-27.
- ANTONÍN, Luboš, *Bestiář. Bájná zvířata, živlové bytosti, monstra, obludy a nestvůry v knižní ilustraci konce středověké Evropy*, Praha 2003.
- BEAGON, Mary, *Roman Nature. The Thought of Pliny the Elder*, Oxford 1992.
- BELOZERSKAYA, Marina, *The Medici Giraffe and Other Tales of Exotic Animals and Power*, New York 2006.
- BOEHRER, Bruce (ed.), *A Cultural History of Animals in the Renaissance*, Oxford 2007.
- BOHATCOVÁ, Mirjam, *Irrgarten der Schicksale. Einblattdrucke vom Anfang des Dreissigjährigen Krieges*, Praha 1966.
- BOHATCOVÁ, Mirjam, *Vzácná sbírka publicistických a portrétních dokumentů k počátku třicetileté války (Knihovna Národního Muzea v Praze 102 A 1-199)*, Praha 1982.
- BOMGARDNER, David Lee, *The Story of the Roman Amphitheatre*, London 2000.
- BURKE, Peter, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav, *Elephants in the Political Propaganda of Maximilian II*, in: Stefan Hanß – Dorothea McEwan (edd.), *The Habsburg Mediterranean 1500–1800*, Vídeň 2021, Österreichische Akademie der Wissenschaften (= Archiv für österreichische Geschichte 145), s. 279–303.
- BŮŽEK, Václav, *Hrabavé ptactvo v reprezentaci Ferdinanda Tyrolského*, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř – Lukáš Reitingер – Martin Wihoda (edd.), *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Brno, Matice moravská 2020, s. 733–747.
- BŮŽEK, Václav, *Zvíře v reprezentaci Habsburků počátkem novověku*, *Český časopis historický* 121, 2023, s. 1047–1085.
- COCKRAM, Sarah – WELLS, Andrew (edd.), *Interspecies Interactions. Animals and Humans between the Middle Ages and Modernity*, Abingdon-New York 2018.
- COCKRAM, Sarah, *Interspecies understanding. Exotic animals and their handlers at the Italian Renaissance court*, *Renaissance Studies* 31, 2017, s. 277–296.

- COUPE, William A., *The German Illustrated Broadsheet in the Seventeenth Century*, Historical and Iconographical Studies I, Baden-Baden 1966.
- CURLEY, Michael J. (ed.), *Physiologus. A Medieval Book of Nature Lore*, Chicago 2009.
- CUTTLER, Charles D., *Exotics in Post-Medieval European Art: Giraffes and Centaurs*, *Artibus et Historiae* 12, 1991, č. 23, s. 161-179.
- ČORNEJ, Petr, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003.
- DASTON, Lorraine – MITMAN, Gregg, *Thinking with Animals. New Perspectives on Antropomorphism*, New York 2006.
- DELORT, Robert, *Les Animaux ont une histoire*, Paris, Seuil 1984.
- DERRIDA, Jacques, *The Animal That Therefore I Am*, New York 2008.
- DINZELBACHER, Peter, *Mensch und Tier in der Geschichte Europas*, Stuttgart 2000.
- DOBALOVÁ, Sylva, *Einheimische und exotische Tiere im Prag der Renaissance*, in: Sabine Haag (ed.), *Echt tierisch! Die Menagerie des Fürsten*, Wien 2015, s. 37–43.
- DVOŘÁKOVÁ, Miroslava, *Bájná zvířata v zrcadle raně novověké naučné literatury*, České Budějovice 2023 (Bakalářská práce).
- FISCHER, Hans, *Conrad Gessner (26. März 1516–13. Dezember 1565). Leben und Werk*, Zürich 1966.
- FISCHER, Hans, *Conrad Gessner 1516–1565. Universalgelehrter Naturforscher, Arzt*, Zürich 1967.
- FÖRSCHLER, Silke – MARISS, Anne (edd.), *Akteure, Tiere, Dinge. Verfahrensweisen der Naturgeschichte in der Frühen Neuzeit*, Köln 2017.
- FRANCEK, Jindřich, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, Praha 2008.
- FUČÍKOVÁ, Eliška, *Praha rudolfínská*, Praha 2014.
- GRAUS, František (ed.), *Mentalitäten im Mittelalter: Methodische und inhaltliche Probleme*, Sigmaringen 1987.
- GROOM, Angelica, *Exotic Animals in the Art and Culture of the Medici Court in Florence*, Leiden – Boston 2019 (= *Rulers & Elites. Comparative Studies in Governance XVI*).
- HADRAVOVÁ, Alena, *Kniha Dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná*, Praha 2008.
- HADRAVOVÁ, Alena, *Literární inspirace několika přírodovědných popisů v cestopise Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic*, *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, č. 1, s. 95–115.

- HARMS, Wolfgang – MESSERLI, Alfred – VON AMMON, Frieder – VON MERVELDT, Nikola (edd.), *Wahrnehmungsgeschichte und Wissensdiskurs im illustrierten Flugblatt der Frühen Neuzeit (1450-1700)*, Basel 2002.
- HARMS, Wolfgang – SCHILLING, Michael (edd.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts, Bd. VII. Die Sammlung der Zentralbibliothek Zürich. Kommentierte Ausgabe. Teil 2: Die Wickiana II (1570-1588)*, Tübingen 1997.
- HEALY, F. John, *Pliny the Elder on science and technology*, Oxford 1999.
- HENGERER, Mark – WEBER, Nadir (edd.), *Animals and Courts. Europe, c. 1200–1800*, Boston 2020.
- HOJDA, Zdeněk – CHODĚJOVSKÁ, Eva (edd.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje I-II*, Praha 2014.
- HOLÝ, Martin, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010.
- HUBKOVÁ, Jana, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619-1632*, Praha 2010.
- IVANEGA, Jan, *Lovecká smečka Adama Františka ze Schwarzenberku*, *Prameny a studie* 48, 2012, s. 131–144.
- JANÁČKOVÁ, Jana, *K 430. založení Černické obory*, in: kol. (edd.), *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, České Budějovice 2017, č. 3, s. 163–176*.
- JIREČEK, Josef, *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku, ve spůsobě slovníka životopisného a knihoslovného, sv. 1*, Praha 1875.
- JORDAN GSCHWEND, Annemarie, *The Story of Süleyman. Celebrity elephants and other exotice in Renaissance Portugal*, Zürich 2010.
- KALIVODA, Jakub, *Dar v symbolické komunikaci šlechtické společnosti českých zemí počátkem novověku*, České Budějovice 2023 (Diplomová práce).
- KALIVODA, Jakub, *Dary zvířat jako prostředek symbolické komunikace předbělohorské šlechty*, *Opera Historica* 24, 2023, č. 2, s. 209–229.
- KALIVODA, Jakub, *Zvíře v každodenní komunikaci na dvoře Jindřicha staršího ze Švamberka*, České Budějovice 2021 (Bakalářská práce).
- KALOF, Linda, *A Cultural History of Animals*, Oxford – New York 2007.
- KALOF, Linda, *Looking at animals in human history*, Londýn 2007.
- KNOZ, Tomáš, *Karel st. ze Žerotína: Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.

- KÖHLER, Hans-Joachim, *Die Flugschriften. Versuch der Prazisierung eines geläufigen Begriffs*, In: Festgabe for Ernst Walter Zeeden, Münster 1976.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.
- KOMÁREK, Stanislav, *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*, Praha 2008.
- KOMÁREK, Stanislav, *Ochlupení bližní. Zvířata v kulturních kontextech*, Praha 2012.
- KÖNIG, Roderich – WINKLER, Gerhard, *Plinius der Ältere. Leben und Werk eines antiken Naturforschers*, Mnichov 1979.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.
- LASSWELL, Harold Dwight, *The Structure and Function of Communication in Society*, in: Lyman Bryson (ed.), *The Communication of Ideas*, New York 1948.
- LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Zvířata a jejich lidé*, Praha 2023.
- LEU, Urs Bernard – KELLER, Raffael – WEIDMANN, Sandra, *Conrad Gessner's Private Library*, Leiden – Boston 2008.
- LEU, Urs Bernard, *Conrad Gessner (1516–1565), Universalgelehrter und Naturforscher der Renaissance*, Zürich 2016.
- MAREK, Jaroslav – ŠMAHEL, František, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, Český časopis historický 97, 1999, s. 1–18.
- MCLEAN, Matthew, *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*, St. Andrews 2007.
- MIKHAIL, Alan, *The Animal in Ottoman Egypt*, Oxford 2014.
- MLÍKOVSKÝ, Jiří, *Zvířata a jejich role na raně středověkém hradě Stará Boleslav (střední Čechy)*, in: Ivana Boháčová (ed.), Praha 2003 (= *Mediaevalia archaeologica* 5), s. 347–365.
- MURPHY, Trevor, *Pliny the Elder's Natural History. The Empire in the Encyclopedia*, Oxford 2004.
- NANCE, Susan, *Animal History: The Final Frontier?*, *The American Historian* 2, 2015, č. 1, s. 28–32.
- NOVOTNÝ, Antonín, *Královská obora*, Praha 2000.
- Ottův slovník naučný, sv. XV, Praha 1900, s. 937.

- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989.
- PASTOUREAU, Michel, *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*, Praha 2018.
- PASTOUREAU, Michel, *Medvěd. Dějiny padlého krále*, Praha 2011.
- PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch* (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungband 44), München 2004.
- PÉREZ DE TUDELA, Almudena – JORDAN GSCHWEND, Annemarie, *Renaissance Menageries. Exotic Animals and Pets at the Habsburg Courts in Iberia and Central Europe*, in: Karl A. E. Enenkel – P. J. Smith (edd.), *Early Modern Zoology: The Construction of Animals in Science, Literature and the Visual Arts*, Leiden 2007, s. 418–447.
- PETRÁŇ, Josef, *Staroměstská exekuce*, Praha 1985.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Jan Jesenský-Jessenius*, Praha 1965.
- PRAŽÁKOVÁ, Kateřina, *Tierdarstellungen in den deutschsprachigen Flugblättern des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Jana Kusová (ed.), *Germanistik zwischen Mittelalter und Gegenwart. Festschrift für Prof. Václav Bok zum 80. Geburtstag*, Wien 2020.
- RAKUŠAN, Ctirad, *Hlubocké myslivecké bratrstvo nebylo jiné*, *Obnovená tradice* 14, 2003, s. 2–3.
- REYER, Heinz-Ulrich, *Rendezvous der Fabelwesen. Drache, Einhorn & Co. zwischen Mythos und Wirklichkeit*, Darmstadt 2021.
- RICHTEROVÁ, Alena, *Praha v psaných novinách na počátku 17. století*, *Documenta Pragensia* 19, 2001, s. 225-232.
- RINGMAR, Erik, *Audience for a Giraffe. European expansionism and the quest for the exotic*, *Journal of World History* 17, 2006, č. 4, s. 375–397.
- RITVO, Harriet, *On the Animal Turn*, *Daedalus* 136, 2007, č. 4, s. 118-122.
- ROČEK, Zbyněk, *Kronika zoologického poznávání*, Praha 2013.
- ROSCHER, Mieke – KREBBER, André – MIZELLE, Brett, *Handbook of Historical Animal Studies*, Berlin-Boston 2021.
- ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.
- ŘIČÁŘ, Josef, „*Hovad pitomích i divokých veliké množství*“. *Svět zvířat očima raně novověkého cestovatele*, Praha 2018 (Bakalářská práce).

- SCHENDA, Rudolf, *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910*, Frankfurt 1970 (= Studien zur Philosophie und Literatur des 19. Jahrhunderts. Band, 5, zugleich Habilitationsschrift Universität Tübingen 1970).
- SCHILLING, Michael, *Bildpublizistik der frühen Neuzeit: Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis um 1700*, Tübingen 1990.
- SINGER, Peter, *Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals*, New York 1975.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Slavnosti a zábavy na dvoře Leopolda I.*, in: Kateřina Fajtllová - Miroslav Kindl (edd.), *Koně v piškotech. Slavnosti na dvoře císaře Leopolda I.*, Olomouc 2017, s. 11-19.
- STEJSKALOVÁ, Eva, *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740*, Praha 2015.
- STODŮLKA, Martin, *Obraz středoevropského prostoru v Kosmografii české*, Olomouc 2017, (Diplomová práce).
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara – NEU, Tim (edd.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Des Kaisers alte Kleider: Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches*, München 2013.
- STORCHOVÁ, Lucie, *Ars apodemica – umění poznat a pochopit cizí kraje*, *Dějiny a současnost* 25, 2003, s. 10-12.
- ŠIMEČEK, Zdeněk, *Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách*, FHB 11, 1987, s. 287-303.
- ŠIMEČEK, Zdeněk, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (Do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011.
- ŠIMEČEK, Zdeněk, *Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století*, ČsČH 27, 1979, s. 540-571.
- ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce 1. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995.
- ŠTĚPÁN, Jan, *Myslivost a zastřelené drobné zvěře na panství města Olomouce mezi lety 1617–1618*, in: kol. (edd.), *Střední Morava: vlastivědná revue*, Olomouc 2010, č. 30, s. 96–98.
- VANĚK, Vojtěch, *Lov zvěře a těžba dřeva. Doklady o využívání lesa ve středověkém Českém Švýcarsku z pohledu písemných pramenů*, in: kol. (edd.), *Minulosti Českého*

Švýcarska: sborník příspěvků historického semináře 2006, České Budějovice 2007, s. 38–47.

VESELÁ, Lenka, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005.

VON KRUSENSTJERN, Benigna – MEDICK, Hans (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999 (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte. Bd. 48).

VON ZWIEDINEK-SÜDENHORST, Hans, *Die öffentliche Meinung im Zeitalter Ludwigs XIV.*, Stuttgart 1888.

WESSEL, Günther, *Von einem, der daheim blieb, die Welt zu entdecken – Die Cosmographia des Sebastian Münster oder Wie man sich vor 500 Jahren die Welt vorstellte*, Frankfurt nad Mohanem 2007.

WOLFE, Cary, *Animal Rites. American Culture, the Discourse of Species, and Posthumanist Theory*, Chicago 2003.

ZÍBRT, Čeněk, *Bibliografie české historie I-V*, Praha 1900–1912.

9.4 Elektronické zdroje

<http://www.attalus.org/translate/animals3.html#41>
http://www.michaellausberg.de/index.php?menue=grosswerk&inhalt=humanismus_europa
<https://archive.org/details/b30320859/page/678/mode/2up>
<https://archive.org/details/historyworldIPlin/page/204/mode/2up?view=theater>
<https://bestiary.ca/beasts/beast4722.htm>
<https://bestiary.ca/beasts/beastsource4722.htm>
<https://bestiary.ca/manuscripts/manu5284.htm>
<https://d.lib.rochester.edu/teams/text/kohanski-and-benson-the-book-of-john-mandeville>
https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Sachs
https://en.wikipedia.org/wiki/Jost_Amman
https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C5%A0kola_Anales
<https://galerij.kb.nl/kb.html#/nl/dernaturenbloeme/page/52/zoom/3/lat/-43.13306116240613/lng/-16.34765625>
<https://historie-semanin.webnode.cz/kapitoly/a14-adam-bakalar/>
https://is.muni.cz/do/rect/metodika/VaV/evaluace/2019-ff_filologie/fulltext/4_Bockova_Krystof_Harant_2.pdf
https://patrimoine-numerique.ville-valenciennes.fr/ark:/29755/B_596066101_MS_0320/v0104.simple.selectedTab=thumbnail
<https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&cqlMode=true&query=idn=129183172>
<https://portal.dnb.de/opac/showFullRecord?currentResultId=%22118766198%22%26any¤tPosition=1>
<https://sfponline.org/Uploads/2002/st%20isidore%20in%20english.pdf>
<https://theses.cz/id/cobhrf/21759454>
<https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>
<https://www.abdn.ac.uk/bestiary/history.php>
<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG16865>
<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG36177>
https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Jost_Amman
https://www.geographicus.com/P/ctgy&Category_Code=reschwolfgang
<https://www.thelatinlibrary.com/caesar/gall6.shtml>